

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

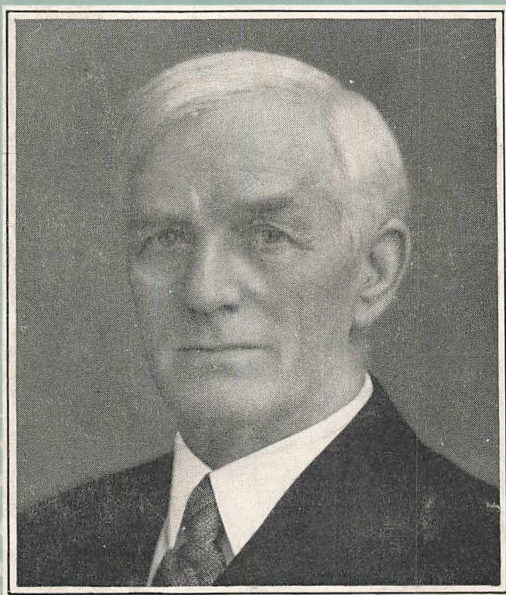
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MÆND, DER BYGGEDE DANMARK

TORMOD JØRGENSEN
JENS HOLDGAARD

HASSELBALCH

MÆND
DER BYGGEDE
DANMARK

BIND III

JENS HOLDGAARD

I denne Serie er tidligere udsendt:

Frode Aagaard: J. C. CHRISTENSEN

M. C. Harding: G. A. HAGEMANN

TORMOD JØRGENSEN

JENS HOLDGAARD

STEEN HASSELBALCHS FORLAG

MCMXLII

COPYRIGHT 1942
BY
STEEN HASSELBALCH

FORORD

Det danske Folk har i de sidste hundrede Aar gennemgaaet en rig og lykkelig Udvikling i By og paa Land. Dansk Bykultur er imidlertid langt mindre særpræget end dansk Landbokultur. Det er denne sidste med dens Ungdomsskoler, Andelsforetagender og Husmandsbrug, Udlændinge især ønsker at se og høre om, naar de besøger Danmark.

Husmandsbevægelsen er Landbokulturens yngste Skud. Den er saa ung, at mange danske endnu er ret uvidende om dens hidtidige Forløb. Derfor indledes denne Bog med en kort Oversigt over de første Aar-tier deraf.

Jens Holdgaard var ikke blandt Husmandsbevægelsens Pionerer. Men skønt han kun var dens formelle Leder i fem Aar, falder dens Historie i den sidste Snes Aar næsten helt sammen med hans. Hans Kløgt banede den Vej i vanskelige Tider, og hans Udsyn kaster stadig Lys over dens Fremtidsmaal. Med rette blev han efter sin Død i 1936 af en Ven og Arbejdsfælle betegnet som »den største Fører, danske Husmænd har haft«.

Tormod Jørgensen.

HUSMÆNDENE VAAGNER

Der har altid været Husmænd i den danske Landsby. Der var Smeden og Byhyrden, Aftægtsmænd, Daglejere med lidt eller ingen Jord og »Staklerne«, som væsentlig levede af Tiggeri. Mens Gaardmændenes Tal op gennem Tiden har ligget ret fast, steg Husmændenes Tal med Fred og god Høst og sank under Krig, Farsot eller Misvækst. Da Landet havde rigeligt af disse Ulykker i de fem Aarhundreder fra Valdemar Sejr til Frederik den Femte, var Folketallet nogenlunde stillestaaende i denne lange Tid, især paa Øerne. I Jylland var der mere øde Jord at opdyrke og derfor Plads til flere Mennesker.

Omkring 1750 begyndte den Opgangstid for dansk Landbrug og dermed for Landet, som med kortere eller længere Afbrydelser har varet ved siden. Opgangen medførte et stigende Folketal, og da der kun oprettedes forholdsvis faa nye Bondegaarde og altsaa ikke blev Plads til mange flere Gaardmænd, øgedes Husmændenes Tal saa meget stærkere. Paa Sjælland var der 1660 kun 2 Huse paa Landet for hver 3 Gaarde, men 1801 var der dobbelt saa mange Huse som Gaarde.

Jo flere Husmændene blev, des ringere blev deres Kaar. Erhvervsmulighederne voksede nemlig ikke i samme Forhold. Men i de første Aartier efter 1750 havde Gaardmændene det heller ikke for godt. Det var Stavnsbaandets og det ubegrænsede Hoveris Pe-

riode, da der i Landbopolitikken først og fremmest toges Hensyn til Herremændene.

Men der var Omslag i Luften. Regeringen spejdede efter nye Veje og gav derfor Trykkefrihed for Skrifter om økonomiske Spørgsmaal. Og da Kristian den Syvende 1766 besteg Tronen, søgte han i de første Aar at virkeliggøre de bondevenlige Tanker, som hans Opdrager, Schweizeren Reverdil, havde indpodet ham. Et Landvæsenskollegium oprettedes og udsendte en Række Landbolove, der i mangt og meget kan staa Maal med de berømte Landbolove fra Kronprins Frederiks Tid, men desværre ikke blev ført ud i Livet saadan som disse.

Dengang som tyve Aar senere gjaldt Reformerne især Gaardmændene, men enkelte Bondevenner tænkte dog ogsaa paa Husmændene. I 1771 skrev den norskfødte Præst N. Chr. Claussen i Brande en Bog, hvori han foreslog en storstilet Udstykning fra Bondegaarde, Præste- og Herregaarde til Smaabrug paa 2 Tdr. Hartkorn (= o. 10 Hektar Middeljord). Saa-danne Smaabrug kunde dyrkes af en Familie uden fremmed Hjælp og vilde derfor, mente Claussen, blive dyrket bedre end de større Brug, hvor fremmede udførte en Del af Arbejdet. Desuden gav de Plads for en større Folkemængde, saa at ogsaa mange jordløse Husmænd kunde faa Jord. Ad den Vej kunde der oprettes 27,000 nye Brug med Plads til 108,000 Mennesker, hvorved den overflødige og tyngende Folke-mængde vilde forvandles til en Rigdomskilde. Han begrundede Forslaget med de smukke Ord: »Kilden til Folkets Rigdom og Magt er ikke Rigets Udvidelse, men dets indvortes Forbedring.«

Bogen blev prisbelønnet, men dens Tanker blev ikke virkeliggjort. Struensees Fald Aaret efter slog indtil videre Bom for Reformbestræbelserne. Men da Kronprins Frederik 1784 tog Magten, kom den store Re-

formtid, da Gaardmændene frigjordes for Stavnsbaand, Fællesskab og ubegrænset Hoveri, og mange købte deres Gaarde til Arvefæste eller Selveje.

Husmændene maatte nøjes med Smuler fra Reformernes rige Bord. Mange fik ved Udsiftningen Smaalodder paa et Par Hektar, ofte daarlig Overdrevsjord, men en stor Del forblev jordløse og maatte fæste eller leje Herregaardenes Arbejderhuse og paa tage sig det Hoveri, som Gaardmændene mere og mere frigjorde sig for. Dette tunge Aag maatte Husmændene bære lige til 1848.

Disse nye Husmandsbrug blev altsaa 4-5 Gange mindre, end Claussen havde tænkt sig. Spørgsmaalet blev saa, hvad Husmændene kunde faa ud deraf.

Atter drømte en Præst stort og smukt om Husmændenes Fremtid. Pastor Høegh i Gentofte, yngre Broder til den tidligere Statsminister Høegh-Guldberg, gav 1794 i en stor Bog »Anvisning til et velindrettet Jordbrug for Gaardmænd og Husmænd«. Hvad de sidste angik, troede han det muligt, at de efter nogle Overgangsjaar kunde faa fuldt Udkomme af deres Smaalodder. Ja, han haabede endog, at Husmændene i mange Henseender vilde blive Gaardmændenes Læremestre, og han saa i Fremtidens dygtige og selvstændige Husmandsstand et Bindeled mellem Gaardmændene og de jordløse Landarbejdere, som skulde »holde vor Bondestand helt sammenbunden«.

Ogsaa Høeghs Bog blev prisbelønnet, men hans Tanker om Husmændenes Fremtid blev i endnu hundrede Aar kun en smuk Drøm. Meget faa af disse Smaabrug gav deres Indehavere fuldt Udkomme, og da Folketallet stadig voksede, levede det store Flertal af Husmænd og Landarbejdere sørgeligt nær ved Suldefødens Grænse.

Derimod gik det støt og sikkert fremad for Gaardmændene, især efter at Landbrugskrisen 1818—28

var overstaaet. Til Gaardmændenes Ros skal det imidlertid siges, at de ikke glemte Husmændene, med hvem de for øvrigt stadig forenedes ved Rester af uafløst Hoveri og navnlig ved den for Gaardmænd og Husmænd fælles Værnebyrde. Saa snart de større Gaardmænd i Stænderforsamlingerne havde faaet Ret til at tale med om Statens Sager — Husmænd og Gaardmænd med mindre end 4 Tdr. Hartkorn havde ikke Valgret til Stænderne — krævede de atter og atter Husmændenes Kaar forbedret, men uden Resultat. Først 1848 lysnede det for Husmændene. 27. Maj afskaffedes Husmandshoveriet og dermed den nedværdigende Revselsesret, Herremanden og hans Betjente hidtil havde haft over Husmanden og hans Kone paa Hovmarken. Og 5. Juni 1849 blev Husmændene politisk fuldgode danske Borgere og dermed formelt ligestillede med andre Landsmænd. Reelt var de paa Grund af Fattigdom og Uvidenhed i endnu en Menneskealder alt for ofte Herremandens Stemmekvæg ved politiske og kommunale Valg. Saa længe varede det nemlig, før de fik fast Grund under Fødderne i økonomisk Henseende.

Indtil o. 1880 ernærede danske Landmænd sig hovedsagelig af Kornsalg, hvad Smaabrugerne ikke kan leve af. Derfor maatte Husmanden ogsaa i den Tid tjene en større eller mindre Del af Udkommet som Daglejer hos Gaardmand eller Herremand. Hans egen Lod maatte passes, naar Lejlighed gaves; Dyrkning og Afgrøde blev derefter. Fattig og forslæbt, uvidende og modløs var Husmanden som Regel i de Aartier, da Gaardmanden fortsatte Fremmarchen fra den foregaaende Periode, købte sin Fæstegaard saa billigt, at selve Købet gjorde ham velhavende, tjente Penge ved Kornsalg til stigende Priser, blev selvfølende og optog Kampen mod Herremands- og Embedsmandsvælde, byggede Højskoler og Landbrugsskoler til sine

Børn og udvidede sin aandelige Horisont under Paa-virkning af Grundtvig og hans Disciple. Større og større blev Afstanden mellem Gaardmænd og Husmænd, som indtil 1848 saa nogenlunde havde staaet Skulder ved Skulder.

Uanset Husmændenes tarvelige Kaar oprettedes der dog ogsaa i denne Periode nye Husmandsbrug. Trods alt var Husmanden alligevel bedre stillet end den jordløse Landarbejder. Byerne kunde ikke aftage ret meget af Landets Befolkningstilvækst. Den moderne Industri var endnu ikke naaet til Danmark, og den oversøiske Udvandring endnu ikke begyndt. Derfor voksede Tallet paa Daglejere og Tyende saa stærkt, at denne Klasse, Kvinder og Børn medregnet, fordobledes fra 1834 til 1870. Det heraf følgende store Udbud af Arbejdskraft holdt Pengelønnen nogenlunde uforandret i nævnte Tidsrum, skønt Kornprisen næsten fordobledes. Derfor saa de, der ønskede en Forbedring af Landproletariatets Forhold, den eneste Udvej i en fortsat Oprettelse af Husmandsbrug Haand i Haand med en Forbedring af disses Dyrkning. Dette sidste var imidlertid en vanskelig Opgave. Det Oplysningsarbejde, som udførtes af Høj- og Landbrugsskoler samt Landboforeninger, naaede kun i ringe Grad ned til den forsagte Husmand. Man søgte at hjælpe ham i Gang ved Foredrag, Præmier og Uddeling af faglige Smaaskrifter, men det forslog kun lidt.

Afgørende Betydning for Husmandsbruget som for dansk Landbrug i det hele fik noget, der fra først af opfattedes som en Landsulykke: Kornprisernes stærke Fald sidst i Halvfjerdserne. Heldigvis holdt Priserne paa Smør og Flæsk, som i den foregaaende Periode havde fulgt Kornpriserne opad, og det blev da en nærliggende Tanke at omsætte det billige Korn i dyrt Smør og Flæsk. Men hvad der gjorde denne

Produktionsomlægning saa heldbringende, var, at Fremstillingen af Smør og Flæsk ordnedes andelsmæssigt. Da i 1882 det første Andelsmejeri oprettedes, begyndte en ny og straalende Tid for dansk Landbrug. Og ingen Landbrugere fik mere Gavn deraf end Husmændene. Gennem Andelsvæsenet fik Husmandsbruget, den udprægede Smaadrift, Part i Stordriftens Goder og blev en lykkelig Forening af begge Driftsformers Fortrin uden at tynges af Stordriftens Mangler. Ganske vist kan Husmanden ikke udnytte Maskinteknikkens Fordele fuldtud og maa derfor slide mere legemligt, men til Gengæld udfører han selv og hans Kone hele Arbejdet, hjulpet af de større Børn. Og her gælder det mere end de fleste andre Steder, at selvgjort er velgjort; heri stikker Hemmeligheden ved Husmandsbrugets anerkendte Overlegenhed over de større Landbrug i Henseende til Udbytte pr. Arealenhed. Det havde Claussen forudset hundrede Aar tidligere.

At Husmændene saa hurtigt og let fandt Vej til Andelsforetagenderne, skyldtes især det Forhold, at disse opbyggedes paa fuldt demokratisk Grundlag. Her havde fra første Færd hver Mand én Stemme og kun én; »Kostemmeri« var saa godt som ukendt. En saadan Ordning var et naturligt Udslag af Firsernes politiske Kamp; Gaardmændene, der krævede lige og almindelig Valgret i Stat og Kommune, kunde ikke fornægte den i deres egne økonomiske Foretagender. Højskolens folkelige Vækkelse virkede i samme Retning.

Ved denne Omlægning af dansk Landbrug kom der fast økonomisk Grund under Husmandsbruget. I samme Retning virkede de to Husmandskreditforeninger, en for Øerne og en for Jylland, som oprettedes i 1880 og fik den Fordel frem for andre Kreditforeninger, at Staten garanterer Medlemmernes Renteydelse.

Samtidig havde som nævnt varmhjertede Husmandsvenner rundt om i Landet optaget et Arbejde for at tilføre Husmændene mere faglig Dygtighed. Langt den største Betydning i den Henseende fik Husmandsrejserne, som sattes i Gang af Højskoleforstander Anders Jørgensen, Høng. Ved Siden af Højskolen drev han en lille Husmandslod, men indsa snart, at den gammeldags Drift var urentabel. I Sommerne 1880—84 rejste han med Understøttelse af Landhusholdningsselskabet rundt til dygtige Husmænd i hele Landet for at lære af dem. Interesserede Landboforeningsformænd gav ham de paagældendes Adresser. De indsamlede Erfaringer prøvede han først hjemme hos sig selv og begyndte saa at holde Foredrag derom, hvor man vilde høre paa ham. Men han opdagede hurtigt, at Husmændene som Helhed var for uvidende og sløve til at kunne paavirkes ad den Vej. De maatte se Fremskridtene, før de vilde tro derpaa, de maatte ud at rejse, som han selv havde rejst.

Han fremførte denne Tanke for Styrelsesmedlemmer i et Par sjællandske Landboforeninger, og det førte til, at i Juli 1884 aflagde to Hold Husmænd, først otte fra Stevns og en Uge senere ti fra Kalundborgegnen, et flere Dages Besøg i Sognene omkring Ringe paa Fyn for at se veldrevne Husmandsbrug dèr. Jørgensen havde lagt Rejseplanen og faaet fynske Venner til at tage imod Husmændene og vise dem rundt. Sjaeleglade over alt det, de havde set, og den store Gæstfrihed, de havde mødt, og fyldte med nye, frugtbare Indtryk og Tanker vendte Husmændene tilbage til deres Hjem.

Jørgensen forstod, at disse Rejser kunde blive et enestaaende Middel til Fremgang for Husmandsstanden. Han fik endnu en sjællandsk Landboforening til at tage Sagen op, men indsa snart, at skulde Rejser-

ne faa det fornødne Omfang og den fulde Betydning, maatte Staten træde til. Ved et tilfældigt Samvær fik han Grev Holstein-Ledreborg interesseret for Tanken, og i Vinteren 1888—89 udvirkede denne en Finanslovsbevilling paa 8000 Kroner til dette Formaal. Dermed var Rejsernes Fortsættelse sikret, og de har siden været en aarligt tilbagevendende Begivenhed.

Om disse Rejser hedder det i første Udgave af Landbrugets Ordbog: »Husmandsrejserne har haft en uvurderlig Indflydelse paa Husmandsstandens og Husmandsbrugets Udvikling. Der er gennem Rejserne ad Selvsynets praktiske Vej spredt megen solid Landbrugskundskab ud i de yderste Kroge. Tusinder af Husmænd regner Fremskridtet i deres Bedrift fra den Dag, da de var paa Husmandsrejse, og deres gode Eksempel har igen virket i større og mindre Kredse. — Men ogsaa langt ud over det rent landøkonomiske har Husmandsrejserne haft deres store Betydning. De har virket vækkende paa Husmanden i mange Henseender, de har revet ham ud af Snæversyn, de har kaldt Interessen frem hos ham, de har styrket hans Selvstændighedsfølelse og vakt Standsbevidsthed, og endelig har disse Rejser — — vakt Begejstring for Husmandssagen hos mange, som før stod uforstaaende over for den.«

Der var nu ligefrem skabt Stemning om Husmandssagen, og for denne Stemning gjorde Skjoldborg sig til Tolk i Fortællingerne »En Stridsmand« (1896) og »Kragehuset« (1898) og allermest i Husmandssangen »Naar Vinteren rinder i Grøft og i Grav« (1897). Den Sang blev for Husmændene, hvad »Snart dages det, Brødre«, tidligere var blevet for Arbejderne.

Takket være denne Medbør og Husmændenes egen Indsats gik det nu fremad med raske Skridt. Og det viste sig da, siger Landbrugets Ordbog, »at Foregangsmændene blandt Husmændene formaaede at

opnaa endogsaa bedre Resultater i Avling, Svineproduktion og Produktion af Mælk, end selv de større, dygtige Landmænd kunde fremvise. De sikre og fordelagtige Afsætningsforhold, som Andelsforeningerne bød Husmændene, kaldte en ligefrem forbavsende Foretagsomhed, Omhu, Dygtighed og Udholdenhed til Live hos dem. Husmandens lille Mønsterbedrift, hvor alt baade i Mark og Stald blev plejet og passet paa det alleromhyggeligste af Manden, hans Hustru og Børn, vakte ligefrem Beundring.« Høeghs Tro paa, at Husmændene med Tiden kunde blive Gaardmændenes Læremestre, syntes altsaa at skulle bekræftes.

Disse gode Resultater fremkaldte hos Husmandsvennerne Ønsket om, at Staten skulde fremme Opretelsen af Husmandsbrug. Først i Halvfemserne stillede flere private Forslag herom paa Rigsdagen. Det store Landbrugs Mænd støttede ud fra egen Interesse dette Ønske. Indvandringen til Byerne og Udvandringen til Amerika mindskede nemlig Tallet paa Landarbejdere og Tyende meget stærkt. Fra 1870 til 1890 sank denne Befolkningsklasse med over 100,000 Personer. Der blev Mangel paa Arbejdskraft, og Gods-ejerne kom da paa den Tanke, at man ved Statsstøtte skulde oprette Smaabrug, der kunde holde Landarbejderne fast, men dog ikke give dem fuld Beskæftigelse. Storbrugene kunde saa udnytte deres overskydende Arbejdskraft.

Saa modstridende Bevæggrunde affødte Loven af 24. Marts 1899 om »Tilvejebringelse af Jordlodder til Landarbejdere«. Titlen viser, at Godsejerne i nogen Grad havde faaet deres Vilje; de beherskede jo den Tids Landsting. De nye Brug maatte ikke koste mere end i alt 4000 Kroner, og vilde derfor blive saa smaa, at en Familie som Regel ikke kunde livnære sig deraf. Til Gengæld skulde Nybyggerne selv kun raade over en Tiendedel af Anlægssummen; Resten laante Staten

dem paa gode Vilkaar. Ofte gik imidlertid for mange af Statens Penge i Jordsælgernes Lomme, saa at Nybyggerne, der jo skulde købe i det aabne Marked, betalte daarlig og afsides liggende Jord dyrt.

Alligevel blev Loven benyttet ret flittigt, og da Konjunkturerne bedredes mere og mere for danske Landbrugere i Tiden op til 1914, klarede Nybyggerne sig som Helhed nogenlunde. Tilmed gav Staten fra 1909 Tillægslaan til Udvidelse af ældre Brug, saa at Indehaverne kunde faa mere Jord og større Husrum.

Imidlertid var der vaagnet en Trang hos Husmændene til at slutte sig sammen og derved vinde Styrke til selv at varetage deres Interesser. Det var blevet Skik at afslutte Husmandsrejserne med store Møder, hvori deltog flere Rejsefølger. Her saa Husmændene, at de var mange, og begyndte at forstaa Sammenholdets Betydning. Byarbejdernes Eksempel virkede i samme Retning; De samvirkende Fagforbund dannedes jo i 1898. Sidst i Halvfemserne opstod de første Husmandsforeninger; næsten samtidig skød de frem i Landets forskellige Egne.

En af de første af disse Foreninger stiftedes 1900 i Herfølge ved Køge af Karl Hansen, Ankerstræde. Allerede Aaret efter sammenkaldte han et »Husmands-Landsstævne« i Køge, hvor der dannedes en Landsorganisation under det stolte Navn Dansk Husmandsforening. Den var dog kommet for tidlig til Verden og døde, inden Aaret var omme. Men i Stedet oprettedes i hurtig Rækkefølge samvirkende fynske, sjællandske, jyske, bornholmske og — lidt senere — lolland-falsterske Husmandsforeninger, der siden er vokset støt og sikkert. Efter 1920 kom ogsaa en tilsvarende sønderjysk Sammenslutning.

Størst Opmærksomhed vakte til at begynde med den sjællandske Samvirksomhed. Karl Hansen var en be-

tydelig Agitator, der mere end de andre Landsdeles Husmandsførere lagde Vægt paa Husmændenes socialpolitiske Rejsning. »Vi vil være selvstændige«, var hans Løsen. Og saa førte Skæbnen ham tilmed sammen med den ivrige og dygtige Forkæmper for Henry Georges Lære, Godsforvalter Berthelsen, som netop paa den Tid af al Magt bekæmpede den Skatteændring, som i 1903 gennemførtes paa Rigsdagen, og hvorved de gamle Grundbyrder Hartkornskat og Tiende afløstes af Ejendomsskyld paa baade Jord og Bygninger. Paa selve Stiftelsesmødet i Køge den 8. November 1902, hvor De samvirkende sjællandske Husmandsforeninger oprettedes, holdt Berthelsen et Foredrag om »Husmandssagen og Skattesagen« og fik vedtaget den meget omtalte Køgeresolution, som har præget den danske Husmandsbevægelse og derigennem dansk Politik saa stærkt.

Resolutionen, der fremdeles har stor Interesse, lyder saaledes: »Da Husmandsbruget som selvstændig Driftsform bevislig er den fordelagtigste Form for Landbrug, saavel for Samfundet som for den enkelte, og derfor kan ventes at blive den almindeligste og i Fremtiden muligt den eneste Driftsform for dansk Landbrug, kan Husmandssagens Udvikling ikke væsentlig bygges paa Bidrag fra Staten eller andre Samfundsklasser eller paa lignende Undtagelsesregler, men kun derpaa, at Husmandsklassens lige Retsstilling med de øvrige Samfundsklasser fuldtud anerkendes gennem Lovgivningen.

Husmandsstanden kræver derfor ikke nogen Begunstigelse for sig ved Skattelovgivningen, saasom Ophævelsen af de faste Grundskatter og Tiender, der findes ved Jordens Overtagelse og godtgøres ved Afkortning i Købesummen; deslige Byrders Afskaffelse vil urettelig komme et enkelt Slægtled til gode og af dette kun de store Grundejere, til Forringelse af

Samfundsformuen og til Tab for de ubemidlede Samfundsklasser.

Husmandsstanden maa derimod kræve snarest mulig Ophævelse af enhver Told og Skat, som beregnes af eller i Forhold til Forbrugsafgifter, saasom paa Fødemidler, Beklædning, Møbler, Bygning, Besætning, Redskaber, Maskiner, Raastoffer og Arbejdsfortjeneste, da alle deslige Byrder, ofte med Tillæg af Toldbeskyttelse o.s.v., hviler uretfærdigt tyngende paa Arbejdet og de smaa Hjem.

Husmandsstanden maa i Stedet derfor kræve, at der til Dækning af de offentlige Fornødenheder opkræves Skat paa den Jordværdi, som ikke skyldes Enkeltmands Arbejde, men som hidrører fra Samfundets Vækst og Udvikling, og som særlig ophober sig i Storbyerne og ufortjent tilflyder uvedkommende Privatspekulanter i Stedet for at inddrages i Statens og Kommunens Kasse. Deslige Byrder vil ikke tynges Arbejdet, men tværtimod gøre Jorden billigere og dermed lette Adgangen for hver Mand til at faa eget Hjem.

Husmandsmødet i Køge opfordrer derfor herved Landets øvrige Husmandsorganisationer til at slutte sig til dette Program i Skattesagen og opfordrer de politiske Partier, der ønsker Støtte fra Husmandsstandens Side, til at virke for disse Kravs Optagelse paa Partiprogrammet og deres Gennemførelse som Lov under de forestaaende Forhandlinger i Rigsdagen om en Skattereform.«

Antagelig har en Del af Mødets Deltagere ikke været helt klare over Rækkevidden af de Krav, som her fremsattes. Men Resolutionens Ord og Tanker virkede dog saa stærkt paa Forsamlingen, at der, som en Deltager senere har udtalt, gik »som et Sus af Højtid« hen over den under Oplæsningen. Resolutionen vedtoges da ogsaa enstemmigt, og i Modsætning til

saa mange andre Husmandsresolutioner i Aarenes Løb er den aldrig blevet glemt, men mere og mere kommet til at staa som Husmændenes store Løsen. Den har derved i høj Grad medvirket til, at Kravet om Grundskyld ikke blot er blevet optaget helt eller afkortet paa de fleste politiske Partiers Program, men ogsaa har sat dybe Spor i dansk Lovgivning.

Tanken om en Samling af alle danske Husmænd var naturligtvis ikke død med det forhastede Forsøg i 1901. Efter fornøden Forberedelse virkeliggjordes den i 1910, da Sendemænd fra alle Landets Egne i Odense oprettede De samvirkende danske Husmandsforeninger med det Formaal at fremme Husmændenes faglige Dygtighed og sociale Selvstændighed. I Programmet, som først 1913 vedtoges endeligt, optoges i noget afdæmpet Form Kravene om Frihandel og Grundskyld. Til Formand valgtes den jyske Samvirksomheds Leder Jørgen Nielsen, Viby, en klog og energisk Mand.

At Enighed gør stærk, viste sig ogsaa i dette Tilfælde. 1913 indvalgtes Sjællænderen Niels Frederiksen og Fynboen Emil Rasmussen i Folketinget, og Aaret efter blev Jeppesen-Drusebjerg, en anden af de sjællandske Husmandsførere, Landstingsmand. Under Krigen 1914—18 fik disse Mænd en Indflydelse i vigtige indenrigske Forhold, der ikke alene skyldtes deres egen Dygtighed, men fuldt saa meget den Kendsgerning, at bag dem stod en stor Del af Landets Husmænd i samlet Fylking. Husmændene var ved at blive en Magt i dansk Politik.

JENS HOLDGAARDS BARNDOM OG UNGDOM

Husmandsbevægelsen kom sent til Ringkøbing Amt. De samvirkende jyske Husmandsforeninger stiftedes i Aarhus den 15. November 1902. Efter fire Aars Agitationsarbejde, ikke mindst udført af Jørgen Nielsen, efter at Ugebladet Husmandshjemmet i halvtredie Aar havde slaaet til Lyd for Sagen og efter Sendemandsmøder i Randers, Kolding og Viborg holdtes 1906 atter Sendemandsmøde i Aarhus. Her forelaa den første skriftlige Beretning om Tilslutningen ud over Jylland. Der var

i Hjørring Amt	6 Foreninger med	495 Medlemmer
i Thisted Amt	5 Foreninger med	190 Medlemmer
i Aalborg Amt	23 Foreninger med	1337 Medlemmer
i Viborg Amt	4 Foreninger med	624 Medlemmer
i Randers Amt	8 Foreninger med	1121 Medlemmer
i Aarhus—		
Skanderb. Amt	11 Foreninger med	552 Medlemmer
i Vejle Amt	14 Foreninger med	511 Medlemmer
i Ribe Amt	24 Foreninger med	1350 Medlemmer
i Ringkøb. Amt	4 Foreninger med	119 Medlemmer

Ringkøbing Amt havde altsaa paa det Tidspunkt de færreste og mindste Foreninger. En af de fire var Ikast Husmandsforening i Hammerum Herred.

Hammerum er fra Naturens Haand det mest ufrugtbare af Ringkøbing Amts ni Herreder. Amtet

er som Helhed det lavest boniterede i Landet; der gaar gennemsnitlig o. 27 Hektar paa en Td. Hartkorn, men i Hammerum Herred er det tilsvarende Tal o. 55 Hektar. Og Folketallet var i 1850 kun 10,700 paa et Omraade omtrent som Lolland, der dengang havde over 48,000 Indbyggere. Store Strækninger laa hen som Hede og Mose, og Herning rummede kun et Par Hundrede Mennesker.

Men det var Uldjydernes Land. Nøjsomme og driftige Folk. Da Tiden kom, tog de fat energisk og ufortrødent og staar nu i materiel Henseende fuldt paa Højde med andre Danske. Landskabet har skiftet Udseende, Heden er vejet for Plantager, pyntelige Gaarde og Huse, veldyrkede Marker og anselige Stationsbyer, mens Baner fra fem Sider løber sammen i Herning med dens ca. 13,000 Indbyggere.

Ejheller mangler Hammerum Herreds Beboere aandelig Sans. Johs. Götzsche, den senere Biskop, som 1900—1920 var Præst i Herning og i sidste Halvdel af dette Tidsrum Herredets Provst, har i sin Bog »Livsrørelser« givet en næsten forelsket Skildring af Befolkningen, som han tillægger overmaade mange Dyder. De er stille, alvorlige, ligevægtige, trofaste, jævne og ikke mindst lune. »Lunet er Hammerumherredernes særlige Karakteristik. Lunet er maaske noget særlig dansk. Men det er potenseret i denne Egn.« Som Slutning paa denne Kærlighedserklæring citerer Götzsche Prof. Birchs spøgende Ord om, at »kun de Folk, som er født og opdraget i Hammerum Herred, er rigtige Mennesker.« Saa heldig var nemlig Birch selv.

Da efter 1864 Højskolebevægelsen for Alvor bredte sig i Landet, naaede den ogsaa hertil. Den unge Lærer Thomas Nielsen, som for øvrigt stammede fra Sdr. Lem ved Ringkøbing, oprettede 1867 en Højskole i Hammerum By. Götzsche omtaler ham som »et lyst

Hoved, en dygtig Lærer og et kristelig stærkt grebet Menneske.« Men Thomas Niensens Virketrang søgte videre ud, han blev Bladudgiver og 1871 Rigsdagsmand. Derefter, skriver Götzsche, »forstummede hans Røst som en Røst til Vækkelse, og han sluttede sig nærmest til den grundtvigske Retning. — — Da han blev spurgt om, hvorfra Forskellen mellem før og nu stammede, svarede han, at Politikens Verden er kold.«

Fra 1871 lededes Højskolen i otte Aar af Rasmus Nielsen, en Gaardmandssøn fra Hammerum By. Men saa blev ogsaa han Rigsdagsmand, og 1884 lukkedes Skolen. Højskoler har for øvrigt altid haft svært ved at trives i Vestjylland; Vestjyderne tager helst paa Skoler i Østjylland eller paa Øerne, men bortset fra Askov Højskole gør Østjyder og Øboere ikke videre Gengæld.

Det blev dog ikke saa meget Grundtvigs som Vilh. Becks kristelige Livssyn, der kom til at præge Hammerum Herred.

Fra gammel Tid havde den gudelige Bevægelse stærkt Tilhold der. I Rationalismens Dage hentede de vakte deres aandelige Næring fra Bibelen, gamle Andagtsbøger. Kingos og Brorsons Salmer. Men efter 1850 kom der Præster, som kunde tilfredsstille deres Trang og samtidig hindre dem i at glide ud i Sektvæsen, hvad der en Overgang havde været Fare for. Præster som Krag og Nyborg i Vildbjerg Nordvest for Herning og Bülow og Blume i Bording Øst for Herning fik i den Henseende stor Betydning. Vilh. Beck selv besøgte ofte Egnen og holdt store Møder. Ogsaa de to Brødre Otto og Fritz Lawaetz maa nævnes i denne Sammenhæng; fra 1852 til 1872 sad de efter hinanden som Forpagtere paa Herregaarden Møltrup i Vildbjerg Sogn og deltog ivrigt i Vækkelsesarbejdet. Men sit ejendommeligste Tilskud fik dette dog

fra en Række Lægprædikanter, som for største Delen var Herredets egne Børn. Den bedst kendte var Anders Stubkjær, som var født i Bording Sogn og fra 1863 i næsten fyrretyve Aar virkede som Rejseprædikant i sin Hjemegn og ud over Landet. Hans ranke, kraftige Skikkelse og klangfulde jyske Tale, baaret af dyb Alvor og krydret af skælmsk Lune, vandt ham Venner overalt i Indremissionskrese.

I et lille fattigt Hus i Skovby, midt mellem Hammerum og Ikast, boede 1874 en trediveaarig Husmand Johannes Jensen med sin Hustru Maren Sand. Han stammede fra Holdgaard i Tulstrup, Ikast Sogn, og kaldtes derfor sædvanlig Johannes Holdgaard. Maren Sand var født i Ikast. 30. September fødtes deres første Barn, en Dreng, som døbttes Jens Christian Jensen. 1905 købte han Navnet Holdgaard til Slægtsnavn.

Johannes Jensen var fattig Daglejer i Skovby og blev heller ikke velhavende, da han senere flyttede til Tulstrup, hvor han drev et lille Hedebrug paa 4—5 Hektar. Efterhaanden kom der endnu syv Børn, og det kneb haardt med at skaffe Føden til saadan en Flok. Tidligt maatte derfor Jens ud at tjene som »Hjorddreng« om Sommeren. Saadan en Dreng havde det ikke for godt; men Vanen er jo det halve Liv, og dengang var Folk ikke bedre vant. De voksne maatte ogsaa slide og nøjes med fattige Kaar.

Om Vinteren derhjemme maatte Jens hjælpe til med at lave Uldtøj. Han baade strikkede og hæklede Børnetrøjer og Huer. Fingernem var han og drev det til at kunne tjene halvtreds Øre om Dagen ved saadant Arbejde.

Med Skolegangen var det smaat. Først i de sidste Par Aar fik han en ung, dygtig Lærer og lærte godt hos ham.

Alt i alt var Jens' Barndom et Sidestykke til utal-

lige andre Husmandsbørns i de Dage, og det samme gælder Aarene efter hans Konfirmation, da han tjente paa forskellige Gaarde i Hjemegnen. Arbejdsdagen varede fra Solopgang til Solnedgang, Kosten var ofte tarvelig, og Karlekamrene iigesaa. Undertiden var Forholdet mindre godt mellem Husbondfolk og Tyende, især hvis Kosten var alt for sløj. Men saa var Jens ikke bange for, naar Lejligheden kom, selv at gaa i Kælderen og forsyne sig. Han havde saa meget mere Grund dertil, som han fra Barn af var lille og spinkel. Ved Fødslen vejede han kun 3½ Pund. Først som tyveaarig voksede han sig rank og kraftig. Blev saadan »Selvforsyning« paatalt, skulde Jens nok vide at svare for sig; han var hverken mundlam eller uvittig. Og han kunde ogsaa finde paa Skælmsstykker, hvis han fik Lyst. En Aften skulde han og hans Medtjenere ribbe Fjer, men det gik galt, for der paakom de unge Mennesker en saa voldsom og vedholdende Nysen, at Dunene fløj rundt i Stuen, og Konen fritog dem for det Arbejde. Efter Afrejsen fra en af sine Pladser fik Jens da ogsaa det Skudsmaal af sin Madmoder, at Mage til drilsk Knægt havde hun aldrig haft i sit Brød.

Og selv hvor Forholdene ellers var gode, kunde der indtræffe noget, som voldte Misstemning. Jens tjente i fem Aar paa en stor Gaard ved Ikast. En hjemmeverende Søn og han drøftede mangt og meget, men derunder kunde det hælde, at de blev uenige, og at Sønnen, hvis han kom til kort i Ordskiftet, udbrød: »A rejner denneme et saan en Husmandssøn.« Dette saarede den ærekære Yngling dybt, og Mindet derom var med til at udstikke hans Livs Vej.

I en af Bjørnsons Ungdomssange hedder det:

»Løft dit Hoved og se dig om,
noget er der, som raaber: kom!«

Foreløbig var der dog tilsyneladende intet, som kaldte ad Jens. Han gjorde, hvad han skulde, men savnede egentlig Maal og Med. Naar han havde fri om Søndagen, gik han jævnlig i Kirke hos gamle Pastor Klein, der havde døbt og konfirmeret ham. Men under Præstens Prædiken kunde han godt sidde i Skjul inde under Balkonen og stiltfærdigt handle Pibe med en Kammerat. Der var hverken Aftenskole, Sognebogsamling, Gymnastik eller andet, som kunde fylde Fritiden paa en god Maade. Senere gik det op for ham, at her maatte gøres noget for de unge. Paa Februarmødet*) i Herning i 1915 udtalte han Haabet om »en bedre Undervisning (for vore Børn) end den, vi selv har faaet. Vore Børn skal opdrages til at blive gode Borgere. — — Vi maa ikke lade Ungdommen gaa for Lud og koldt Vand, for dette vil blive til ubodelig Skade.« Han tænkte sig dengang en Ungdomsskole, saadan som K. M. Klausen havde foreslaaet den, med Undervisning om Eftermiddagen i et Par Vintermaaneder; om Aftenen var de unge for trætte. Der skulde undervises i Regning, Skrivning, Dansk samt Sundheds- og Samfundslære. »Det sidste maa vi have med, hvis Husmændenes Børn skal komme til at præge Lovgivningen og det offentlige Liv.«

Ganske vist var der i Jens' Knøseaar ikke saa megen Fritid som nu om Dage, og derfor trængte Spørgsmaalet om Udnyttelsen af Ungdommens Fritid sig ikke saa stærkt paa. Men ogsaa dengang krævede de unge Sjæle, naar Tiden kom, mere eller mindre klart bevidst Næring lige saa fuldt som de unge Legemer, og der kom ogsaa for Jens den Tid, da dette Krav gjorde sig gældende og blev opfyldt.

*) I de jyske Husmandsforeninger holdes der i Februar Amtsmøder, hvor Sogneforeningernes Formænd drøfter Tidens Spørgsmaal.

Pastor Klein var en gammel Pebersvend, der ikke havde megen Evne til at skabe religiøst Liv omkring sig. Han skal endogsaa have været imod, at Folk gik til Alters uden for de sædvanlige Altergangstider; Nadverbordet var et Sted, sagde han, hvor han ikke turde komme ret tit. Da han var fyldt halvfjerds, antog han imidlertid som Kapellan en ung teologisk Kandidat paa fem og tyve, Axel Brostrøm, Søn af en anset Handelsgartner i Viborg. Brostrøm virkede i Ikast fra Juli 1894 til Februar 1898, da Klein var død, og Høegh blevet hans Efterfølger.

Brostrøm var meget livfuld, men ogsaa meget særpræget. Som nybagt Kandidat var han nogle Maaneder Religionslærer i Viborg Latinskole. Han fortalte om Grundtvig og Kierkegaard og oplæste Stykker af deres Skrifter og vandt sine Elevers Hengivenhed i den Grad, at de næsten overvældede ham med Gaver, da hans Vikariat ophørte. Da han kom til Ikast, stod det daarligt til med Kirkesangen, men det nyvakte Liv viste sig ogsaa paa det Omraade, og snart vandt Sangen Kraft og Klang.

Hans impulsive Natur afbalanceredes paa bedste Maade af hans indtagende Hustru Amalie, Datter af Provst L. Koch i Glostrup. Hun støttede ham i hans Gerning, og han næsten tilbød hende. Det var derfor et frygteligt Slag for ham, da hun døde efter faa Aars Ægteskab.

I sin første Præstetid var Brostrøm udpræget Missionsmand og forstod at vække »Uro i Retning af Inderlighed«. Jens fik ikke længer Tid til at handle Piber under Gudstjenesten, han maatte i Stedet lytte til den unge Præsts Ord. Men det gik ham, som Götzsche fortæller om en anden af de vakte, at han syntes, Præsten tegnede et livagtigt Billede af ham selv, og det gjorde ham saa urolig og forstemt, at han ikke mere vilde gaa i Kirke. Men han kunde alligevel ikke

blive derfra, for Brostrøm ejede ikke alene det vækkende Ord, men ogsaa, som det blev sagt om ham ved hans Begravelse tredive Aar senere, »det milde Sind, som er saa vanskeligt at modstaa«. Efterhaanden veg da det sjælelige Tryk fra Jens, og han fyldtes i Stedet af den nyomvendtes Glæde.

Dette blev Vendepunktet i den unge Mands Liv. Hidtil havde han sjæleligt ligget i Dødvande, men nu førtes han ud i Livets stærkeste Strøm, og den slap ham aldrig mere. Ikke saaledes at forstaa, at han i alle kirkelige Forhold forblev upaavirket af andre Opfattelser, han mødte paa sin Vej. Det var netop hans Natur at »arbejde med det, han fik med at gøre«, som det engang blev skrevet om ham. Men i det afgørende, selve sit Gudsforhold, rodfæstedes han mere og mere, som Tiden gik. Det bevarede ham mod den Kulde i det politiske Liv, som Thomas Nielsen havde følt.

For Jens blev det en aandelig Fornødenhed at begynde og ende sin Dag med en Andagtsstund. En Ungdomsven mindede ham engang i et Brev om, hvordan Vennen havde været Gæst i Jens' lille Hjem i Tulstrup. »Det gærede ogsaa i min unge Sjæl dengang, og det blev ofte til lange Samtaler. Kan du huske, at jeg blev hos jer engang om Natten. Sofaen var vel kort til mine lange Ben, men det gik storartet. Jeg glemmer aldrig dette og heller ikke, at du om Morgenens kaldte mig ind, og vi samledes om den store, gamle Bog. Maaske lærte jeg da mere end nogen Sinde, hvad det var, der gav Grundlag for at bygge et Hjem.« Og at Jens Livet igennem holdt fast ved den Skik, viser de Ord, hvormed han i December 1932 sluttede et Brev fra London til sin Kone derhjemme: »Hav det nu godt, kære Sørine. Vi kan jo mødes Morgen og Aften for Guds Trone.«

Brostrøm fik oprettet en Afdeling af K.F.U.M. i

Ikast. Dengang — i Olfert Ricards Sekretærtid — voksede saadanne Afdelinger frem rundt om i Missionskredse. Jens blev Formand. Det var hans første Formandskab, men blev ikke det sidste.

Da Brostrøm og hans Hustru i Februar 1898 var flyttet til Sejerslev paa Mors, savnede deres Venner i Ikast dem meget og modtog derfor med Glæde en Indbydelse til at gæste Sejerslev i Pinsen. Et Rejsefølge paa henimod fyrrer tog af Sted og tilbragte nogle gode Dage i Brostrøms nye Sogn, hvor de indkvarteredes rundt om i Hjemmene. En af Rejsefællerne var en nittenaars Pige, Sørine Sørensen fra Faurholt, Naboby til Tulstrup. Hun lærte ved den Lejlighed Jens at kende og blev saa betaget af ham, at hun besluttede, at det skulde være »ham eller ingen«.

Sørine var ogsaa Fattigmandsbarn, den ældste af fire Søskende. Faderen havde et lille Landbrug, men var tillige Snedker og derfor ofte paa Udearbejde; det samme gjaldt Moderen, som var Sykone. Derfor maatte Sørine tidligt udføre strengt Markarbejde og slide saadan, at hun tabte Lysten til Landbruget. Hun søgte ud fra Hjemmet, saa snart hun blev gammel nok dertil, og lærte at klare sig selv. Men hun huskede Moderens Afskedsord ved Afrejsen: »Glem ikke at bede dit Fadervor og hold dig fra alt daarligt.«

Jens var nu blevet saa gammel, at han følte Trang til at blive sin egen Herre. I 1898 købte han en lille Ejendom med et Par Køer. Den laa ved Siden af Faderens, og Kosten fik han hjemme hos sin Moder.

Sørine tjente paa den Tid i Herning. Men da hun hørte om Jens' Jordkøb, blev hun urolig. Naar en Mand har faaet Hjem, trænger han til en Kone, og hun forlod saa Herning i Marts 1899 og tog Plads i Tulstrup. Og her gik hendes store Haab i Opfyldelse: i Juni blev hun og Jens forlovet.

Han havde imidlertid fundet sit Landbrug for lille

til at føde en Familie, solgte det og drog til Herning for at prøve, hvad en Murerarbejdsmand kunde tjene. Men den store Lockout, som begyndte i København i Maj 1899 og derfra bredte sig ud over Landet og efterhaanden lammede alt Byggeri, lagde sig i Vejen for hans Planer. Da han nu engang havde vendt Landet Ryggen, drog han i August til Aarhus og fik Plads som Kusk hos en Kul- og Brændehandler. Kost og Bolig fik han i sin Husbonds Hjem og lærte derved Familien at kende. Disse Mennesker havde samme religiøse Indstilling som han selv og blev hans Venner for Livstid.

Men i Foraaret 1900 maatte Jens hjem til Tulstrup. Faderen var blevet meget syg — det var Kræft — og kunde ikke passe Bedriften. Aftalen blev, at Jens skulde overtage Ejendommen og gifte sig. Brylluppet blev bestemt til 9. November, men Faderens Død fem Dage forinden havde nær forpurret Bestemmelsen. Maren Sand, som var ni Aar yngre end sin Mand, døde i 1915.

Jens og Sørine fik Lov at leve sammen i næsten seks og tredive Aar. Faa Ægtefæller har delt alt med hinanden saa fuldtud som de. De drøftede ikke blot Hjemmets Forhold, men ogsaa alle de offentlige Sager, han efterhaanden fik med at gøre. Netop fordi de var saa forskellige i Sind og samtidig saa enige om Maalet, kunde Drøftelserne blive frugtbare.

De fik to Sønner. Efter gammel Bondeskik kaldtes den ældste Johannes efter sin Farfar, og den yngste Peter efter sin Morfar. Det har maaske ogsaa været i Forældrenes Tanker ved dette Navnevalg, at Sønerne derved opkaldtes efter Jesu to mest kendte Apostle.

Som Jens var kærlig og hensynsfuld over for sin Kone, var han det ogsaa over for sine Sønner, støttede dem efter Evne under deres Uddannelse — Johan-

nes blev Maler og Peter Boghandler — og tog Del i deres Sorger og Glæder op igennem Aarene. Mens Johannes blev boende i Ikast, fik Peter sit Hjem i København, og hos ham havde Faderen sit Tilhold i sine sidste Aar, naar han var derinde.

IND I HUSMANDSBEVÆGELSEN

Holdgaard drev Barndomshjemmet i fem Aar. Det var saa lille og fattigt, at der altid maatte slides og spares. Det kunde i de første Aar undertiden knibe med at skaffe Rentepengene til Forfaldstid. For at øge Indtægten og kunne holde Heste kørte han en Mælketur, hvad særlig om Vinteren kunde være brydsomt nok: op Klokken 4 for at fodre Hestene, af Sted Klokken 6 og undertiden først tilbage Klokken 2 om Eftermiddagen. Vejen til Ikast Mejeri var lang og daarlig. Skønt Holdgaard ellers havde et godt Helbred, følte han sig ikke sjælden utilpas ved Hjemkomsten. Og under hans Fravær hvilede hele Bedriften paa hans Kones Skuldre.

Alligevel slutte Arbejdet og de økonomiske Bekymringer ham ikke. I December 1904 overtog han paa Pastor Høeghs Opfordring sammen med et Par andre Mænd Ledelsen af Menighedsmøderne i Tulstrup Missionshus. Og Aaret forud var han kommet med i det kristne Afholdsarbejde, da Foreningen Blaa Kors fik en Afdeling i Ikast Sogn. Det praktiske Arbejde tiltalte altid Holdgaards virksomme Natur, ogsaa naar det gjaldt ideelle Formaal. »Alt, hvad I vil, at Mennesker skal gøre mod jer, det skal I ogsaa gøre mod dem,« var Ord efter hans Hjerte. Og han havde set Eksempler nok paa Alkoholens Magt over svage Mennesker til netop som Kristen at føle Trang til at være med i Kampen derimod.

Holdgaard indmeldte sig straks i Blaa Kors, og da den første Formand, Pastor Høegh, trak sig tilbage, afløste Holdgaard ham og deltog saa i Foreningens Ledelse som Formand eller Medlem af Styrelsen, til han 1919 afløstes af sin Kone. Han fulgte opmærksomt Arbejdet, da Blåa Kors 1906 aabnede Redningshjemmet Kærshovedgaard i Nabolaget Vrads, og var senere en Tid Medlem af dets Styrelse. 1931 indvalgte han i Hovedstyrelsen for Blaa Kors og var med til at oprette Ørsholt Redningshjem ved Kvistgaard.

Mens Holdgaard blev kristelig vakt som ung, skulde han blive moden Mand, før han kom med i Husmandsbevægelsen, som for ham blev Døren ind til det politiske Arbejde. Paa disse to Omraader fik han jo sin egentlige Livsgerning.

I 1905 byttede Holdgaard Barndomshjemmet med en dobbelt saa stor Ejendom i Nabolaget. Han var blevet ked af at køre Mælk og lade Sørine være ene om Arbejdet derhjemme den halve Dag. Den nye Ejendom var paa henved 10 Hektar og kunde altsaa give dem begge fuldt Arbejde. Bygningerne var ganske gode, men at Jorden ikke var første Klasses, kan man slutte deraf, at Holdgaard kun skulde udrede 1000 Kroner kontant ved Byttet. For at kunne laane den Sum maatte han stille Kaution af hele ti Venner og Bekendte, hvad enten det saa var hans eller Vennernes Kredit, der var vel lille.

Denne sin tredie Ejendom solgte han 1913 og overtog i Stedet et Statshus paa 3½ Hektar, udstykket fra Herregaarden Højris Øst for Ikast. Jorden var i dette Tilfælde god, men Bruget meget forsømt. Holdgaard drev det op til et Mønsterbrug. At han og Sørine var dygtige, viser en Række Præmier og Diplomer fra disse Aar, erhvervede ved Konkurrencer og Udstillinger. Ikke mindst udmærkede Ægteparret sig

som Havebrugere. 1917 solgte han imidlertid ogsaa denne Ejendom. Offentlige Hverv tog mere og mere hans Tid, Sønnerne havde ikke Lyst til Landvæsenet, og Sørine skulde ikke paa ny gøre det ud for baade Mand og Kone i hans Fravær.

Vistnok i Sommeren 1905 havde et Par Mænd fra Ikast været paa Husmandsrejse og var vendt hjem fulde af Iver for Husmandssagen. Gennem dem blev andre paavirket, og 22. Januar 1906 stiftedes Ikast Husmandsforening paa et Møde i Forsamlingshuset, efter at Poul Jensen, Terp ved Bramminge, en af Bevægelsens kendte Fortalere, havde holdt et indledende Foredrag. Foreningen begyndte med 19 Medlemmer, og Holdgaard indvalgte i Styrelsen. Paa Hjemvejen fra Mødet kom han for øvrigt ud for et pudsigt Uheld. Der laa megen Sne, og en Del af Tulstrupperne, som havde udgjort Flertallet af de mødte, kørte i en stor Mælkeslæde. Den var saa overfyldt, at Holdgaard sad yderst paa et Agebræt med det ene Ben udenbords. Pludselig slog Slæden i fuld Fart et uventet Slag, og Holdgaard rullede af i Sneen. Selvfølgelig vakte det stor Munterhed, at det nyvalgte Styrelsesmedlem saadan »dumpede«.

Foreningen var ikke lige velkommen overalt i Sognet. Paa den Tid var Striden overmaade bitter mellem Venstre og det nye radikale Parti, »Rebellerne«, som de almindelig kaldtes, og Husmandsbevægelsen opfattedes af de fleste Venstremænd som mere eller mindre »rebelsk«. Uviljen steg saa højt, at den første Formand efter et Par Maaneders Forløb nedlagde sit Hverv og søgte bort fra Egnen. »Men,« som Holdgaard senere skrev, »der var heldigvis andre, som var saadan grebet af Sagen, at hverken aabenlys eller skjult Modstand kunde standse dem i det, de havde paabegyndt.« Foreningen voksede sin rolige Vækst og virkede som andre lignende Foreninger. 1908 blev

Holdgaard Formand og var det til 1916. I hans Formandstid optog Foreningen Staldbedømmelser, som Holdgaard fandt langt nyttigere end Dyrskuere, hvor det gjaldt Husmandsbesætninger. Der oprettedes i samme Tidsrum en Ægssalgskreds. Holdgaard interesserede sig for Børneskolehaver*) og har sikkert været medvirkende til, at Foreningen blandt sine Opgaver optog Konkurrence mellem Børnehaver.

Den nystiftede Forening viste sin Betydning ved et Sogneraadvalg kort Tid efter Oprettelsen. Husmændene indvalgte Holdgaard, men det kostede Kamp; han fik kun én Stemme mere end den Gaardmand, som var hans nærmeste Medbejler.

Holdgaard sad femten Aar i Sogneraadet. Det vid-

*) I en Samtale med Kristeligt Dagblad Dagen før sin 60 Aars Fødselsdag fortalte Holdgaard, at hans første Bladartikel stod at læse i Herning Avis den Dag, han fyldte 33 — altsaa 30. September 1907. Den handlede om Børneskolehaver. Her har Hukommelsen dog spillet ham et Puds. Nævnte Dag holdtes i Herning et Skolemøde, hvor en Lærer Lindholm fra København slog til Lyd for »pædagogiske« Børneskolehaver. Under den paafølgende livlige Forhandling fremsatte flere af Egnens Lærere Indvendinger, deriblandt den, at hverken Lærere eller Børn havde Tid til at give sig af med saadanne Haver. Lindholm svarede: »Gør et Forsøg! Interessen skaffer nok Tiden.« Blandt Mødets Deltagere var Holdgaard og Lærer Kallesø fra Ikast, som støttede Lindholm. Holdgaard sagde ikke noget paa Mødet, men i Herning Avis for 12. Oktober fik han optaget et lille Stykke om »Skolemødet i Herning d. 30. September«, hvori han giver Tanken sin fulde Tilslutning. Har Lærerne Interesse for, Kærlighed, Kendskab og Tid til det Arbejde, skal Børnene ogsaa nok faa den fornødne Tid. Og saadanne Børnehaver kunde under heldige Forhold knytte Børn og Forældre nærmere til Lærerne.

ner om godt og fredeligt Samarbejde mellem ham og de andre Medlemmer, hvoraf største Delen var hans politiske Modstandere, at Sogneraadet, som 1907 havde nægtet Husmandsforeningen et lille aarligt Tilskud, Aaret efter bevilgede det. Da Holdgaard i 1917 havde solgt sin sidste Landejendom og bosat sig i Ikast Stationsby, valgtes han til Sogneraadsformand. Han fratraadte dog denne Plads, da han Aaret efter blev Landstingsmand.

Gennem Husmandsbevægelsen vakttes Holdgaards politiske Interesse. Han har selv fortalt, at Faderen »var ivrig Bergianer og læste op af Rigsdagsreferaterne«. Det har vel været i den bevægede Provisorietid midt i Firserne, men Læsningen gik Hjorddrenge over Hovedet. Heller ikke Forliget i 1894 og Systemskiftet 1901 gjorde varigt Indtryk paa den unge Mand. Han talte af egen sørgelige Erfaring, da han engang i 1934 mindedes den Husmand, som »for 25—30 Aar siden gik hjemme og var bundet udelukkende til Sliddet i den lille Bedrift.« Man maa dog huske, at Holdgaard dengang foruden Hustru og Børn havde »den store, gamle Bog« og hvad dermed stod i Forbindelse til Modvægt mod Sliddet.

Nu rykkede gennem Møderne i Husmandsforeningen og andet Steds, Læsning i Husmandshjemmet*) og Forhandlingerne i Sogneraadet det ene Samfundsspørgsmaal efter det andet ham ind paa Livet, og som tidligere nævnt var det hans Natur at arbejde med det, han fik med at gøre. Men han gik sindigt og grundigt til Værks og opgav ikke gamle Meninger, før han havde indlevet sig i de nye.

Som allerede antydet drøftedes Skolesagen stærkt

*) I Februar 1910 tegnedes paa Ikast Husmandsforenings Generalforsamling Aarsabonnement paa tolv Eksemplarer af Husmandshjemmet.

i jyske Husmandskredse dengang. Ved Sendemandsmødet i November*) 1908 indledede Lærer Dige, Bække, en Forhandling om det Emne »Er Folkeskolen tidssvarende?« Han fremsatte herunder Ønsket om, at Religionsundervisningen i Folkeskolen maatte blive valgfri, saa at baade Lærerne og de Børn, hvis Forældre krævede det, kunde fritages derfor. Dette vakte saa stærkt Mishag hos en Del af Sendemændene, at Dige under den paafølgende Forhandling knap kunde faa Ørenlyd. I Husmandshjemmet rettedes der senere Bebrejdelser herfor mod Diges Modstandere, og dette kaldte Holdgaard frem med et Indlæg om »Folkeskolen og Husmændene«.

Han havde faaet det Indtryk, at Dige »vilde have Religionen ud af Skolen. — — Det ser ud til, at flere og flere vender Kristendommen Ryggen, og vi kan godt tænke os, at mange Forældre ikke vil tillade, at deres Børn kommer i Skolen i Religionstimerne. Kan vi da forsvare, at de mange Børn, fordi Forældrene har vendt Kristendommen Ryggen, skal lide under det og ikke overvære det vigtigste Fag i Skolen? Jeg vil gerne raabe det ud til mine Standsfæller: lad os endelig ikke være med til at arbejde for, at der bliver mindre Lejlighed for vore Børn til at blive berørt med Kristendommen. — — Til Slutning vil jeg ønske, at den jyske Husmand aldrig skal glide over i Socialismens Tvangsregimente, men at vi maa vedblive at være frie Mænd og Kvinder, saa vi i vore Foreninger kan vedblive at behandle de forskellige Spørgsmaal, som forekommer, sagligt uden Partihensyn.«

I et følgende Nummer af Husmandshjemmet imødegik »En Sendemand« Holdgaard og hævdede især, at Kristendommen ikke fremmes ved Tvang. Hold-

*) De jyske Husmænds aarlige Sendemandsmøde afholdes altid i November Maaned.

gaard svarede ikke herpaa, men at »gemt ikke var glemt« for ham i dette Spørgsmaal saa lidt som i andre, ses af Husmandshjemmet 20. August 1911. Her optrykkes »Et solidt Svar«, som Holdgaard samme Foraar havde givet en Modstander under en Forhandling i Herning Avis. Vedkommende havde kritiseret Husmandsforeningerne og derunder paatalt, at Forstander Jens Nielsen, Borris, ligesom Socialdemokraterne vilde have Religionsundervisningen afskaffet i Folkeskolen. Husmændene var kristendomsfjendske, mente denne Mand.

Holdgaard svarer, at han ikke tør fælde »saa knusende en Dom over Jens Nielsen, fordi denne ikke billigede den megen Udenadslæsning i Læsebog og Salmebog, men (vilde) at Lærerne skulde være Personligheder, som kunde lære Børnene om Gud uden Ramseri.« Modparten mener, at »Husmandsforeningerne vil blive den Dør, hvorigennem Socialismen vil holde sit Indtog paa Landet.« Men hvis er saa Skylden? Deres, der arbejder inden for Foreningerne paa, at dette ikke skal ske, eller deres, som kritiserer og vil Foreningerne til Livs? Det ser ud, som Landboforeningerne kan gøre, hvad Husmandsforeningerne ikke maa. Hammerum Herreds Landboforening holder hvert Aar Dyrskue med Dans; der vilde vist blive et Ramaskrig, hvis Ikast Husmandsforening holdt Dans; vi kristne skal gøre, hvad vi kan, »for at Husmandsbewægelsen ikke skal gaa den samme Vej som Socialdemokratiet: bort fra Kirken.« Lad os ikke forsømme vor Pligt over for Arbejderne, som Kirken har gjort. »Dengang Kristus vandrede her paa Jorden, nøjedes han ikke med at hjælpe Menneskene aandeligt, men han bespiste de hungrige, helbredte de syge og henviste Johannes' Disciple til deri at se Vidnesbyrd om, at han var den, som skulde komme. Det kan ikke nytte, at vi vil skyde Pligterne og Ansaret fra os, vi

maa lære at forstaa og føle med de daarligst stillede i Samfundet.

Der er tilsyneladende stor Uklarhed om Spørgsmaalet Kristendom og Socialisme, og jeg tror, at Uklarheden er gennemgaaende lige stor blandt Repræsentanterne for begge Lejre. Som ordførende Repræsentanter for Kristendommen kan vi jo i første Række betragte Præsterne. Gennemgaaende tror jeg, vi har blandt disse en fuldstændig Mangel paa Forstaaelse ikke blot af Socialismen, men overhovedet af den sociale Sag i det hele. Dette bundes vist i en teologisk Opfattelse, der hindrer Præsterne fra at komme i et naturligt Forhold til denne Verdens ydre Forhold. De staar i meget vid Udstrækning med den Opfattelse, at det er Gud, der gør fattig, og Gud, der gør rig. Følgelig er der ikke andet ved den Sag at gøre end at finde sig i Skæbnen, takke for Gaverne, hvis man bliver rig, og bære det med Taalmod, hvis man bliver fattig. Dette er blandt Præsterne en meget udbredt Teori, men det er ogsaa kun Teori. I Praksis ved Præsterne meget vel, at de jordiske Indtægtsforhold ordnes af Menneskene. Var det ikke Tilfældet, behøvede Præsterne eksempelvis ikke at søge andre Embeder for at faa større Indtægter.

Naar jeg har skrevet ovenstaaende, er det, fordi jeg tror, vi maa til en Forandring paa dette Punkt. Der kan jo spørges: hvori skal denne Forandring da bestaa? Ikke deri, at alle kristne, endsige alle Præster, bliver Socialister — eller deri, at alle Socialister bliver kristne. Nej, men deri, at det bliver forstaaet og erkendt, at der er intet til Hinder for, at Mennesker kan være baade kristne og Socialister, og at der er Sandsynlighed for, at de Mennesker, der forener begge Dele, vil være de dygtigste og mest brugbare Reformatorer.

Jeg tror, at de, som har de ledende Stillinger inden

for Kristenheden, har en Opgave ved at vise i Gerning, at de sympatiserer med Arbejdernes Bestræbelser for at frigøre de undertrykte og overvinde Lediggangen baade opad og nedad og gøre det muligt for ethvert Individ at faa udviklet sin fulde menneskelige Personlighed.

Til Slutning vil jeg sige til enhver, som har Forstaaelse af de sociale Spørgsmaal: kom og vær med i vore Foreninger og lad os gøre et virkeligt Arbejde hver især for at skaffe lyse og lykkelige Kaar for dem, som er paa Livets Skyggeside, men lad os fremfor alt ikke i Arbejdets Stræb glemme, at vi har en udødelig Sjæl, som vi maa have frelst i Havn.

Det er ikke nok til at føle sig tryk
i Livet Lykken at fange
at stole paa Kraften, man selv har i Ryg —
den svigter i Tiderne trange.
Nej, Kraften fra oven gi'r Livet sit Værd
med Evighedsstræben som Maal for vor Færd.«

Der ligger en betydelig Udvikling mellem disse to Artikler, en Udvikling, som ikke alene skyldtes Selvtænkning, men ogsaa lærvillig Opmærksomhed over for andres Meninger. Holdgaard har sikkert flittigt læst, hvad den kristelig-social Skribent Fernando Linderberg i de Aaringer skrev om sociale Spørgsmaal i Husmandshjemmet, og ved Formandskursuse-ne*) paa Klank Højskole og (fra 1911) paa Borris Husmandsskole, hvori Holdgaard var fast Deltager,

*) De jyske Husmandsforeningers Formænd samledes som Regel ved Nytaarstide til flere Dages Kursus for at drøfte faglige og sociale Spørgsmaal.

har Forstander Jens Nielsen*) vistnok paavirket ham ikke saa lidt.

Det var ogsaa paa denne Tid, at Holdgaard fik nærmere Kendskab til Georgeismen.

Mens Øernes Husmandsforeninger næsten straks sluttede op om Køgeresolutionens Krav om Frihandel og Grundskyld, stillede Jyderne under Jørgen Nielsens Ledelse sig fra først af ret forbeholdent paa dette Punkt. Men naturligvis drøftedes disse Tanker ogsaa blandt dem.

I Vinteren 1909—10 holdt Lærer Rasmus Nielsen, Kolding, Foredrag om Jordværdibeskatning i Ikast Husmandsforening. Efter Holdgaards eget Referat i Husmandshjemmet mente Taleren, at indførtes denne Skat, vilde al Fattigdom og Uretfærdighed forsvinde. Foredraget fulgtes af en flere Timers Forhandling, som Holdgaard afsluttede, idet han betegnede Tanken som et stort Ideal, men tilføjede, at »han var overbevist om, at man aldrig naaede at faa Forholdene ordnet saaledes, at al Uretfærdighed forsvandt.«

Men ogsaa her arbejdede Holdgaard med det, han fik med at gøre. Da noget senere den kendte Georgeist Dr. C. N. Starcke i Herning holdt en Række Foredrag om samme Emne, cyklede Holdgaard selvanden derud hver Foredragsaften. Nu klaredes Sagen for ham, og Grundskyldskravet blev for Fremtiden et Hovedstykke i hans politiske Program. Maaske har han, den flittige Bibellæser, følt sig tiltalt af det religiøse Indslag i Henry Georges Lære og dens Slægt-

*) Jens Nielsen (født 1860) var Forstander for Klank Højskole 1889—1910 og derefter for Borris Husmandsskole til 1917, da han efterfulgtes af sin Svigersøn Rosager. Han lever endnu og er en ualmindelig livfuld Personlighed, ivrig Grundtvigianer, Husmandsven og Grundskyldsmænd. Hans særlige Fag er Regnskabsvæsen.

skab med Jødernes Jordlovgivning, saaledes som den udvikles i 3. Mosebog, 25. Kap., og da særlig i Udtrykket i Vers 23 om, at »Landet skal ikke sælges med fuld Afhændelse, thi Landet hører mig til.« Men selv om han fra nu af i Grundskyld saa »Nøglen til det sociale Spørgsmaals Løsning«, som han engang udtrykte sig, fastholdt han stadig, at man ikke dermed kunde raade Bod paa alle Brøst i Samfundet.

Holdgaard arbejdede dog ikke alene med Husmandsbevægelsens Idéer; dens praktiske Opgaver laa ham fuldt saa stærkt paa Sinde. Med Hammerumjydens økonomiske Sans stod det ham fra Begyndelsen klart, at Husmandsstanden kun vilde blive respekteret i samme Grad, som den viste økonomisk Fremgang.

Sit eget Bidrag hertil gav han landbrugsfagligt ved Arbejdet hjemme i sin egen Bedrift og ved Smaastykker om Sædskifte og Kartoffeldyrkning i Husmandshjemmet. Men mere og mere lagde dog Foreningsarbejdet Beslag paa hans Tid og Kræfter.

Ikast Husmandsforening udfoldede under hans otteaarige Formandsskab en saadan Virksomhed, at Konsulent Binderup ved dens ti Aars Jubilæum kunde betegne den som den Forening i Amtet, der havde udrettet mest. Foruden det tidligere nævnte lod den som Regel hver Vinter afholde fire Foredrag om landbrugsfaglige eller socialøkonomiske Emner, foretog Markforsøg, udlagde flereaarige Forevisningsmarker, ordnede Landbrugskursus og sørgede for Fremavl af Korn, Kartoffler og Høns. Sammen med nogle Naboforeninger foretog den i Sommeren 1913 en Fællesrejse til Viborg, hvor Asmildkloster Landbrugsskole, Domkirken og Brostrøms Planteskole besøgte. Ved en Fællesspisning paa Højskolehjemmet talte Forstander Hauch om Husmandsbevægelsen og udbragte et Leve for, at den maatte vedblive at arbejde for ikke blot

landbrugsfaglig, men ogsaa social Oplysning. I Oktober Aaret efter afholdt de samme Foreninger en to Dages Planteavls- og Havebrugsudstilling i Ikast, den første der paa Egnen. Ved Aabningen udtalte Holdgaard, at Krigen nær havde forpurret Udstillingen, »men man maa ikke lægge Hænderne i Skødet.«

Mere og mere udvidede han sit Virkefelt i Amtet. Da han i Maj 1918 var blevet indvalgt i Landstinget, skrev Husmandshjemmet: »Blandt den jyske Husmandsbevægelses Mænd hører Jens Holdgaard til de bedst kendte, idet han i Midt- og Vestjylland har været medvirkende ved mange Husmandsforeningers Oprettelse og holdt en Mængde Foredrag om Bevægelsens Maal og Midler.« Han havde Hovedæren for Foreningernes stærke Vækst i Ringkøbing Amt. Mens Amtet i 1906 havde staaet nederst blandt jyske Amter med kun 4 Foreninger med tilsammen 119 Medlemmer, kunde det fem Aar efter opvise 52 Foreninger med 2479 Medlemmer, og var naaet op over Aarhus—Skanderborg, Hjørring og Thisted Amter.

Al denne udendørs Virksomhed tog naturligvis meget af Holdgaards Tid, og det var ikke frit for, at hans Kone kunde ytre Misfornøjelse derover. Men saa deltog hun selv i 1909 i en Husmandsrejse, som endte paa Landsudstillingen i Aarhus. Paa denne Rejse gik det op for hende, hvilke Muligheder Husmandsbevægelsen rummede, og nu forstod hun sin Mands Arbejde. Hun kom tilmed nogle Aar senere selv med deri, for saa vidt som hun fra og med 1916 i en Aarrække var Fører for en Kvinderejse i Midtjylland.

Holdgaard nøjedes ikke med at oprette Foreninger, han vilde ogsaa sætte dem i Arbejde. I Oktober 1909 efterlyste han i Husmandshjemmet den Udstykningsforening for Ringkøbing Amt, som var blevet planlagt ved et Møde i Holstebro i Februar samme Aar,

men endnu ikke havde ladet høre fra sig*). Der skulde dog gaa næsten fire Aar endnu, før den kom i Gang; først ved Formandsmødet**) i September 1913 kunde Holdgaard meddele, at Udstykningsforeningen var dannet og havde købt og næsten udstykket den første større Ejendom.

Paa samme Møde oprettedes De sammensluttede Husmandsforeninger i Ringkøbing Amt med Holdgaard som Formand.

Som Helhed skortede det dengang som senere paa Forstaaelse mellem Husmands- og Landboforeningerne. Holdgaards Fordragelighed viste sig deri, at han i Aarene 1910—14 søgte at tilvejebringe Samarbejde mellem de to Organisationer i Ringkøbing Amt. Dertil har sikkert den Omstændighed medvirket, at Proprietær Touborg Jensen, Klostermølle, var Formand for Amtets Landboforeninger. Denne stoute Proprietær var mærkeligt nok Grundtvigianer og radikal Venstremand. Det sidste var dog ingen Hindring for Holdgaard, som efterhaanden selv var havnet i samme politiske Parti. Og i kirkelig Henseende kom det ham mere an paa Sindelag end paa Staasted. Endelig har vistnok disse to særprægede Vestjyder følt stærk gensidig Sympati.

Holdgaards Forsoningsarbejde mislykkedes imidlertid. I Februar 1910 indvalgte han paa Ikast Hus-

*) For at skaffe vordende Statshusmænd billig Jord gennemførte Finansminister Vilhelm Lassen 1906 en Lov om Udlaan af Statslaanefonden til Foreninger, som vilde udstykke større Landejendomme. I Henhold hertil dannedes i de følgende Aar Udstykningsforeninger, der paa Øerne omfattede en eller flere Landsdele, mens Jyderne foretrak Amtsforeninger.

**) Fra 1911 samledes Formændene i Ringkøbing Amt regelmæssigt hvert Efteraar i Holstebro for at drøfte fælles Sager.

mandsforenings Generalforsamling i Fællesudvalget for dette Samarbejde. Paa Formandsmødet Efteraaret 1911 var det til Forhandling, og det oplystes, at kun nogle faa Husmandsforeninger havde sluttet sig dertil.

Der var nemlig et fælles Medlemsblad for de to Organisationer, og dets Redaktør, den stridbare og ensidige Knud Thøgersen, Dybe, skadede i høj Grad Samarbejdet. Paa Husmændenes Sendemandsmøder i Aarhus optraadte han jævnligt med skarpe Angreb paa Jørgen Niensens Ledelse, som han kaldte partipolitisk. Disse Angreb fremførte han ogsaa i nysnævnte Medlemsblad. I Januar 1912 maatte Holdgaard paa Formandskursuset i Borris tage til Orde herimod og udtalte: Samarbejde kræver gensidig Respekt. Husmandsforeningerne er faglige og ikke politiske Sammenslutninger, selv om de ogsaa arbejder med social-økonomisk Sigte. Knud Thøgersens Angreb var utilbørlige. De to Organisationer havde Fællesinteresser og ved Siden deraf hver sine Særinteresser. Man skulde »lade hinanden i Fred om Særinteresserne og saa søge at samles om det, som man kan arbejde i Fællesskab om.«

I November samme Aar advarede Holdgaard i Husmandshjemmet mod — hvad X havde gjort i samme Blad i Oktober — at fastslaa, at Landboforeningerne intet havde gjort for at gavne Husmændene. Man burde give Landboforeningerne, hvad der tilkom dem, og ikke »indprente Husmændene unødigt Mistillid til Landboforeningerne; thi derved vil man skade det Samarbejde, som dog enkelte Steder praktiseres til Gavn for begge Parter.«

Kort efter anbefalede Holdgaard ved Sendemandsmødet Oprettelsen af kontrollerede Anvisningskontorer for Ejendomshandler. Tanken havde maaske været drøftet forud i ovennævnte Fællesudvalg; i hvert

Fald meddelte Husmandshjemmet i Marts 1913, at Husmands- og Landboforeningerne i Ringkøbing Amt havde oprettet et saadant Kontor, og ved det følgende Sendemandsmøde kunde Holdgaard fortælle, at der nu fandtes saadanne Kontorer i alle Amtets Jurisdiktioner, og at de blev benyttet »en Del«.

Modstanden mod Samarbejdet var imidlertid saa stor, at selv Ikast Husmandsforening meldte sig fra. Ved Generalforsamlingen først i 1914 udtraadte den af Samarbejdet og indmeldte sig i Stedet i De samvirkende Husmandsforeninger for Ringkøbing Amt, der som nævnt var stiftet nogle Maaneder forud med Holdgaard som Formand. Ved det følgende Sendemandsmøde nævnte Holdgaard, at Anvisningskontorerne ikke havde vundet ret stor Tilslutning, og i Sommeren 1915 fratraadte han som Formand for disse Kontorer.

En naturlig Følge af Holdgaards store Arbejde for Husmandssagen i Ringkøbing Amt var det, at han paa Sendemandsmødet i 1910 indvalgtes i den jyske Samvirksomheds Hovedstyrelse som Repræsentant for nævnte Amt. Ogsaa paa anden Maade skulde dette Møde blive mindeværdigt for ham. Det var de jyske Husmænds tiende Sendemandsmøde, og Skjoldborg glædede i den Anledning Sendemændene med følgende Sang, som skulde blive meget yndet blandt dem:

Vi mødes atter her fra Jyllands Banker,
 fra Klitter, Kær, fra Hede, Skov og Strand.
 Vi stævner sammen for at skifte Tanker.
 Velkommen hid til Stævnet, alle Mand!
 Vor Far drog før i Tiden, tung og ene,
 ad Arbejdsstien ind til Bondens Gaard.
 Nu under Sang i Tog vi os forene,
 vor Fanes friske Dug i Vinden slaar.

Vi glemmer ej en lille, fattig Stue
 med nøgne Vægge, Gulv af stampet Ler,
 med sparsomt Brændsel kun paa Ovnens Grue,
 i Dynen Hø og Halm for Dun og Fjer.
 Endnu vi hører Stormene derude,
 hvor Udmarkshytten Uvejrsdaaben fik
 igennem Sprækker og utætte Rude —
 den Blæst den var vor Barnetids Musik.

Her har vi vel vor Barndomsglæde drukket,
 men stundom var her trist og fattig-tyst,
 naar Mor sit Hoved hælded, sorgfuldt sukked,
 mens hun den mindste trykked til sit Bryst.
 Her sad vor Far saa tavs og tung i Blikket,
 saa mørke Skyer over Panden laa —
 da standsed Legen, kun Pendulet dikked,
 vi vidste alle, hvad han tænkte paa.

Det Hytteminde i vort Hjerte brænder,
 det slukkes aldrig, før vi gaar i Grav.
 Derfor vi nu vil knytte vore Hænder
 til Kamp for Hyttens Børn og Rettens Krav.
 Nu skal den Smaamand ikke længer lide,
 den gamle Samfundsbygning gaa i Grus.
 Vi stiller os i Kamp paa Lysets Side
 og bygger Danmarks nye Folkehus.

Holdgaard fik aldrig ret megen Tid til at fordybe sig i dansk Digtning, men ejede poetisk Sans og indflettede ofte Vers i sine Foredrag. Især yndede han Skjoldborgs Sange, men maaske ingen mere end denne. Dybkjær har herom skrevet: »Iagttog man ham nøje, naar disse Linjer blev sunget, var det let at mærke paa hans Stemmes Klang, at Ordene fik fine Strengte i hans Sjæl til at dirre. Man forstod, at Sangen altid kaldte visse Minder levende frem og var en

af Løftestængerne for hans Virke inden for Husmandsbevægelsens Omraade.«

Allerede før Holdgaard kom ind i den jyske Samvirksomheds Ledelse, havde han ydet sit Bidrag til økonomiske Fællesforetagender for hele den danske Husmandsbevægelse. Ikke mindst gjaldt dette Husmandsbrandkassen med tilhørende Ulykkesforsikring.

Arbejdet for Rejsningen af en særlig Brandkasse for Husmændene gik saa langt tilbage, at der allerede 20. Januar 1908 kunde afholdes en stiftende Generalforsamling i København. Der var paa det Tidspunkt tegnet en Forsikringsmasse paa 25 Mill. Kroner. I Styrelsen indvalgte de forskellige Samvirksomheders Formænd, og Meningen var, at Kassen skulde begynde sin Virksomhed følgende 1. April. Men 21. Februar kom der Meddelelse om, at Justitsminister Alberti havde benyttet en Formalitet til at nægte den paakrævede officielle Anerkendelse. Tiden for Arbejdets Begyndelse maatte derfor udskydes.

Denne Uvenlighed gjorde Husmændene dobbelt ivrige for Sagen, og Albertis Fald 8. September samme Aar kølede naturligvis ikke Iveren. Dette gjaldt ogsaa Holdgaard. Han skal have drevet det til under Arbejdet for Kassens Rejsning at cykle fra Ikast til Lemvig og tilbage igen samme Dag. Det var dog en Tur paa ca. 150 Kilometer ad Datidens forholdsvis tunge Veje. Men Anstrengelserne gav ogsaa et smukt Resultat. Efter at den nye Justitsminister, Svend Høgsbro, 4. November havde givet Anerkendelsen, kunde Brandkassen aabnes 1. April 1909 med en Forsikringsmasse paa godt 67 Mill. Kroner. I Juni s. A. tilkom en særlig Løsøreafdeling, i 1916 fulgte Oprettelsen af Husmændenes Ulykkesforsikring og senere en Ansvarsforsikring. Alle disse Virksomheder har fælles Styrelse, Distriktsforstandere og Tillidsmænd og er vokset roligt og sikkert gennem Aarene.

1912 valgtes Holdgaard til Repræsentant for Brandkassen paa sin Hjemegn, og 1915 afløste han Jørgen Nielsen som Styrelsesmedlem, hvilken Stilling han beklædte til sin Død.

Holdgaards økonomiske Sans viste sig ogsaa deri, at han før 1914 arbejdede med Planer om, at Husmændene skulde foretage Fællesindkøb af Frø, Gødning og Maskiner samt oprette Andelslaaneforeninger. Med Tiden blev adskilligt heraf virkeliggjort og viste sig formaalstjenligt.

4. November 1914 døde Jørgen Nielsen. Ved det paafølgende Sendemandsmøde skulde der altsaa vælges ny Formand. Foruden den hidtidige Næstformand, Chr. Johansen, Brædstrup, blev Holdgaard bragt i Forslag. Det gavnede ikke hans Valg, at Knud Thøgersen anbefalede ham, oven i Købet med den Begrundelse, at Holdgaard »ikke var udpræget Partimand«. Chr. Johansen var Socialdemokrat. Ved Afstemningen fik denne 325 Stemmer og Holdgaard 42. Efter Valget ønskede han sin Medbejler til Lykke og tilføjede de for ham karakteristiske Ord, at han vilde sige Tak til dem, der havde stemt paa ham, men en særlig Tak til dem, der havde stemt paa Chr. Johansen. Holdgaard blev Næstformand og Medlem af Forretningsudvalget. Allerede 1912 var han blevet Medlem af De samvirkende danske Husmandsforeningers Styrelse.

Det var paa et betydningsfuldt Tidspunkt, Holdgaard kom ind i Hovedledelsen af Husmandsbevægelsen. Krigsudbrudet havde dengang som fem og tyve Aar senere rejst en Række vigtige Spørgsmaal angaaende Landets Ernæringsforhold. Priserne paa Landbrugsvarer steg saadan, at det blev nødvendigt at tage Forholdsregler derimod. Regeringen spurgte Landbrugsorganisationerne til Raads. Landboforeningerne ønskede Verdensmarkedets Priser og til Gen-

gæld Tilskud til den ubemidlede Del af Befolkningen. Husmandsforeningerne foreslog derimod indenlandske Maksimalpriser paa de vigtigste Fødevarer. Regeringen, som ifølge en Lov af 6. August havde Magt til at gennemføre dette, fulgte Husmændenes Raad, hvad der imidlertid fremkaldte stærk Misfornøjelse hos de større Landbrugere.

Her blev den unge Husmandsbevægelse sat paa en alvorlig Prøve, og det er ikke sært, at Holdgaard i Begyndelsen forholdt sig noget afventende. Som den politiske Stemning i Nord- og Vestjylland havde udviklet sig, var Maksimalprispolitikken mere ilde set dør end i andre Egne af Landet, og Holdgaards Natur var nu engang anlagt paa Fred. Ved Formandsmødet i Ringkøbing Amts Husmandsforeninger i Oktober 1915 gik Bølgerne højt, og han mente selv, at »Husmændene nok til Tider er taget lovlig meget til Indtægt for Regeringens Ernæringspolitik.« Paa den anden Side var han godt tilfreds med Grundlovsforliget samme Sommer, selv om han beklagede enkelte mørke Pletter paa den nye Forfatning. Med særlig Glæde hilste han Kvindernes Valgret og ventede i dem gode Hjælpere for Afholdsbevægelsen og Skole-sagen.

Ved Sendemandsmødet i Aarhus i November 1915 kom det til et stort Opgør om Regeringens økonomiske Politik. Efter en lang Forhandling, som indledes af Chr. Johansen, vedtoges imidlertid med alle Stemmer mod fjorten Tilslutning til Regeringens Arbejde paa dette Omraade.

Dermed havde Husmandsbevægelsen som Helhed fundet sit Stade i dette vigtige Spørgsmaal, for Samvirksomhederne i de andre Landsdele og Husmandsrepræsentanterne paa Rigsdagen med Niels Frederiksen i Spidsen indtog samme Stilling. Hvad Betydning dette havde for Regeringen, gav Statsminister Zahle

Udtryk for paa Husmændenes Landsmøde*) i Odense i Januar 1916, idet han rent ud erklærede, at »uden Husmændenes Hjælp kunde vi ikke have gennemført vor økonomiske Politik.« Og Landsmødet tilsagde paa sin Side Regeringens økonomiske Politik fortsat Støtte gennem en Udtalelse, der vedtoges med 156 Stemmer mod 8.

Denne tilsyneladende tilfældige Stillingtagen til en særlig Situation skulde faa stor Betydning for selve Husmandsbevægelsen. Man kan med rette sige, at derved fandt den sin Plads i Samfundet.

Det er tidligere nævnt, at Pastor Høegh 1794 drømte om, at Husmændene skulde blive Bindeled mellem Gaardmænd og Landarbejdere og »holde vor Bondestand helt sammenbunden«. Paa Høeghs Tid fandtes her til Lands kun Landarbejdere, men efterhaanden var den store Byarbejderstand vokset frem og havde samlet sig om Marxismen, der jo kløver Samfundet i Kapitalister og Proletarer, besiddende og besiddelsesløse, i uforsonlig Klassekamp. Denne Fane havde Arbejderne fulgt i en Menneskealder og i den Tid opnaaet bedre Løn, kortere Arbejdstid, tryggere Livskaar, øget Oplysning og større Selvfølelse. Men samtidig og som en Følge af disse Fremskridt var Dogmet om Klassekampen gledet mere og mere i Baggrunden, og Krigen havde modnet Sindene for et andet Samfundssyn.

Hvis Husmændene nu var gaaet imod Regeringens og det lille radikale Partis Bestræbelser for saa vidt muligt at hindre, at Krigen fik Lov at gøre »nogle rige og mange fattige«, vilde sandsynligvis Klassekampens Dogme atter være kommet i Forgrunden

*) De danske Husmandsforeninger afholder efter Lovene Landsmøde »mindst saa ofte, som der afholdes ordinært Folketingsvalg«.

hos Arbejderne her til Lands, som det skete i de fleste andre Lande. I Stedet underbyggede den unge Husmandsbevægelse Regeringens Stilling og gjorde det derved muligt, at Arbejdernes Leder, Stauning, i direkte Modstrid med nævnte Dogme 1916 kunde indtræde i Ministeriet. Derved fæstnedes det tidligere indledede Samarbejde mellem Radikale og Socialdemokrater, som siden yderligere er blevet udbygget og har præget den politiske Udvikling i Danmark stærkt.

En nærmere Overvejelse viser imidlertid, at det ikke var tilfældigt, at Husmændene, saadan som Høegh havde drømt, kom til at fylde Kløften mellem Gaardmænd og Lønarbejdere. Hele deres Stilling i Samfundet henviste dem dertil.

For det første er Husmændene som Regel selv Børn enten af Gaardmænd, Husmænd eller Arbejdere, ligesom deres Børn som Regel igen fordeler sig mellem de samme Klasser. Dette Forhold letter Forstaaelsen og Forbindelsen mellem disse Klasser indbyrdes. Dernæst har Husmændenes Samfundsstilling stor Lighed baade med Gaardmændenes og Arbejdernes. De har som Helhed faglige Interesser fælles med Gaardmændene og mødes med dem i de vigtige Andelsforetagender. Og de er som Gaardmændene selvstændige Landbrugere og for saa vidt Kapitalister i socialøkonomisk Forstand, som de besidder og frit raader over vigtige Produktionsmidler. Men de er ikke Arbejdsgivere saadan som Gaardmændene, og deres økonomiske Forhold sidestiller dem mere med Lønarbejderne end med Gaardmændene. Desuden er Husmandsbørnene som Regel Lønarbejdere i de unge Aar og modtager i den Tid mere eller mindre livsvarige Indtryk. Alt dette giver Husmændene den Nøglestilling til Fremme af Forstaaelse og Samarbejde i Folket, som de dengang fandt frem til og siden i stigende Grad har udbygget og udnyttet til Gavn for hele Samfundet.

Det kunde ikke være andet, end at Holdgaards Syn paa Husmandssagen klaredes og uddybedes under disse Begivenheder. Dette fandt Udtryk i en Artikel af ham i Husmandshjemmet i April 1916: »Er de jyske Husmandsforeninger partipolitiske?« Han gennemgaar kort Ernæringspolitikken siden Krigens Udbrud. Da Regeringen heri havde fulgt Husmændenes Raad, kunde de jo ikke falde den i Ryggen, og det jyske Sendemandsmøde havde da ogsaa billiget denne Holdning næsten enstemmigt ud fra den Opfattelse, »at Husmandsbevægelsen ikke blot er en Klasse- og Standsbevægelse, men at den ogsaa er en Samfundsbevægelse.«

Denne Opfattelse stemmede godt med Holdgaards Trang til at »forstaa og føle med de daarligst stillede i Samfundet« (S. 38); men at den ikke høstede Bifald hos alle Ringkøbing Amts Husmænd, fik han at føle ved det følgende Sendemandsmøde, da han efter Tur var paa Valg til Hovedstyrelsen; han fik kun 25 Stemmer, mens hans Medbejler fik 24.*) Oppositionen viste sig ved endnu fire Valg; 1918 var Stemmetallet 33 mod 17, 1920 33 mod 25, 1922 37 mod 25 og 1924 31 mod 23. At Modstanden var rent politisk, fastslaar en Indsender i Husmandshjemmet 7. December 1919.

Den skærpede Blokade mindskede stadig Tilførslen af udenlandske Foderstoffer, Gødning o. lign. og øgede derved Ernæringsvanskelighederne. Regeringen, der paa dette vigtige Omraade særlig repræsenteredes af Indenrigsminister Rode, havde allerede i August 1915 søgt Landbrugets Medvirkning til de i den Anledning paakrævede Foranstaltninger gennem et Ud-

*) Misfornøjelsen kom ogsaa til Syne deri, at Medlemstallet i Ringkøbing Amt 1917 gik ned med 47, mens det i alle de andre Amter viste god Opgang.

valg paa otte Medlemmer, lige mange fra Andelsudvalget, Husmandsforeningerne, Landboforeningerne og Landhusholdningsselskabet. Men allerede i Januar 1916 udtraadte de to Husmænd som Protest mod Udvalgsflertallets Holdning. Nu nedsattes et nyt Staaende Landbrugsudvalg med fem Repræsentanter for Husmandsforeningerne og fem for Landboforeningerne, hvortil kom fire landbrugskyndige Medlemmer fra Den overordentlige Kommission, som var nedsat allerede i August 1914 og særlig skulde tage sig af Prisudviklingen. Blandt disse fire var Niels Frederiksen, og Husmændene fik saaledes seks Mand imod otte fra det større Landbrug. De jyske Husmænd indvalgte Chr. Johansen og Holdgaard; de andre Husmandsrepræsentanter var Jeppesen-Drusebjerg, den fynske Samvirksomheds Formand Johs. Hansen og Lollænderen Vandman, der 1914 havde afløst Jørgen Nielsen som den danske Samvirksomheds Formand. Det større Landbrugs Repræsentanter var Folketingsmændene Aksel Jensen, Jensen-Klejs og Pinstrup, Forstander Madsen-Mygdal, Gaardejerne Mads Lambæk og Anders Nielsen, Svejstrup Østergaard, samt de to Hofjægermestre Wentzel Neergaard, Udvalgets Formand, og Tesdorff.

Udvalget fik direkte eller gennem Underudvalg stor Indflydelse paa de Forhold, hvorunder dansk Landbrug maatte arbejde i Krigens sidste Aar, og det havde derunder rig Lejlighed til at erfare, at ingen kan gøre alle tilpas. Særlig var Husmændene misfornøjede med den delvise Afleveringspligt for Sæd. Husmandsrepræsentanterne fik gennemført, at Afleveringen skulde lignedes paa Jordværdien*) og ikke paa

*) I 1916 havde Regeringen faaet gennemført en særlig Jordvurdering, den nødvendige Forudsætning, hvis Grundskyld engang skulde paalægges.

Ejendomsskylden, der er forholdsvis størst i Smaabrugene, fordi Bygningerne der er forholdsvis dyrest.

Derimod kunde de ikke gennemføre, at de første 2000 Kroners Jordværdi blev fritaget for Leveringspligt, skønt de henviste til, at Smaabrugene, der var anlagt paa forholdsvis stort Køb af Fodermidler, maatte føle det særlig tyngende ikke blot at skulle klare sig med egen Avl, men tilmed at skulle aflevere en Del af denne Avl. Ej heller lykkedes det at faa gennemført Maksimalpriser paa Hø og Halm til Gavn for Husmændene.

Det staaende Landbrugsudvalg blev en god Forskole for Holdgaard som Politiker. Her mødtes han med dygtige Meningsfæller og Modstandere i Arbejdet for den bedst mulige Ordning af vigtige Landbrugsforhold. Det krævede praktisk Indsigt, klart Skøn og Forhandlingsevne. Disse Betingelser ejede han, og han fik derfor betydelig Indflydelse i Udvalget og vandt de radikale Lederes Tillid. Da man i 1918 skulde udpege Kandidater til Landstingsvalget i Maj, vilde hans Meningsfæller først have opstillet Partiets Formand Touborg Jensen, men da han sagde Nej, opfordredes Holdgaard til at lade sig opstille.*) Han indvilligede og blev ogsaa valgt sammen med andre af Husmandsbevægelsens kendte Mænd, deriblandt Socialdemokraten Mads Jensen, Aale.

*) Ved det forudgaaende Folketingsvalg i April havde Holdgaard været radikal Kandidat i de tre Kredse Herning, Holstebro og Ringkøbing og i alt samlet 1421 Stemmer. Ved de tre Folketingsvalg i 1920 samlede han de radikale Stemmer i Herningkredsen (ved Septembervalget ogsaa i Skernkredsen). Hans Yndest i hele Amtet gjorde, at han hver Gang ud over Stemmerne i Opstillingskredsene fik personlige Stemmer fra andre Kredse.

Med dette Valg begyndte sidste Afsnit af Holdgaards offentlige Virksomhed. Ikke Jylland alene, men hele Landet blev fra nu af hans Virkefelt, selv om Jylland stadig stod hans Hjerter nærmest og lagde Beslag paa Hovedparten af hans Tid og Kræfter.

LANDSTINGSMAND

Holdgaard kom straks i Arbejde som Landstingsmand, idet Tinget indkaldtes til en overordentlig Samling, der varede fra 28. Maj til 27. September. Han blev af sit Parti udpeget til Ordfører i tre Sager, som han i Forvejen var godt inde i fra det staaende Landbrugsudvalg, nemlig Befolkningens Forsyning med Kød, Uldvarer og Kartofler. I alle tre Sager gik Venstre, særlig repræsenteret af Hauch, der ligesom Holdgaard var nyvalgt Medlem af Tinget, imod Regeringens Forslag, mens de konservative var mere imødekommende.

Som Svar paa fremkommen Kritik i Husmandshjemmet forklarede Holdgaard i Nummeret for 11. August sin Stilling og skrev herunder: »I den Tid, jeg har været med i Husmandsbevægelsen, har jeg forstaaet det saaledes, at vi skulde vogte os for at blive os selv nok og glemme dem, der var under os.« Han gav her en Retningslinje, som han selv troligt fulgte i al sin offentlige Virksomhed, og som Husmandsbevægelsen som Helhed ogsaa har gjort til sin, ikke mindst takket være Holdgaards Indflydelse.

Allerede i denne første Rigsdagsperiode vandt Holdgaard sig et godt Navn. Hans Indlæg i Forhandlingerne var solidt underbygget. Under Drøftelsen af Kødloven klagede Venstres Talere over, at de foreslaede Maksimalpriser gik ud over Landboerne. Holdgaard gjorde opmærksom paa, at Landboere, der ikke var

Selvforsynere med Flæsk, ogsaa kunde faa Kød til Maksimalpriser og saaledes være med til at nyde godt af denne Forholdsregel. Og for at vise Rækkevidden heraf nævnte han, at af Ikast Sogns 3050 Indbyggere var 1400 ikke Selvforsynere, saa at altsaa næsten Halvdelen kunde faa billigt Kød. Hans Opfattelse var i det hele taget den, som han udtrykte det i Begyndelsen af den følgende Samling (26. Oktober), at Produktionen skulde være »lønnende, men heller ikke ret meget derudover.«

Og hans Indlæg blev godt hørt. Allerede hans Ydre paakaldte Opmærksomhed: den ranke Skikkelse med det smukke, kloge Ansigt, hvis Udtryk kunde svinge fra mut Alvor til indtagende Skælmeri. Ikke mindst særtegnede han ved det sølvhvide Haar, der for øvrigt i hans unge Dage havde været sort. Og saa talte han, som det er blevet sagt, saa smukt og klangfuldt et Jysk, som nogen Sinde er hørt i den danske Rigsdag. Ordene kom sindigt og eftertænksomt i velformede Sætninger, og af og til lyste en Spøg eller godmodig lille Snert op i Foredraget, som da han under Drøftelsen af Uldloven sagde, at han nok havde hørt Folk kalde Venstres Politik ulden, men dog ikke havde ventet ligefrem Uldpolitik fra den Side.

Som Aarene gik, blev det imidlertid mere og mere »bag Kulisserne«, i Partimøder og Udvalg, at Holdgaard øvede sin største Indsats paa Rigsdagen. Han var selvstændig og kunde godt indtage Særstandpunkter, men han var paa den anden Side ikke stædig og vilde gerne have »lige« af sit Arbejde, som Jyderne siger. Han brugte engang det betegnende Udtryk om sit Samarbejde med Hauch, med hvem han i Aarenes Løb fik ikke saa lidt at gøre: »Naar jeg kan faa en fornuftig Handel med Hauch, saa tager jeg den — og ellers kan jeg jo lade være.« I det hele og store fulgte han denne Skik i de mange og vigtige

Forhandlinger, han tog Del i gennem Aarene.

I sin første ordentlige Landstingssamling var Holdgaard med til at løse en af de største Opgaver, han som Politiker fik Indflydelse paa, den endelige Udformning af Jordlovene af 4. Oktober 1919.

I 1911 havde daværende Landbrugsminister Anders Nielsen nedsat en Landbokommission, der skulde afgive Betænkning om Landbrugets Kreditforhold, Adgang til Brug af Jord i offentligt Eje og mulige Ændringer i Ekspropriationsloven. Formanden var den højtansete Konferensraad Falbe Hansen, og i øvrigt rummede Kommissionen dygtige Repræsentanter for de Befolkningsklasser og Interesser, som dens Arbejde vedrørte. Husmændenes Talsmænd var Niels Frederiksen og Kristjan Pedersen. Da denne i 1913 blev Landbrugsminister, afløstes han af Moesgaard-Kjeldsen.

Paa Grundlag af Kommissionens Betænkning forelagde Regeringen i Februar 1919 fire Lovforslag: om Salg af Præstegaardsjord til Husmandsbrug, om Lens, Stamhuses, Fideikommissgodsers og dertil hørende Kapitalers Overgang til fri Ejendom, om Erhvervelse af Jord til mindre Landbrug og Byggepladser og om Salg af Jord i offentligt Eje.

Paa Grund af den spanske Syge blev det jyske Sendemandsmøde for 1918 først afholdt 28. Februar og 1. Marts 1919. Lovforslagene kunde derfor drøftes paa Mødet og vandt almindelig Tilslutning. Holdgaard udtalte, at de var »ingen Skueret, men Realitetsforslag, som vi maa tilbage til 1788 for at finde Mage til.«

De samvirkende danske Husmandsforeninger fandt Sagen saa vigtig, at Hovedstyrelsen samlede de provinsielle Samvirksomheders Styrelsesmedlemmer til et Møde i København 19. Maj, hvor Niels Frederiksen

gennemgik Lovforslagene. Mads Jensen var misfornøjet med Lensloven, som efter hans og hans Partis Mening lod Lensbesidderne slippe for billigt. Men samtlige Deltagere enedes dog om at anbefale Forslagene og kræve dem gennemført i indeværende Rigsdagssamling.

Der var god Grund til at fremføre dette Krav, thi Rigsdagen havde ikke givet Forslagene nogen god Modtagelse. Konservative og Venstre gik stærkt imod; særlig var de misfornøjet med Forslaget om Erhvervelse af Jord, fordi det gav Staten Ret til i dette Øjemed at ekspropriere Jord fra Landejendomme med over 75,000 Kroners Jordværdi. Og Socialdemokraterne kritiserede altsaa Lensloven skarpt.

Det saa ikke lovende ud, men saa fremsatte nogle yngre Venstremænd i Landstinget med Hauch som Fører privat et Mæglingsforslag over for Holdgaard og Mads Jensen. De krævede Ekspropriationsloven henlagt; de andre Love kunde de gaa med til med visse Ændringer. Paa dette Grundlag forhandlede der videre. Den sidste Uoverensstemmelse gjaldt de periodiske Omvurderinger (se i det følgende); den ryddedes af Vejen i et Underudvalg, hvor Hauch og Holdgaard enedes om foreløbig at begrænse dem til femten Aar. Holdgaard har vel trøstet sig med, at »kommer Tid, kommer Raad«, og deri fik han Ret.

Resultatet af de lange og trange Forhandlinger blev, at de tre Forslag gennemførtes og stadfæstedes 4. Oktober 1919, hvorfor de almindeligt kaldtes Oktoberlovene. Tilsammen betegner de et stort Fremstød for Husmandsbevægelsen, men ikke, hvad der var haabet paa, Jordspørgsmaalets endelige Løsning.

Ved Lensloven opfyldtes den sidste af Junigrundlovens store Løfteparagraffer. Nu frigjordes endelig disse vidtstrakte Arealer for gammel Baandlægning

og lukkedes op for den voksende Efterspørgsel efter Jord.

Til Fordel for ubemidlede Jordbrugere maatte Lensbesidderne for at faa Jord og Kapital frigjort afgive en Trediedel af Jorden mod Erstatning og en Fjerdedel eller en Femtedel af Kapitalen uden Erstatning. Pengene indgik i en Jordfond, hvis Midler skulde anvendes til Jordkøb eller til Udlaan til mindre Jordbrugere. Og den afgivne Jord skulde sammen med den største Del af Præstegaardsjorden og anden Jord i offentligt Eje anvendes til Husmandsbrug, der som Regel skulde være paa indtil 7 Hektar Middeljord og saaledes kunne give en Familie fuldt Arbejde og Underhold. Jorden skulde ikke købes, men Nybyggerne skulde forrente Jordværdien til Staten. Som Byggelaan modtog de af Jordfonden ni Tiendedele af Omkostningerne. Af Hensyn til den herskende Dyr-tid skulde kun en mindre Del af dette Laan forrentes og endda først efter tre Aars Forløb; derimod skulde hele Laanet afdrages paa lempelige Vilkaar.

Oktoberlovene bød saaledes Nybyggerne bedre Vilkaar end den gamle Husmandslov. Tilmed var Jorden som Regel bedre i Henseende til Bonitet og Beliggenhed i de nye Brug end i de gamle. Paa den anden Side var Jordværdien paa den Tid forholdsvis høj, men derpaa kunde Fremtiden maaske rette. Bruges Jordværdi skulde nemlig stadig afstemmes efter de periodiske Jordvurderinger.*)

Fremdeles betegnede disse Love et betydningsfuldt Forsøg paa at indføre Grundskylden i dansk Jordpolitik, hvad Husmændene jo ønskede. Men rigtignok førte de samtidig Husmændene endnu længere bort fra Køgeresolutionens stolte Ord om, at Husmands-

*) Jorden skulde omvurderes hvert femte Aar, for at Ansettelsen kunde være saa rigtig som muligt.

standen ikke kræver Særbegunstigelser. Som den gamle Husmandslov var ogsaa Oktoberlovene Undtagelseslovgivning.

Og naar Præstegaards- og Lensjorden engang var opbrugt*), vilde man staa over for Nødvendigheden af at finde nye Udveje til fortsat Udstykning til rimelige Priser, hvis der til den Tid stadig var Trang til nye Landbrug. Var Ekspropriationsloven blevet gennemført, havde dette ikke været fornødent. Netop derfor holdt det saa haardt for Husmændene og deres Venner at opgive denne Lov.

Sendemandsmødet i Aarhus i November 1919 fejrede Oktoberlovenes Gennemførelse med Taler af deres »Fædre« Hauch, Holdgaard og Mads Jensen. Holdgaard beklagede stærkt Ekspropriationslovens Bortfald. »Jeg kan ikke indse, hvordan vi uden denne Bestemmelse kan faa let og billig Adgang til Jord. Køb i frit Marked vil jo hæve Jordprisen.« Og han manede kraftigt Husmændene til ikke at glemme det store Maal for denne foreløbige Sejr. »I 1920 faar vi en ny Jordvurdering, der maa kunne afgive Grundlag for en Jordskyld, som er den eneste retfærdige Beskatning. Kravet maa lyde fra alle jyske Sendemænd: dansk Jord tilhører det danske Folk.«

I Henhold til en Bestemmelse i Loven om Salg af Jord i offentligt Eje nedsatte Kristjan Pedersen samme Efteraar et Jordlovsudvalg til at føre Oktoberlovene ud i Livet. Dette Udvalg bestaar endnu og har haft stor Betydning for Udviklingen af dansk Husmandsbrug i den sidste Snes Aar**). Æren herfor tilkommer først og fremmest Niels Frederiksen, som

*) Det drejede sig om o. 25,000 Hektar. Jordfonden blev o. 90 Mill. Kroner.

***) 1924 fik Jordlovsudvalget ogsaa overdraget Udstykningen efter den gamle Husmandslov.

hele Tiden har været Udvalgets Formand. Han fik ved sin Side ti Medlemmer, hvoriblandt fem Husmænd: Vandman, Sjællænderen Knudsen-Katrinedal, Emil Rasmussen, Chr. Johansen og Holdgaard.

Om Holdgaards Arbejde paa dette Omraade har Niels Frederiksen fortalt saaledes i Mindebogen (se S. 205): »Da Statens Jordlovsudvalg blev oprettet, var han selvskreven til at indtræde i dette. Hans Interesse for Udstykning og Arbejdet for, at nye, selvstændige Hjem kunde rejse sig som Ramme om et Familieliv, var stærk og varm.

Hvor husker jeg ham fra Møderne, naar han skiftede Ord med andre om de foreliggende saglige Spørgsmaal, som skulde afgøres. Aldrig kedelig, altid kvikt og rapt faldt hans Replikker, som de falder mellem gode Kammerater, der har lært Samarbejdets Kunst, selv i Sager og Spørgsmaal, hvorom Meninger og Grundanskuelser er forskellige. Maaske var Arbejdet i Statens Jordlovsudvalg noget af det, der interesserede Holdgaard mest, fordi, som han engang udtrykte sig, det præger vort Land, sætter Spor langt ind i Fremtiden og er i Grunden det mest synlige og varige Resultat af den Bevægelse til Husmandsstændens Rejsning, som han viede sine Manddomsaars bedste Kræfter.

Men Arbejdet sled. Rejser, Besigtigelser, Afgørelser kaldte stadig paa ham i det store Distrikt.«*)

Landstingssamlingen 1919—20 bød ikke Holdgaard store Opgaver. Regeringen fremsatte rigtignok vigtige Lovforslag, som viste, at den endnu ikke havde udtømt sit Program, saaledes Forslag om Aldersrente til Afløsning af den hidtidige Alderdomsunderstøttelse, om Grundskyld til Stat og Kommune og om en mere retfærdig Valglov, bygget paa Forholdstalsvalg.

*) Ringkøbing, Viborg og Aalborg Amter.

Men syv Aars Slid og Strid havde tæret stærkt paa Ministrenes Kræfter, og Oppositionen blev stadig mere skarp; navnlig vakte Flensborgspørgsmaalet stor Uro.

Under disse Forhold holdt Husmændene Landsstævne i København 26. og 27. Marts 1920. Holdgaard redegjorde her for Aldersrenteforslaget, som han betegnede som et stort Skridt i den rigtige Retning, især fordi det fjernede Almissepræget fra Understøttelsen til de gamle. Stævnet ønskede de ovennævnte Love samt en Ekspropriationslov gennemført.

Men 29. Marts afskedigedes Ministeriet. Der fulgte en stærkt bevæget Tid. Ministeriet Zahles Fald og Udnævnelsen af Forretningsministeriet Liebe fremkaldte Socialdemokratiets Trusel om Generalstrejke; Resultatet heraf blev Forretningsministeriet Friis, som gennemførte en ny Valglov og udskrev Valg. Under alt dette voksede Uroen endnu mere og fik Afløb i Folketingsvalgene 26. April og 6. Juli samt Landstingsvalget 18. August. De to sidstnævnte Valg skyldtes Sønderjyllands Genforening med Moderlandet. Oppositionens Vrede gik især ud over det radikale Venstre, og ved Landstingsvalget faldt Holdgaard og tre andre radikale Husmænd. Endelig sluttede denne politisk enestaaende Sommer med endnu et Folketingsvalg 21. September og Landstingsvalg 1. Oktober. De foregik i en roligere Stemning, og det radikale Venstre genvandt ved dem en Del af det tabte. Den endelige Forskydning i Partiernes Styrke paa Rigsdagen blev følgende:

Marts 1920:

Venstre	45	Folketingsmænd	og	26	Landstingsmænd.
Konserv.	22	Folketingsmænd	og	18	Landstingsmænd.
Sociald.	39	Folketingsmænd	og	15	Landstingsmænd.
Radikale	33	Folketingsmænd	og	13	Landstingsmænd.

Oktober 1920:

Venstre 52 Folketingsmænd og 33 Landstingsmænd.
 Konserv. 27 Folketingsmænd og 13 Landstingsmænd.
 Sociald. 48 Folketingsmænd og 22 Landstingsmænd.
 Radikale 18 Folketingsmænd og 8 Landstingsmænd*).

Ved Landstingsvalget i Oktober genvalgtes Holdgaard.

Imidlertid havde Ministeriet Neergaard 4. Maj overtaget Regeringen, og Husmændene mærkede snart, at deres Indflydelse var betydeligt ringere under den nye Regering, end den havde været i Ministeriet Zahles Tid. Ved Sendemandsmødet i Aarhus i November 1920 havde man bedt den nye Landbrugsminister Madsen-Mygdal tale om Jordspørgsmaalet. Han sendte imidlertid Afbud, og Folketingsmand Brorsen mødte i hans Sted. I sit Foredrag udtalte Brorsen med tydelig Adresse til Resolutionen fra Husmændenes Landsstævne i Marts: »Der er mange Projektmagere med Ekspropriation af Jord og andet, men vi maa gaa Udviklingens Vej. — — Endnu har vi ogsaa Snese Tusind Tønder Land Hede, der ikke er opdyrket. Lad os overveje, om der ikke er Grund til at tage fat dèr.«

Brorsens Udtalelser blev kraftigt imødegaaet af Niels Frederiksen og Mads Jensen, og derefter fik Holdgaard Ordet: »Det er en fuldkommen Misforstaaelse, naar man mener, vi vil slaa ned for Fode paa den danske Jord. Nej, men Spekulationspriserne gaar i de urette Lommer. Vi vil ikke gøre Jorden usikker for Landbrugerne. Grænsen for Ekspropriation er jo sat ved de 75,000 Kroners Jordværdi, og

*) Forskellen i de samlede Tal skyldes de nye sønderjydske Tingmænd. Desuden havde Erhvervspartiet før Valgene 1 og efter Valgene 3 Folketingsmænd.

denne Fremgangsmaade skal kun anvendes i Nødstilfælde. Det lyder smukt, at man fra Brorsens og lige-sindedes Side vil være med til at standse Strømmen til Byerne, men hvad nøler man efter? Hvorfor gennemfører I saa ikke den fjerde Jordlov, som I ønsker den? I har jo Magten dertil i begge Ting. Eksperimentet kan jo gøres uden om de radikale Partier. — Vi er ikke Modstandere af Hedeopdyrkningen, men min Kærlighed kredser omkring de store Godser, mens Brorsens særlig kredser om Heden. Hvordan vil man i øvrigt gaa frem, naar man hverken vil gaa til Ekspropriation eller til Jordskyld?»

I sit Svar udtalte Brorsen, at Heden kun var et Led i Løsningen af Spørgsmaalet. Og for Resten kunde Udstykningsforeningerne sikkert købe billigere end Statens Jordlovsudvalg. Men Udstykningsforeningerne havde netop Dagen før Sendemandsmødet haft Aarsmøde i Byen og i en Resolution bl. a. udtalt Ønsket om, at Lovgivningsmagten vilde hindre usund Prisstigning i Jord. Ved Husmændenes Landsmøde i København 24. Februar 1922 sagde en Deltager under Forhandlingerne, at der i Ringkøbing Amt var Jord nok til rimelige Priser uden Ekspropriation. Hertil svarede Holdgaard: »Det har hidtil været Udstykningsforeningen i dette Amt umuligt at opdrive Jord til rimelige Priser.« Siden 1913 havde han siddet i nævnte Forenings Styrelse.

Rigsdagsarbejdet i de første Samlinger efter Genforeningen gik i vidt Omfang ud paa at tillempe dansk Lovgivning paa sønderjyske Forhold. Holdgaard tog interesseret Del heri, men glemte derfor ikke Husmændenes særlige Interesser. Da der i Samlingen 1920—21 forhandlede om Menighedsraadsvalg i Sønderjylland, udtalte han saaledes Ønsket om, at vi heroppe ved disse Valg kunde »blive fri for vore Bestemmelser om en særlig Anmeldelses- eller Optagel-

sespligt med Udstedelse af højtidelige Erklæringer.« Han havde nemlig som Medlem af Jordlovsudvalget opdaget, at Menighedsraadene ofte holdt stærkt fast paa Præstegaardsjorden og nødigt afstod ret meget deraf til nye Husmandsbrug, og derfor ønskede han Vælgerkorpset til disse Raad udvidet mest muligt.*)

Senere paa Vinteren kom han under Behandlingen af Tillæg til Lov om Vilkaar for Salg af Jord i offentligt Eje ind paa samme Emne. Han holdt ved denne Lejlighed sin største og vægtigste Tale i Samlingen:

Han havde iagttaget to Retninger inden for Rigsdagen. Den ene ønskede ikke, »at man skal anstrenge sig saa meget for at føre Ungdommen tilbage til Jorden«, mens den anden tværtimod ønskede at faa Strømmen til Byerne standset. Der taltes om Ungdommens manglende Arbejdsmod, men med Urette. »Der er i Aar indkommet 1752 Ansøgninger om Jord, og vi har kun kunnet imødekomme de 532,« men maattet afvise Resten.

Der oprettedes ikke saa mange Husmandsbrug paa Præstegaardsjorderne som ventet, fordi Menighedsraadene ikke vilde give Slip paa Jorden. Et Sted havde man beholdt 15 Hektar til Præstegaarden, mens Nybyggerne maatte nøjes med 6—7 Hektar hver; et andet Sted var de tilsvarende Tal 18 og 5 Hektar. Og

*) Ved det skandinaviske Husmandsstævne i Odense 3.—4. Oktober 1921 udtalte Holdgaard under Forhandlingerne den sidste Dag: »Det er ikke udelukkende Præsterne (hvad en foregaaende Taler havde ment), der er besjælet af Iver efter at beholde saa meget Jord som muligt; thi de saakaldt folkevalgte Menighedsraad støtter dem efter bedste Evne. Derfor bør vi kræve Menighedsraadsvalgloven omændret, saa man ikke lang Tid i Forvejen højtideligt skal forlange sig optaget paa Valglisten.«

undertiden var den tilbudte Præstegaardsjord saa ringe i Bonitet eller Kultur, at Jordlovsudvalget havde maattet afvise den.

Jordprisen steg og steg, men Regeringen søgte hverken at hindre dette ved Ekspropriationsbestemmelser eller Grundskyld. Til Vejarealer havde den derimod ved en Lov af 11. Juni 1920 indført Ekspropriation, og det havde vist sin Betydning; en Mand, der havde forlangt 2500 Kroner for saadan et Stykke Jord, havde maattet nøjes med 1000.

Man formanede Husmændene til Sparsommelighed. Ja, alle burde spare; maaske trængte dog de højere oppe paa Samfundsstigen mere end Husmændene til at mindes derom. I Husmandsbrugene er der »som Regel to smaa Stuer, et Sovekammer og et lille Gæsteværelse. Vi maa ikke glemme, at undertiden har disse Familier en Del Børn, og man vil vel ikke forlange, at hele Familien skal ligge i eet Kammer. Det skulde dog gerne være saaledes — det vil jeg gerne understrege — at de vordende Landmænd, som kommer ud til disse Hjem, skulde — — kunne have Glæde af Hjemmet. Dette gælder ikke mindst Husmandskonerne. Naar man har færdedes en hel Del ude blandt disse Husmænd, kommer man til det Resultat, at er der noget, man maa beundre i vort Samfund, er det Husmandskvinden. Hun maa være saa at sige alle Vegne, hun maa være baade ude og inde, hun skal malke Køerne, skal undertiden ogsaa trække Køerne ud, hun skal passe Børnene og luge Roerne. — — Jeg vil gerne være med at arbejde af al min Kraft paa, at vi skaber saadanne Boliger for disse Mennesker, at de dog kan have nogen Glæde af dem. Det er alligevel Betingelsen for, at man kan være glad ved et Hjem, at det er nogenlunde pænt og godt indrettet og ikke alt for knebent.«

I 1921 blev Holdgaard som en af Statens Repræ-

sentanter Medlem af Hedeselskabets Styrelse. J. C. Christensen var dengang Selskabets Formand. Han og Holdgaard havde truffet hinanden ved adskillige Lejligheder, bl. a. som Modkandidater i Ringkøbingkredsen ved Folketingsvalget 1918. Trods al Forskel kom de to Vestjyder til at sætte Pris paa hinanden; ikke mindst kunde de mødes i fælles Glæde over Hedeselskabets mangeartede Virksomhed til Jyllands Gavn*).

Derimod gik Holdgaard ret stærkt imod de Love om Menighedsraad og om Kirkers Styrelse, som J. C. Christensen forelagde Landstinget i Samlingen 1921—22. I kirkepolitisk Henseende sluttede han sig, skønt Missionsmand, helt til det radikale Venstres Program.

Han krævede de kommunale Raads Medindflydelse paa Kirkernes økonomiske Styre bevaret. Hidtil havde de valgt et Medlem til sammen med Menighedsraadet at afgøre herhenhørende Spørgsmaal, men nu foresloges disse Sager overladt til Menighedsraadene alene. Dette modsatte Holdgaard sig i Overensstemmelse med sin kritiske Indstilling over for disse Raad.

En Forhøjelse af Præstelønnen vilde han heller ikke gaa med til nu, da alle andre efter Krigen skulde nedad i Løn; dog vilde han finde en Lønregulering rimelig, saa at de højest lønnede Præster afgav noget til de lavest lønnede. Men for øvrigt mente han, at der ikke var stor Udsigt til en saadan Lønforhøjelse, »thi Venstres Ordfører i Folketinget for de saakaldte mere aandelige Kirkelovsforslag er jo, efter hvad en æret Partifælde af ham udtalte, naar der er Spørgsmaal om at bringe Ofre fra Statens Side til Kirkens Formaal, af den Opfattelse, at det kun er, naar det gælder Guds Riges Fremme, at der skal spares.«

*) 1933 maatte Holdgaard imidlertid paa Grund af overvældende Arbejde trække sig tilbage fra denne Stilling.

Han gik imod de foreslaaede Provstiudvalg, »fordi vi tror, at de vil udgøre et Led i en Kirkeforfatning.«

Og saa vilde han have Præstegaardenes Jordtilliggende nedsat fra 12 til 7 Hektar. Over for Menighedsraadenes Modstand herimod hævdede han, at »jo mere økonomisk Magt man giver Menighedsraadene, des mere vil de politiske Hensyn gøre sig gældende« i disse Raad. — I en Replik kom han med en drilsk Bemærkning om, at man i Hee, J. C. Christensens Sogn, havde tillagt Præstegaarden 23,4 Hektar, »som sikkert er over middelgod Jord«.

Sit Grundsyn paa disse Lovforslag samlede han i den Udtalelse, at »vi vil ikke mere og mere føres ind under Præstevældet.«

Men Oppositionen og da navnlig det radikale Venstre havde ikke megen Indflydelse i disse Aar. Venstre havde, støttet af de konservative, sikkert Flertal i begge Rigsdagens Ting og dermed Magten. Stemningen inden for Oppositionen var ret bitter og kunde af og til give sig kraftige Udtryk. Ved en saadan Lejlighed søgte Holdgaard at gyde Olie paa de oprørte Bølger med disse for ham saa betegnende Ord: »Man maa lære at bøje sig og forstaa ogsaa andre Menneskers Anskuelse.«

De forholdsvis faa radikale Rigsdagsmænd fandt imidlertid i nogen Grad Erstatning for den nedslaaende Følelse af Magtesløshed i nært og muntert Sammenhold. I Mindebogen er der af Red. Gunnar Nielsen givet følgende Skildring af et Brændpunkt for dette Sammenhold, nemlig Frokostbordet i Snapstinget: »Dette radikale Frokostbord er næsten en Institution, og det er ikke muligt at skrive om Livet paa Kristiansborg i disse Aar uden ogsaa at minde om denne Institutions Eksistens og Betydning. Forud for Partimødet, der altid begynder Klokkeren 12, samles de fleste af de radikale Rigsdagsmænd til den beskedne

Frokost i Snapstinget. I Modsætning til de andre Partier har de Radikale altid et bestemt Bord, og det kunde ikke falde Rigsdagsmænd af andre Partier ind at gøre Forsøg paa at erhverve en Plads ved det radikale Bord, selv om Snapstinget i øvrigt er overfyldt. Derfor er der altid blevet snakket fra Leveren ved det radikale Frokostbord, om politiske Forhold og om personlige, og for nye Rigsdagsmænd har det af og til knebet lidt med at blive fortrolig med den aabenhjertige Tone, der er karakteristisk for det radikale Frokostbord. Her gælder ingen Personsanseelse, Ministre saavel som andre maa finde sig i at faa Sandheden at vide. Fremmede, som har nydt den Ære at faa tilbudt en Stol ved Bordet i Vinduesnichen, radikale Rigsdagsmænds Koner f. Eks., har forundret lyttet til Konversationen.

Holdgaard var altid en af de muntreste i Selskabet, og ogsaa da han var gaaet ud af Rigsdagen, var han, saa ofte han var i København, en fast og velkommen Gæst ved det radikale Frokostbord i Snapstinget.«

Den Tid, Rigsdagsgerningen levned, brugte Holdgaard flittigt i Husmandssagens Tjeneste, hvor han mere og mere rykkede frem i første Række.

Ved Sendemandsmødet i Aarhus i 1923 holdt han følgende Foredrag om Husmandsbevægelsens Maal og Midler: »Man maa i og for sig ikke vente, at jeg skal sige meget nyt om dette gamle Emne. Men dog trænger det stadig til at drøftes.

Husmandsbevægelsen maa som enhver anden Bevægelse sætte sig et Maal. De Mænd, som rejste Husmandsbevægelsen for ca. tyve Aar siden, f. Eks. Karl Hansen, Vinde (senere Redaktør i Skive), og Jørgen Nielsen, Viby, havde det Maal at fremhjelpe deres egen Stand og tilføre Samfundet ny Kraft og Udvikling. Resultatet af de mange Mænds Arbejde blev ogsaa, at den satte sig et Maal: Husmandsstandens

økonomiske og politiske Frigørelse, eller som vi nu siger i vort Program: Lige Ret for alle.

Har vi nu naaet dette Maal? Vi maa svare Nej, men vi er paa Vej. Det viser de mange landbrugsfaglige Opgaver, hvorom de aflagte Beretninger bærer saa stærkt Vidne.

En Mand fra den golde Hede, der fik en Flidspræmie, udtalte, at han skyldte Husmandsbevægelsen, at han var naaet saa vidt; derigennem havde han faaet Opmuntring, Lyst og Mod til at tage fat.

Derfor skylder det danske Samfund Husmandsbevægelsen Tak for dens Arbejde. Den ildner mange op til at naa frem til deres paaskønnelsesværdige Arbejde. — Husk ogsaa paa vort Arbejde i Brandforsikrings-, Hypotek-*) og Ulykkesforsikringsforeningen. Disse økonomiske Foretagender har to Sider: den økonomiske, der skaffer bedre Betingelser for dem, der slutter sig til dem, og den opdragende Betydning, der ligger i, at de skoler vore Mænd til at deltage i det offentlige Liv. Husmandsstanden har været trængt tilbage; den Stand har ikke været skolet til at tage Del i det offentlige Liv.

I jo højere Grad vi kan paavise et nyttigt Arbejde paa det økonomiske Omraade, i samme Grad vil vi findes berettigede til at tage Del i det offentlige Liv med dets Opgaver.

Vi vil sikre Arbejdets Mænd let og billig Adgang til dansk Jord. Ingen anden Bevægelse har her gjort saa stor en Indsats. Vi har krævet en Grundskyld og en Indtægts- og Formueskat efter stigende Skala.

Det er kun et lille Skridt, vi har naaet frem til Løsning af vore socialpolitiske Krav. Videst er vi vel naaet i Retning af tilstrækkelig mange og store selvstændige Brug.

*) Husmandshypotekforeningen for Danmark stiftedes 1906.

Hvordan naar vi da videre? Det bedste Middel er Stemmesedlen. Vi bør huske, hvilken Magt der ligger i den. Hvad nytter det, at vi vedtager Resolutioner Gang paa Gang, naar vi ikke lægger vore Stemmer dèr, hvor vi ved, at man for Alvor vil fremme vore Krav, saa vi kommer til at præge Udviklingen i den rigtige Retning?

Jeg ved vel, at det er lettere at tale derom end at naa frem. Men jeg ved ogsaa, at den jyske Husmand er i Besiddelse af en sejt Udholdenhed, som ikke let giver op. Men der skal Tro til paa Sagens Løsning.

Vi skal i højere Grad end hidtil præge vor Politik. Vi skal ifølge vore Vedtægter arbejde derfor, og derfor kommer vi ikke uden om den praktiske Politik. Enhver maa selv skønne over, i hvilket Parti han lægger sin Stemme; men man maa gøre et Arbejde for at komme til Klarhed over, hvor man virkelig vil arbejde for Husmændenes Sag.

Vi kan f. Eks ikke roligt se paa, at Højfinansens Mænd spiller Millioner væk, som hele det arbejdende Folk derefter maa betale for gennem en forhøjet Diskonto*). Saa rejser vi os i berettiget Harme.

Ved vort Programs Gennemførelse skabes der Mulighed for en Samfundsudvikling i den rigtige Retning. Vi skal ikke spørge om, hvad Per eller Povl siger, men tage vor egen selvstændige, saglige Stilling. Vil man naa Maalet, maa man ikke vige tilbage for at bruge Midlerne, thi saa naas Maalet ikke.«

I nogle afsluttende Bemærkninger efter Forhandlingen tilføjede Holdgaard: »Husmandsbevægelsen skal grave et Spadestik dybere ned end Landboforeningerne, og det har man gjort.

Naar det kræves, at Lederne skal ud i Ildlinjen, saa er det rigtigt, og det er vi ikke bange for. Men saa

*) Her tænkes paa Landmandsbankkrisen 1922—23.

maa Medlemmerne ikke svigte os i afgørende Øjeblikke.«

Foredraget viser, at Holdgaard ikke over Politiken havde glemte, at »det nyttige Arbejde paa det økonomiske Omraade« var det, som endegyldigt skulde bevise Husmandsbevægelsens Ret til en Plads i Solen. Selv var han i disse Aar med til yderligere at udbygge dette Arbejde paa nye Felter.

1918 havde en Lov stillet fem Millioner Kroner til Raadighed som Driftslaan til Husmænd. Loven fremkaldte en Række Driftslaaneforeninger, der administrerede de Beløb, de enkelte Medlemmer laante til Køb af Husdyr, Redskaber o. s. v. mod Pant i det købte. Holdgaard fik en saadan Forening dannet hjemme i Ikast og var dens Formand til sin Død, og han arbejdede virksomt for Oprettelsen af lignende Foreninger i andre Egne. I det hele og store har disse Foreninger virket tilfredsstillende og hjulpet mangan en Husmand over det døde Punkt med Hensyn til den fornødne Kredit.

Nogle Aar efter optog Holdgaard et andet Arbejde med økonomisk Sigte. Allerede 1917, da Jens Nielsen fratraadte Ledelsen af Borris Husmandsskole, havde den jyske Samvirksomheds Planteavlssudvalg antaget ham som Regnskabskonsulent. Det viste sig imidlertid, at Husmændene var meget tilbageholdende paa dette Omraade; i de syv Aar, Jens Nielsen ledede Arbejdet, laa det aarlige Tal paa Deltagere i Regnskabsførelsen mellem 29 og 85. Samvirksomheden besluttede saa at forsøge, om det kunde hjælpe at sprede Ledelsen paa flere Hænder, og overlod i Marts 1924 Regnskabsvæsenet til Amtskonsulenternes Omsorg. Samtidig nedsattes et særligt Udvalg med Holdgaard som Formand til at føre Tilsyn dermed. Ved Sendemandsmødet i November samme Aar aflagde han Beretning om, hvad der hidtil var udrettet i Sagen. Ni

Amter havde taget Arbejdet op, og der førtes nu Regnskab over 150 Husmandsbrug. Det havde stor Betydning for Husmændene at kende Rentabiliteten af de enkelte Bedriftsgrene. »Det har ogsaa Betydning for Husmandsbevægelsen, om vi kan paavise, hvor rentable de smaa Brug er, og hvor forsvarlig Oprettelsen af de mange smaa Hjem har været. Det giver gode Argumenter for Kravene om flere Hjem. Regnskabsarbejdet er imidlertid vanskeligt. Mange Landbrugere har Antipati imod at tage det op.«

FOLKETINGSMAND

Efter at Holdgaard havde siddet seks Aar i Landstingets Halvmørke, indvalgte han 11. April 1924 i Folketinget og traadte dermed ud i den politiske Kamps fulde Dagslys.

Som nævnt i Noter Side 54 havde han ved de tre Folketingsvalg i 1920 været radikal Tællekandidat i Herningkredsen og derunder vist sin Evne til at finde Grobund for radikal Politik selv paa den jyske Hede. Naturligvis havde Modstanderne ikke alt for mange Lovord til ham; endnu paa hans Tresaarsdag fandt Herning Avis Anledning til at gyde disse Malurtdraaber i Fødselsdagsbægeret: »Til en Begyndelse var Jens Holdgaard bidende og ofte perfid i sin Agitationsform, vel nærmest for at dække over manglende Viden og Overblik. Men eftersom han fik Indsigt i Spørgsmaalene, den saglige Overlegenhed og Autoritetens Magt, havde han Raad til at være mere saglig. Kun ved mere livlige Vælgermøder falder han tilbage.« Men Stemmetallene viste, at stedse flere Meningsfæller satte Pris paa ham, og med sine Modkandidater forligtes han som Regel godt. Sindig Saglighed parret med Skælmeri kan de færreste staa for.

Det blev Givekredsen, Vejle Amts fjerde, som satte Holdgaard ind i Folketinget. Ved Septembervalget i 1920 mønstrede denne Kreds kun 747 radikale Stem-

mer, men Amtets anden Kreds, Kolding, havde 833*). I April 1924 var de tilsvarende Tal 1027 — hvortil kom 39 personlige Stemmer til Holdgaard fra Amtets andre Kredse — og 996.

Med dette Valg begyndte Holdgaards otteaarige Samliv med Givekredsen, det, der for saa vidt gjorde Byen berømt, som Holdgaards Kælenavn i Rigsdagen blev »Markisen fra Give«. Dette Samliv har Bankdirektør Lind Thomsen, mangeaarig Formand for den radikale Vælgerforening i Kredsen, skildret saaledes i Mindebogen:

»Vi kendte Holdgaard før, og vi kendte ham ikke. Vi kendte ham som den slagfærdige, lune Vestjyde, som den alvorlige, kyndige Mand, der gjorde sit Arbejde, hvor han blev sat, og gjorde det godt; men det var dog kun Overfladen.

Gennem de otte Aar, Holdgaard var vort Partis Repræsentant paa Tinge, lærte jeg ham at kende, saa vidt man kan kende et andet Menneske, lærte at kende dette fine Menneske, denne Mand med det lune Blik og rappe Svar i Dagens Strid, men med det skælvende Menneskehjerte bag ved det altsammen. Han hadede Luskeri, men han var lige saa bange for at gøre Uret. »Syntes du, jeg var for haard ved ham,« var et Spørgsmaal, han ofte stillede oven paa et Møde, hvor det var gaaet varmt til.

Kun een Gang har jeg hørt Holdgaard komme med en Bemærkning om, at den uretfærdige Behandling, han saa mange Gange var ude for fra de Menneskers Side, hvis aldrig trættede Stridsmænd han var i smaat og stort, kunde saare og pine ham. Det var ved det berygtede Møde i Give Vinteren 1935—36, hvor bl. a. L. S. Folkene var mødt op i stort Tal og søgte at gøre Fortræd.

*) De fire andre Kredses radikale Stemmetal laa lavere.

Han sagde da i sin Replik til en haanende Afbryder: »Det, du der siger, passer ikke, men det gør mig ondt, at sligt kan siges. Dog, det skal jeg finde mig i og lige ivrigt fortsætte mit Arbejde for den danske Husmandsstand.«

Men det var Valgkampen 1924. Der var ingen, som troede, Holdgaard kunde vælges i Givekredsen, heller ikke han selv, men han ønskede at gøre et Arbejde for at skaffe sit Parti de flest mulige Stemmer.

Valgkampen var en Fest. Vi plejede knap at blive taalt; nu var der lydhør Interesse, naar Holdgaard talte. Jeg husker en Venstrediregent, der sagde til mig, medens Rahbek*) imødegik Holdgaard: »Hvorfor klør han ikke løs paa Socialdemokraten, han trænger til det, men Holdgaard synes vi alle saa godt om.« Denne Sympati, som trods Modstanden var paa hans Side ogsaa langt ind i Modstandernes Rækker, viste Holdgaards Evne til alene ved sin Personligheds Magt at trænge inden for den Mur af Fordom og Uvidenhed om det radikale Venstre, som ikke mindst i Givekredsen var Reglen. Naar han stod paa Talerstolen, rank som et Lys, og forvandlede alle de Giftigheder, man havde fremsat om hans Parti og Politik, til lige saa mange hvasse Pile mod Modstanderne, da syntes jeg mange Gange, at det snavsede, halvmørke Mødelokale blev til en lysende Festsal, hvor Linierne for en bedre Fremtid for Underklassens og Udmarkernes Mænd og Kvinder blev ridset op med lysende Klarhed.

Bedst syntes man dog næsten om Holdgaard, naar Harmen en enkelt Gang tog ham. Jeg husker en Gang, der var rettet et særlig ondartet Angreb paa Land-

*) Gdr. J. A. Rahbek var Venstres Folketingsmand i Givekredsen 1922—29 og i Guldagerkredsen 1932—35. Fra 1936 Landstingsmand.

arbejderne og i denne Forbindelse paa Udstykningen, der jo var hans Hjertebarn. »I kan sige og gøre, hvad I vil,« sagde han, »men saa længe jeg kan kæmpe, skal Maalet for min Kamp være, at Landarbejderne ikke paa ny forvandles til disse Mergelmaskiner, som i trøstesløst Slid og uden Haab om en bedre Fremtid maatte gaa fra Mergelakkord til Mergelakkord uden dog at kunne tjene til en menneskelig Tilværelse, forsumpede fysisk og aandeligt, for at ende deres Dage paa Fattiggaarden.«

I saadanne Øjeblikke saa man Baggrunden for hans Arbejde og Kamp, hans Kærlighed til undertrykte Mennesker.

Paa det sidste Vælgermøde i 1924 var de mange Kandidater kommet ind paa, hvilke Muligheder de havde for at komme ind paa Rigsdagen. Holdgaard bemærkede da ganske tørt: »Ja, a kommer der da under alle Omstændigheder.« Han var jo nemlig paa det Tidspunkt endnu Landstingsmand. Men Miraklet skete, den 11. April 1924 valgtes Holdgaard til Folketingsmand i Givekredsen.

Den Tid, der nu oprandt for Holdgaard, var, tror jeg, en lykkelig Tid. Hans rige Evner blev taget i Brug paa Rigsdagen, i Agitationen og i Husmandsbevægelsen, hans Kunnen og Viden om vore Samfundsforhold blev uddybet, han voksede i Erfaring og Indsigt i disse Aar.

Ved de paafølgende Valg valgtes han med stigende Stemmetal*), og det var ikke alene Vælgere, der stemte paa deres Rigsdagsmand, men Venner, der arbej-

*) Ved Folketingsvalgene 1926, 1929 og 1932 fik Holdgaard 1204 (+ 57), 1238 (+ 151) og 1155 (+ 333). Tallene i Parentes er de personlige Stemmer. Skønt han faldt 1932, fik han altsaa ved dette Valg flere Stemmer end ved de foregaaende.

dede for Vennens Valg. Mellem Holdgaard og Givekredsen blev mange Venskabsbaand knyttet.

Det var sagligt oplysende Indlæg, Holdgaard kom med ved Vælgermøderne, men der kunde ogsaa falde vittige Bemærkninger. Jeg husker en Vælger, der var meget misfornøjet med Tilværelsen. Bl. a. var han meget vred paa Lærerne, der havde alt for mange Fordele imod det, de ydede. Da Holdgaard fik Ordet, bemærkede han til vedkommende Vælger: »Det var Ja grov, saa gal du var o æ Dejn, men du har maaske Grund dertil, for saa vidt a ku forsto, haar du haad en møj ring Lærer.«

Ved et Møde i Filskov var Folketingsmand Hans Jacob Sørensen til Stede. Han takkede for Indbydelsen og bemærkede, at det jo nu efter Regeringsalliancen mellem Socialdemokrater og Radikale var et Slags Bryllup, han var kommet til, og det glædede ham at se Holdgaard som den rødmende Brud og Johs. Hansen (den senere Kirkeminister) som den kærlige og omsorgsfulde Brudgom.

Da Holdgaard fik Ordet, sagde han: »A takker Hans Jacob Sørensen for de kønne Ord, men a forstod jo nok hans Misundels; a haar nemlig manne Gaang mærket, at saaan gammel Pebersvend (Hans J. Sørensen var gammel Ungkarl), naar de kommer til Bryllup, haar undt ve a haald æ Misundels i sig, fordi der et æ noen, der vil ha dem.«

Ved et Møde i Give var Rahbek kommet ind paa et Spørgsmaal, som han bedyrede at have Ret i; men desværre kunde han ikke bevise det, for han havde ikke den Del af Rigsdagstidende med, hvori Sagen var omtalt. Holdgaard, der sad ved Siden af ham, bemærkede da ganske sindigt: »Men det haar a.« Der blev ikke talt mere om den Sag, men Forsamlingen jublede.

Det jyske Lune, der uden at være onskabsfuldt

satte Tingene paa Plads, var ikke det ringeste af Holdgaards Vaaben.

Saa kom Valgkampen 1932. Jeg husker endnu Holdgaards muntre Bemærkning til min Kone, da han kom fra Toget for at tage sit sædvanlige »Valgkampsværelse«, som vi kaldte det, i Besiddelse. »Ja, nu haar du mig igen. Du synes vel næsten et, det er til a hold æ Dør lukket for mig.« Men trods Humøret var han syg, og Valgkampen var skaanselsløs baade i sine Angreb og i sine Krav til hans Fysik. To Vælgermøder daglig i to Uger var en haard Medfart for en syg Mand. Vi forbavsedes over, at han kunde staa det igennem, men det gik.

Ved det sidste Vælgermøde i denne Valgkamp holdt han en Tale ved det afsluttende Kaffebord. Han bad om Ordet, inden Klokkeren blev 24, for, som han sagde, endnu at kunne tale som Rigsdagsmand. »Jeg er det jo endnu,« sagde han, »og jeg haaber, inden Klokkeren atter bliver 24, at være det igen.« Det skulde ikke ske, men trods det, at Dirigenten mente, at Holdgaard denne Gang ingen Stemmer fik fra hans Sogn, var Holdgaards Personlighed i denne Time saa stærkt vindende, at hans Stemmetal i dette Sogn steg fra 39 til 65.

Han faldt, et lille Hundrede Stemmer manglede han i at blive valgt. Trods store Anstrengelser fra hans Venners Side over hele Vejle Amt lykkedes det ikke at vælge ham igen; L. S. og J.A.K. sammen med Tidens økonomiske Vanskeligheder, som han ganske uretfærdigt maatte bære sin Del af Skylden for, blev hans Bane. Mangen Vælgers Øje blev vaadt, da de fik Vished for, at hans Valg ikke var lykkedes, at denne lyse Skikkelse ikke mere var Medlem af vort Folkeraad.«

Dybkjær har i Mindebogen føjet følgende Smaatræk til Lind Thomsens Skildring:

»Ved et Vælgermøde havde Rahbek søgt at fremstille Holdgaard som en Mand, hvis Tale var saa dunkel, at man ikke maatte forlange af ham, at han skulde kunne hitte ud af Meningen dermed. Holdgaard spurgte da Forsamlingen: »Haar a krævet af Rahbek, at han skal forstaa den Sag, vi diskuterer?« Og da der raabtes Nej fra Forsamlingen, fortsatte han: »De töt a jo nok! A forlanger et a en Mennesk, hvad a ved, han et haar Evner te aa fat!«

Ved et Vælgermøde i Brande takkede Stedets Provst ham, fordi han havde hjulpet med at faa en Sag om Præstegaardsjorden bragt til en tilfredsstillende Afslutning, hvilket var mislykkedes for Rahbek. »Töt a et nok, at den Sag var bløvn nøj forkludret,« sagde Holdgaard.

At disse og lignende Episoder ikke havde sat ondt Blod hos Rahbek, viser denne Hilsen: »Kære Jens Holdgaard! Modtag fra en gammel »Krigskammerat« min bedste Lykønskning paa din tresaaers Fødselsdag med Haab om, at du maa bevare dit gode Humør og ægte jyske Lune endnu i mange Aar. Selv om det sidste en Gang imellem er gaaet ud over undertegnede, saa har det altid været paa en saadan Maade, at det ikke har efterladt Bitterhed, og jeg haaber, du endnu maa have mange gode Arbejdsaar i Vente til Gavn for den Sag, som har din særlige Interesse, og for den Stand, hvis gode Talsmand du er.

Venlig Hilsen!

Din Jens Rahbek.«

Derimod var det ikke Rahbek, den Modkandidat, der engang mødte Holdgaard og opfriskede gamle Minder med ham fra Givekredsen og i Samtalens Løb udbrød: »Ja, du beundrede mig jo nu alligevel, Jens Holdgaard,« hvorpaa denne svarede: »Ja, a beun-

drede dig for, a du ku hold saa laang Taalet — uden a sej nøj.«

Ved et Møde, hvori Holdgaard deltog, blev der som saa ofte stillet forskellige Spørgsmaal til Talerne. Hans Modstander, der ikke var Rigsdagsmand, udtalte da Gang paa Gang under Besvarelserne med ironisk Tonefald: »Det kender jeg ikke noget til, men det maa Jens Holdgaard jo vide, for han er jo Rigsdagsmand.« Da Holdgaard fik Ordet, bemærkede han tørt: »A forstaaer et, a en Mand, der er rejst herover som Taalet og Ordfører, stadig vil staa aa fortæle, at han ingen Ting ved. I hans Stej vild a blyv hjem. Men a skal nok svaar o, hvad I spør om.«

Et ejendommeligt, men ingenlunde ueffent Bidrag til Skildringen af Holdgaard under hans første Valgkamp gav en Række Blade i følgende Notits i Anledning af hans tresaaers Fødselsdag:

En Gang blev Holdgaard slaaet fuldstændig ud ved et Møde. Pludselig hviskede en Bondekone, som aldrig havde set ham før, til sin Sidemand: »Ham der, det er et Jens Holdgaard, det er æ Kruschenmand!«

Det var dengang, Storaverteringen med den springende Kruschenmand stod i alle Landets Blade, og Holdgaard havde virkelig en slaaende Lighed med den ungdommelige Mand, der rask sætter over Trappegelænderet efter Nydelsen af en Portion Kruschensalt.

Snart hviskedes Konens Ord fra Mand til Mand Salen igennem, og Holdgaard kunde ikke forstaa, hvorfor Smilet efterhaanden bredte sig over hele Forsamlingen. Det var ham ganske umuligt at slaa igennem, Mødet var ødelagt.

Det bør tilføjes, at Holdgaard morede sig kongeligt over Tildragelsen, da han fik Sammenhængen at vide. Han har da ogsaa opbevaret Notitsen blandt sine andre Avisudklip. Hans Humor var saa ægte, at han kunde le med, selv naar Spøgen gik ud over ham selv.

Derfor samlede han ogsaa paa politiske Karikaturtegninger af sig selv og andre. Han havde vel opdaget, at Karikaturen ofte giver værdifulde Oplysninger, som Skøntegningen aldrig faar med.

Folketingsvalget i April 1924 viste en betydelig politisk Forskydning i Vælgerkorpset siden Septembervalget 1920. Efter Aprilvalget og et Landstingsvalg i September var Mandatfordelingen i Rigsdagen saaledes:

Venstre	45 Folketingsmænd og 31 Landstingsmænd
Konserv.	28 Folketingsmænd og 12 Landstingsmænd
Sociald.	55 Folketingsmænd og 25 Landstingsmænd
Radikale	20 Folketingsmænd og 8 Landstingsmænd*).

Sammenlignes disse Tal med dem fra Oktober 1920 (S. 64), ses det, at Nedgangen havde ramt Venstre haardt, og at Socialdemokratiet var gaaet stærkt frem og nu var Landets største Parti. Følgen af Valget blev da ogsaa, at Ministeriet Neergaard 23. April afløstes af Ministeriet Stauning, Danmarks første socialdemokratiske Regering.

Da Rigsdagen var traadt sammen i Efteraaret, holdt Holdgaard 23. Oktober sin Jomfrutale i Folketinget under første Behandling af Finansloven. Talen er en af de længste, han nogen Sinde har holdt i Rigsdagen — fylder tretten Spalter i Rigsdagstidende — og den blev baade hørt og husket. Talens Hovedindhold var følgende:

Flere af de foregaaende Talere har dvælet ved Balancen i Statshusholdningen og med god Grund, for Balancespørgsmaalet var nok Hovedaarsagen til den store Vælgerflugt fra Venstre ved sidste Valg.

Man vil hjælpe paa Balancen ved at spare og pro-

*) Desuden det slesvigske Partis Repræsentant i Folketinget, Pastor Schmidt.

ducere mere. Desværre kommer de to Bestræbelser undertiden i Modstrid med hinanden. Statsbanerne ofrer saaledes lovlig meget paa Over- og Underkørsler ved Vejene, men sparer lovlig meget paa Ledvogtere, saa at vejfarende Folk ofte maa vente længe ved de Bomme, der skal lukkes og aabnes fra Stationerne.

Postvæsenet sparer paa Ombæringen og paa Tøjet til Landpostbudenes Bukser; det er for svært og for daarligt. »Vi har f. Eks. en Landpost hjemme hos os, som aldrig har cyklet, men maa gaa hele Dagen. Det træffer dog undertiden, at man har Regnvejr, og saadanne Bukser kan optage en umaadelig Masse Vand, og det er meget besværligt, naar man ved Siden af har en tung Taske at bære paa (Munterhed)... Ja, man kan godt le ad det, men det kan jo være, at hvis det ærede Medlem Hr. C. fik en saadan Tur og kom til at prøve en saadan March, saa lo han ikke saa stærkt, naar han var færdig med Turen. — — Ofte passer Tøjet heller ikke særlig godt. Et af vore Landpostbude fik engang en Frakke udleveret, og han behøver ikke at knappe den op, for han kan trække den over Hovedet. Man skulde dog ikke vanskabe de Folk.«

Tak til Landbrugsministeren for den forhøjede Bevilling til Smaaplantninger og Hegn. Det vilde imidlertid lette Administrationen, hvis Bevillingen blev kalkulatorisk, saa at Tilskudet kunde udgøre en vis Procent af Plantepriserne. Dette ønsker baade Hedeselskabet, de samvirkende Plantningsforeninger og de jyske Husmandsforeninger.

Tak for de 7000 Kroners Forhøjelse af Bevillingen til Landøkonomisk Driftsbureau, og for at det udtrykkeligt siges, at disse Penge skal bruges til Fremskaffelse og Bearbejdelse af Husmandsregnskaber. Det er en Sag, Lovgivningsmagten bør søge at fremme.

Derimod skal Ministeren ikke takkes for Nedske-

ringen af det Beløb, Hedeselskabet maa bruge til Udbringning af Mergel og Gødningskalk. Her kommer Spareteorien i Modstrid med Produktionen. Ganske vist skal der fremtidig kun gives Tilskud til Jordbrugere, hvis Jordværdi er under 10,000 Kroner; men mange Mergelselskaber har allerede indrettet sig paa det gamle Tilskud, og nu staar de og ved ikke, hvordan de er stillet. Og hvorfor skal der kun skæres ned paa Planteavlen i de magre Egne af Landet, mens der ikke skæres ned paa Dyrskuerne i de gode Egne? Nogle mener, at disse Dyrskuer ikke gør saa megen Nytte, og desuden kan Landboforeningerne godt skaffe de dertil fornødne Penge paa anden Maade. Der bevilges i alt 330,000 Kroner til Dyrskuer foruden 100,000 Kroner til Hesteavlforeninger.

Saa er der en Bevilling til Jysk Husmandsforening. »Nu har jeg i cirka tyve Aar arbejdet i de jyske Husmandsforeninger uden nogen Sinde at have mærket denne Forenings Virksomhed.« Det burde undersøges, hvortil disse Penge bruges.

Der kunde ogsaa nedskæres paa nogle af de andre Ministeriers Budgetter. Der er f. Eks. paa Kirkeministeriets Budget et lille Beløb paa 15,000 Kroner til Præstegaardskommissioner. »De har efter min Mening ingen Berettigelse. Jeg har mødt dem adskillige Gange i min Virksomhed som Medlem af Statens Jordlovsudvalg angaaende Udstykning af Præstegaarde, og der har Reglen været den, at disse Kommissioner har bidraget til at vanskeliggøre Udstykningen af Præstegaardene, og det behøver man ikke at have dem til længere, for« det kan Menighedsraadene godt besørge. »Menighedsraadene har efterhaanden udviklet sig, synes jeg, i en meget kedelig Retning, og det er efter de Erfaringer, jeg har gjort, særlig galt i Sønderjylland.« Man maa »gøre Menighedsraadene i de sønderjyske Landsdele forstaaeligt,

at de ikke saadan stadigvæk kan modsætte sig Udstykningen af Præstegaardene. — —

Man kunde ogsaa henvise til Undervisningsministeriets Budget. Der er som sædvanlig opført et Beløb for Underskudet til Det kgl. Teater, et Beløb paa 655,594 Kroner. — — Jeg synes, det var paa Tide, at man sagde til Ledelsen af Det kgl. Teater, at nu maa de sørge for at faa Balance; vi vil ikke her fra Rigsdagens Side blive ved at dække Underskudet. Naar jeg stiller de to Ting over for hinanden: Tilskudet til Mergeludkørsel paa de magre Egne og Tilskudet til Det kgl. Teater, og jeg skal vælge, saa er Valget ikke svært for mig.« Mon ikke man burde ophæve Rigsdagsmændenes Fribilletter til Teatret? Vilde man endelig give Rigsdagsmændene en Paaskønnelse, kunde man »udstede nogle Fribilletter til Rigsdagsmændenes Koner, saa at de en Gang imellem kunde komme ind og se, hvordan vi har det her i København, for det kan jo undertiden blive noget kedsommeligt for os. —

Der findes endvidere opført et Beløb paa 165,000 Kroner til Forfattere. Nu ved jeg, det er et ømt Punkt at røre ved, og det er vanskeligt at blive enige om, hvem der skal slettes, hvis nogen skal slettes. — — Skulde jeg til at foretage en saadan Sletning, er jeg ikke sikker paa, at ikke en af de første blev Fru Thit Jensen, for jeg forstaaer ikke, med hvilken Begrundelse vi skal ofre 1200 Kroner paa hendes Virksomhed.«

Holdgaard omtalte atter Merglingens store Betydning og kom herunder til at sige, at nogle mente, at Tilskud til Mergling gjorde Jorden dyrere til Skade for de unge, der skulde stifte egne Hjem. Dette var en Misforstaaelse. Man skulde ikke lette Adgangen til Jord ved at nedsætte Tilskudet til Mergeltransport, men ved at gaa Grundskyldsvejen. Derfor var det rigtigt at fremskaffe de bedst mulige Jordvurderinger.

Taleren sluttede med at minde om Husmændenes

Krav om at faa alle kommunale Ejendomsskatter omdannet til Grundskyld og Neergaards Statsgrundskyld udvidet til Lettelse af Skat paa Arbejde og Forbrug.

Dagen efter bragte Berlingske Tidende under Overskriften »Mergelbaner — og Det kongelige Teater« et kort Referat af Talen, der endte med Ordene: »Jens Holdgaard havde Sukces.« Og det fik han som allerede nævnt i hvert Fald paa den Maade, at Talen vakte Opsigt. Alt efter Partistandpunkt bragte Bladene delvis undskyldende Gengivelser af Talen eller gjorde Løjer med den i Prosa og Vers, ofte ledsaget af Karikaturtegninger eller almindelige Billeder af Holdgaard med eller uden Overskæg. (Han havde tidligere haft et saadant, men var nu skægløs.) Og Stemningen steg yderligere, da Thit Jensen et Par Uger senere i Politiken affyrede halvanden Spalte om »Politisk Jomfrudom«. Foruden Holdgaard havde hans Kolleger Carlsen-Skiødt og Svend Nielsen anket over hendes Forfattergage. Hun nævnede de to sidste ved Navn, men nøjedes med at betegne Holdgaard som »Mergelhjernen«. Alle tre fik læst og paaskrevet, og Artiklen endte med at »foreslaa de tre Herrer udsløttet af Tinget. Vi ved alle, at der er for mange. Og ingen vilde savne dem dør. Tinget vilde ikke miste noget, og Samfundet vilde hverken blive værre eller bedre, hvad enten de er der eller ej.«

Holdgaard fik ikke Thit Jensens Gage slettet, men han fik Mergelbevillingen forhøjet med 200,000 Kroner. Landbrugsminister Bording tillagde aabenbart Holdgaards Ord mere Betydning, end Thit Jensen gjorde*).

*) Et Aarstid efter fik Fru E. Munch — eller efter en anden Kilde B. Dahlgaard — de to Modstandere forsonet ved en Kop Kaffe i Snapstinget. Sammenkomsten vakte Opsigt i Rigsdagen og de københavnske Blade.

Saa vel fra Enkeltpersoner som fra Dagblade rundt om i Landet fik Holdgaards Udtalelser dog adskillig Tilslutning. Navnlig gjaldt det hans Paatale af det stadig voksende Tilskud til Det kgl. Teater. Og han lod da heller ikke Sagen falde. I de følgende Aar kom han under første Behandling af Finansloven tilbage dertil. 1927 hævdede han, at der var delte Meninger om Teatrets Betydning som Kulturspreder. Taleren kom en Gang imellem i Teatret for at kunne danne sig en Mening derom. »Jeg er ikke uenig i, at en Del af de Skuespil, der opføres paa Det kgl. Teater, har Kulturværdi. Jeg har ogsaa set Skuespil, som jeg synes har det modsatte. Men i alt Fald kan jeg ikke forstaa med den Opfattelse, som jeg nu har, hvilken Kulturværdi Opera og navnlig Ballet har for Befolkningen, hvilken Kulturværdi der skulde være i, at nogle meget let paaklædte Balletdanserinder spjætter omkring oppe paa Det kgl. Teater.« Men det var vist ogsaa i væsentlig Grad de højere Klasser, der overværede disse Forestillinger. Staten burde forsøge at bevare Skuespilkunsten, men frigøre sig for Underskudet ved Opera og Ballet.

Atter fulgte et Udbrud af Forargelse og Spot i Hovedstadsbladene. Nationaltidende søgte dog at faa nærmere Rede paa Holdgaards Mening. Intervieweren spurgte, om han havde noget imod København.

»Nej, det, jeg talte om, var Statens Forhold til Det kgl. Teater. Og det er skidt.«

»Hvorfor?«

»Jeg kan ikke indse, at Staten har nogen Forpligtelse over for Operaen og Balletten, især da ikke Balletten. Vi Folketingsmænd er dog ogsaa valgt for at paase, at Skatteydernes Penge bruges ordentligt. Og det gør de ikke i Øjeblikket. Som det gaar nu nede paa Det kgl. Teater, har Rigsdagen ingen Haand i Hanke med Teatret. Skidt med, hvad det koster, siger

de, det er jo Bønderne, der skal betale. Jeg sagde i Fredags Aftes, at vi, der hører hjemme ude paa Landet, vi vil ikke give Penge til, at nogle Danserinder tjatter rundt paa et Teater inde i København, og det mener jeg.«

»Men nu Skuespillet?«

»Ja, der spilles jo nogle Stykker paa Det kgl. Teater, der er af Værdi, men de fleste bryder skikkelige Folk sig ikke om at se. Hvorfor kan man ikke spille et Stykke, hvor Livet leves, som det skal leves? Jeg begriber ikke, at de Stykker, man ser, som Regel handler om, at Konen løber fra Manden eller omvendt. Saadan er det jo slet ikke! Det er dog endnu ikke blevet almindelig Skik, at den ene render med den andens Kone. Nej, vil man nede paa Teatret opdrage Befolkningen, maa man spille idealistiske Stykker.«

»Spiller det nationale Teaters Tradition ingen Rolle for Dem?«

»Naar man peger paa Danserinderne og siger, de har noget med Traditionen at gøre, saa er jeg blind. Holberg og Oehlenschläger — ja, det er jo meget godt altid at snakke om dem, men de skrev jo ikke Balletter.«

»Hvad vil De da med Det kgl. Teater?«

»Jeg gaar jo ikke saadan med Lommen fuld af Projekter, men jeg vilde mene, det var heldigst, om Det kgl. Teater blev solgt eller bortlejet. Jeg vil ogsaa godt gaa med til, at Staten yder Det kgl. Teater et Tilskud, saadan som Aarhus Teater faar det. Saa meget maa I bruge, skulde vi sige til dem, og kan I ikke klare jer, saa maa I lade være, for I faar ikke mere.«

I Samlingen 1927—28 vedtoges det at lade Statsradiofonien opføre en Tilbygning til Det kgl. Teater, den saakaldte »Stærekasse«. Foruden Lokaler til Ra-

diofonien skulde her indrettes en Scene, som Det kgl. Teater skulde leje. Ved en saadan Dobbeltscenedrift mentes Underskudet at kunne nedbringes betydeligt. Det radikale Venstre gjorde sin Tilslutning til Forslaget afhængig af, at Statstilskudet til Det kgl. Teater fastsattes til en halv Million Kroner, altsaa en saadan Ordning, som Holdgaard ønskede. Da dette afvistes, stemte Partiet imod Forslaget, som imidlertid gennemførtes af de andre Partier.

Under Forhandlingerne paatalte Holdgaard, at Skuespillerinden Bodil Ipsen, hvis Dygtighed han fuldtud anerkendte, oppebar en Gage paa 30,000 Kroner, skønt hun i den forløbne Sæson kun havde spillet i to Stykker. Saadanne Udgifter umuliggjorde en økonomisk forsvarlig Drift af Teatret. Det viste sig for øvrigt hurtigt, at Dobbeltscenen i Stedet for at nedbringe Underskudet øgede det.

Holdgaards Standpunkt vandt Aar for Aar voksende Tilslutning. 31. Maj 1932 bragte Politiken en Samtale med Fru Betty Nansen, hvori hun i et og alt stillede sig paa Holdgaards Standpunkt uden dog at nævne hans Navn. Hun fandt Udgifterne til Det kgl. Teater ganske uforsvarlige under Hensyn til den trykkelige Landbrugskrise og udviklede en Plan, efter hvilken Teatret kunde drives med et fast Statstilskud paa 300,000 Kroner, samtidig med at Biletpriserne nedsattes klækkeligt. Betingelserne herfor var for det første at bortskære Opera og Ballet. »Operaen er en forældet Musikform, — — og Ballet er en Underholdning, der intet har med kunstnerisk Opdragelse at gøre.« Og dernæst maatte »Skuespillernes Gager sættes i rimeligt og fornuftigt Forhold til Tidens Ydeevne og andre Lønninger. — — Den Skuespiller eller Skuespillerinde, der nægtede at arbejde med i det store kulturelle Foretagende, som Statens Teater burde være og kan blive, fordi hans eller hendes 30 eller

40.000 blev nedsat til f. Eks. 15,000, er kun Foragt værd.«

Ledelsen skulde »lægges i Hænderne paa en Personlighed, der i sig forener dyb kunstnerisk Indsigt, fornuftig, praktisk Sans og først og fremmest inderlig Forstaaelse af Nationalscenens Opgave: at opdrage det danske Folk til at forstaa scenisk Kunst og derigennem berige den enkeltes Liv.«

Omtrent samtidig havde Holdgaard i Finansudvalget under et Samraad med Undervisningsminister Borgbjerg hævdet, at det ikke vilde være muligt i Fremtiden at opretholde Opera og Ballet ved Tilskud fra Staten. Det var derfor ikke underligt, at det vakte stor Opsigt, da Fru Nansen sammen med Henrik Bentzon et Par Dage senere pludselig viste sig paa Kristiansborg og havde en lang Samtale med Holdgaard. Efter nogen Tids Forløb tilkaldtes Fru E. Munch og Pastor Povlsen, saa der kunde ikke være Tvivl om, at Forhandlingerne gjaldt Det kgl. Teater. Efter Fru Nansens Bortgang stimlede man sammen om Holdgaard for at høre Nyt, men han svarede med sit luneste Smil: »Man kan da ikke saadan fortælle, hvad man taler med en Dame om.«*)

27. Oktober s. A. indledede Holdgaard i Kristelig akademisk Forening en Forhandling om »Statsstøtte til Kunsten«. Hans Huskeseddel til dette Foredrag siger til Indledning, at han trods megen Betænkelighed

*) Begivenheden foreviges af Tegneren Hoff i Dagens Nyheder 4. Juni: »En Engel føres gennem Vandrehallen«. Man ser Holdgaard stolt smilende følge Fru Nansen til Dørs, mens imponerede Rigsdagsmænd flankerer Optoget. Originaltegningen findes blandt Holdgaards Papirer, som ellers kun rummer udklippede Avistegninger. Denne har vel moret ham særlig meget, siden han har skaffet sig Originalen.

har taget imod Indbydelsen, for at Københavnerne kan »høre en Røst fra det menige Folk« om dette Spørgsmaal, og fordi han synes, »at en Del inden for Kunstnerkredse overvurderer sig selv.«

Statens Udgifter til kunstneriske Formaal løber efter sidste Finansregnskab op til $4\frac{1}{4}$ Mill. Kroner.

Hvad Litteraturen angaar, bør Staten støtte den Kunst, som »kan virke højnende paa Befolkningen«. Aakjær og særlig Skjoldborg »løfter Klasser eller Folkelag op i et højere Plan«; deres Digtning har bidraget stærkt til Husmandsstandens Rejsning, og derfor fortjener de offentlig Anerkendelse. Det gør derimod ikke »en hel Del let underholdende Læsning.«

Nogle Forfattere vil »spille Overrigsdag« og kræver Betaling for Biblioteksudlaan af deres Bøger. De faar ingen Statsstøtte, hvis det bliver gennemført. Taleren har »en meget væsentlig Andel« i Beslutningen herom.

Skal Malerkunsten støttes, maa Malerne male saadan, at Folk ikke behøver at læse sig til i et Katalog, »om det er et Maleri eller et Stykke Lærred, Maleren har tørret sine Pensler af paa.«

»Den levende Kunst, som den former sig paa Teatret«, har Staten hidtil støttet ved Tilskud til Det kgl. Teater og Aarhus Teater. Støtten til førstnævnte Teater »synger paa sidste Vers«, og det er »udelukkende Ledelsens og Personalets Skyld«, Undervisningsministeriet heri medregnet. Dobbeltscenen var et Fejlgreb, »og naar Borgbjerg ved Aabningen udtalte, at spare-tørstende Politikere i en Menneskealder havde krævet Dobbeltscenen, maa jeg med flere melde Hus forbi. (Jeg) stemte imod, (og jeg er) bange for, at den samme Minister ved sine Udtalelser ved samme Lejlighed har bidraget til, at man har sagt: »Lad rulle, Marie!« Ministeren sagde nemlig: »Ingen ønsker dog, at der

af finansielle Hensyn skal slaas af paa de kunstneriske Krav.« En saadan Udtalelse er farlig i disse Kredse, som i Forvejen har vist, hvor lidt Forstaaelse man har haft af økonomiske Forhold. (Her hersker) en Selvovervurdering, som Rigsdagen ikke vedblivende bør tolerere. Ved den sidste Teaterlov(gaves)saa favorable Vilkaar og Betingelser, (at det er) en Skandale, (at den) ikke kunde holde. (Her er) handlet uforsvarligt med Skatteydernes Penge. Dels er Gagerne i visse Tilfælde meningsløst høje, dels gives der »umaadelig dyre Operaforestillinger, som kun et Faatal — Overklassen — forstaar og interesserer sig for.«

Ogsaa Skuespilkunsten skal virke »opdragende og højnende, vise Folket det gode Eksempel, hvorledes Livet skal leves.« Men ofte synes man at tilsigte det modsatte.

Dette er »Menigmandsbetragtninger«, men »Stemningen ude i Landet er ingenlunde blidere end de Synspunkter, her er givet Udtryk for — tværtimod.«

Foredraget hilstes ifølge Kristeligt Dagblad med stormende Bifald. I Forhandlingen deltog bl. a. Dr. Axel Dam, der hævdede, at Rigsdagen ikke var kvalificeret til at være Smagsdommer i Kunstspørgsmaal, Administrator Krøier, som indrømmede, at Det kgl. Teater trak store Veksler paa de offentlige Midler, og at Dobbeltscenen var et Fejlgreb, og Forfatteren Anders W. Holm, der opfordrede Holdgaard til at kræve, at Kunsten skulde være »sandfærdig« i Stedet for »løftende, højnende og opdragende«.

Holdgaards Syn paa Kunsten var unægtelig ensidigt og snævert, men han betegnede jo ogsaa selv sine Udtalelser som Menigmandsbetragtninger. Og han havde vistnok Ret i, at det store Flertal af Skatteyderne, i hvert Fald paa Landet, delte hans Opfattelse. Foredraget viser for øvrigt, at han havde fundet

megen Tilslutning i Rigsdagen til sit Krav om et fast begrænset Tilskud til Det kgl. Teater.*)

Her er dvælet saa længe ved Holdgaards Angreb paa Det kgl. Teater for at vise, med hvilken Sejghed han kunde fastholde et Standpunkt, der fra først af var ved at drukne i Spot, og klogt føre det igennem til stedse større Anerkendelse. Det er slet ikke utænkeligt, at den jyske Husmand kunde have sejret i denne Kamp om Det kgl. Teater, hvis han ikke samme Efteraar var gledet ud af Folketinget. Det havde i saa Fald været Afslutningen — i det mindste foreløbigt — paa en Kamp, som Bondevennerne under Tschernings Anførsel allerede begyndte i 1850, og som med kortere eller længere Afbrydelser havde været fortsat siden.

Holdgaards Arbejde med Teatersagen var naturligvis kun en enkelt Side af hans Rigsdagsgerning. Her som overalt var han flittig og grundig og sit Partis gode Talsmand i de Sager, som blev ham overdraget. Hans Indlægs Paalidelighed blev sjælden draget i Tvivl, men skete det, kunde han afvise Tvivleren med et barsk: »Selvfølgelig er det rigtigt, naar jeg har sagt det.« En Rigsdagsmand skal nyde grundmuret Tillid for at kunne bruge en saadan Vending.

Paa sin tresaaars Fødselsdag blev Holdgaard spurgt om, hvor han efter sit eget Skøn havde øvet den største Indsats som Rigsdagsmand. Han svarede: »Paa to Omraader synes jeg, at jeg har haft godt Udbytte af mit Arbejde, nemlig paa Jordlovsomraadet og i Aldersrenteloven. Da jeg fra Landstinget kom over i Folketinget, betroede mit Parti mig Ordførerskabet i den vigtige Sag, og det har været en af mine største Glæder at være Talsmand for de gamle og skaffe

*) I 1929 var han blevet indvalgt i Folketingets Finansudvalg og sad der, saa længe han var Medlem af Tinget.

Betingelser for, at de unge kunde danne nye Hjem paa Landet.«

I December 1919 havde Indenrigsminister Rode foreslaaet at ændre den gamle Alderdomsunderstøttelse, der indførtes 1891, til Aldersrente. Efter den gamle Lov bestemte de kommunale Raad, om en Ansøger skulde have Understøttelse og i saa Fald hvor stor; nu skulde Understøttelsen blive en Ret for de gamle og uddeles efter faste Satser.

En saadan Aldersrentelov gennemførte Indenrigsminister Kragh i 1922, men dels forhøjede denne Lov Aldersgrænsen fra 60 til 65 Aar, dels fandt Radikale og Socialdemokrater dens Satser for lave; havde de gamle ikke lidt Indtægt eller Formue ved Siden af, vilde det blive svært for dem at klare sig. Efter Regeringsskiftet foreslog Indenrigsminister Hauge i November 1924 Loven ændret paa flere Punkter. Holdgaard gav paa sit Partis Vegne Tilslutning til adskiligt, men fandt det nødvendigt af økonomiske Hensyn at »skære Toppen af« Tallet paa Aldersrentenyderne. Forslaget vilde nemlig øge det offentliges Udgifter med ca. 20 Mill. Kroner. Til Gengæld skulde der gives de daarligst stillede større Understøttelse, og Kommunalraadene skulde have Ret til i særlige Tilfælde at forhøje Beløbene ud over de faste Satser samt give Understøttelse til trængende under 65 Aar.

I det nedsatte Udvalg enedes Radikale og Socialdemokrater om nogle Ændringsforslag, der i det store og hele fulgte de Linier, Holdgaard havde optrukket. Udgiftsforhøjelsen vilde herefter blive ca. 5 Mill. Kroner plus 7 Mill. Kroner til Anvendelse efter Kommunalraadenes frie Skøn. Det var en lav Pris for Fred og Ro, mente Holdgaard. Kragh bemærkede i den Anledning drilsk, at Holdgaard havde vist, »at vel er der nogle, der regerer her i Landet, men der er andre, der styrer.« Forslaget blev imidlertid ikke gennem-

ført, da Konservative og Venstre i Landstinget i sidste Øjeblik nægtede deres Tilslutning til et Forlig, som Repræsentanter for alle Partier var enedes om i et Underudvalg.

I Samlingen 1925—26 lykkedes det hverken at faa vedtaget Aldersrenteloven eller et lille Særforslag om Brændselshjælp til Aldersrentenydere, der, som Holdgaard sagde, burde gennemføres, mens man ventede paa Afslutningen af Hovedlovens Revision. Derimod gennemførtes en saadan Brændselshjælp i November 1926 kort før Regeringsskiftet.

Imidlertid gav et Folketingsvalg 2. December 1926 paa ny Venstre og Konservative Flertal i Folketinget med henholdsvis 47 og 30 Mandater mod 53 Socialdemokrater og 16 Radikale.*) 14. December afløstes Ministeriet Stauning af Ministeriet Madsen-Mygdal.

Statsministeren udtalte ved sin Tiltrædelse, at Regeringens Hovedopgave var at afhjælpe den herskende Erhvervskrise, som ikke mindst skyldtes Kronestigningen. Kronens Guldværdi havde i Aarene efter 1920 som Helhed ligget meget lavt, men var i Løbet af det sidste Aarstid bragt op til Pari. Dette havde imidlertid voldt store økonomiske Vanskeligheder, som havde været en væsentlig Grund til Regeringsskiftet. Et vigtigt Middel til Erhvervslivets Genrejsning saa Madsen-Mygdal i en Nedskæring af de offentlige Byrder.

I Overensstemmelse hermed forelagde Indenrigsminister Kragh i Februar 1927 Folketinget et Forslag til en Aldersrentelov, som skulde gennemføre den bebudede Nedskæring paa dette Omraade. Forslaget gik ud paa, at Staten skulde yde godt Halvdelen af Aldersrentens hidtidige Beløb som fast Rente, og saa kunde Kommunerne, hvis de ønskede det, tilskyde en

*) Desuden 2 Retsforbundsmænd og Pastor Schmidt.

Trediedel heraf, dog kun hvis alle Rentenydere, ogsaa de bedst stillede, fik dette Tilskud. Endelig kunde Kommunerne tilstaa særligt trængende endnu en Trediedel.

Forslaget fik ingen god Modtagelse i Tinget, Holdgaard erklærede, at Kragh her svigtede de Principper, han selv havde gennemført i 1922. Statsrenten var saa lille, at alle maatte have Kommunerente, d. v. s. Al-misse. De gamles Ret til en fast, forsvarlig Alders-rente maatte opretholdes.

Modstanden førte til en saa grundig Ændring af Forslaget, at Holdgaard ved 2. Behandling kunde sige, at det kunde »se ud til, at nogle af mine Udtalelser har bidraget til, at mange er blevet mere forhandlings-villige og har indset, at Forslaget — — ikke kan op-retholdes i den foreliggende Affattelse.«

Resultatet blev en Lov, der som Helhed stemmede med Holdgaards Ønsker. Nogle Uoverensstemmelser bevirkede dog, at kun Venstre og Konservative stemte for den, mens Radikale, Socialdemokrater og Retsfor-bundsmænd stemte imod. Loven udkom 1. Juli 1927, og dens Hovedbestemmelser gaar igen i Socialloven af 20. Maj 1933.

Det andet Omraade, hvor Holdgaard i 1934 selv mente at have set gode Resultater af sit Arbejde, var altsaa Jordlovgivningen. Allerede i sit første Lands-tingsaar havde han jo været med til at føre Oktober-lovene frelst i Havn. Hvad det radikale Parti ved den Lejlighed havde betydet, gav han Udtryk for i Folke-tinget i Marts 1928. Der behandlede et Tillæg til Lensloven, men Socialdemokraterne vilde heller ikke nu stemme derfor. Holdgaard bebrejdede dem deres »Trang til at stille sig udenfor« i Jordpolitikken i Ste-det for at gaa ind i det praktiske Arbejde. »Hvis vi (i 1919) havde indtaget det samme Standpunkt som det socialdemokratiske Parti og havde undladt at

stemme for denne Lov, saa havde vi ingen 4. Oktoberlov faaet.«

Holdgaards Indsats i Jordlovgivningen faar man bedst Rede paa ved at se den i Sammenhæng med den store Kamp om Kriselovgivningen, saadan som den forløb i Tiden efter 14. December 1926, da Ministeriet Madsen-Mygdal tiltraadte. Her skal dog kun tales om den Del af Krisen, som ramte Landbruget.

Venstre havde tidligere stillet sig ret imødekommende overfor Grundskyldstanken. Partiet stemte for Oktoberlovene, havde i 1922 gennemført en lille Grundskyld til Staten og 1926 stemt for en lille kommunal Grundskyld. Madsen-Mygdal havde imidlertid som Landbrugsminister i Neergaards Ministerium ønsket Udstykningen efter den gamle Husmandslov genoptaget (Dyrtiden havde næsten helt standset den), og Oppositionen havde medvirket dertil. Det dyre Byggeri havde man lettet ved et betydeligt Statstilskud, som ogsaa Nybyggerne efter Oktoberlovene fik tildelt. Men Jordprisen laa saa meget højere ved Udstykning efter den gamle Lov, der jo forudsætter Køb i det frie Marked, at Nybyggerne efter Oktoberlovene t. Eks. i 1925 fik 70 pCt. mere eller bedre Jord end efter den gamle Lov. Til Gengæld havde sidstnævnte jo Mulighed for at opnaa en Spekulationsvinding ved fremtidig Jordprisstigning.

Efterhaanden svandt det imidlertid i Lens- og Præstegaardsjorden, hvorved Banen aabnedes for yderligere Jordfordyrelse. Under en Forhandling om kommunale Ejendomsskatter i November 1925 nævnte Holdgaard grelle Eksempler paa den Fordyrelse, som allerede var indtraadt. I Gennemsnit var Handelsprisen tre Gange Jordværdien, som der betaltes Skat efter. Heroverfor maatte man være paa Vagt. Under Finanslovsdebatten i Oktober 1927 oplyste han saaledes, at Jordlovsudvalget, der nu ogsaa førte Tilsyn med

Udstykningen efter den gamle Husmandslov, i Ringkøbing Amt i det Aar kun havde indstillet 43 Ansøgere af godt 90; Resten havde villet købe Jord, der var urimelig dyr. Og da Madsen-Mygdal i Marts 1928 foreslog at fremme Udstykningen i de magre Egne ved at give Nybyggerne et billigt 2. Prioritetslaan og frafalde Kravet om, at de selv skulde være i Besiddelse af en Tiendedel af Udgiften ved Brugets Opretelse, modsatte Holdgaard sig dette. Derved vilde Jordprisen drives yderligere op, og for øvrigt skulde Staten ikke lokke Nybyggere til de magre Egne, for Erfaringen viste, at der klarede de sig daarligst. I Oktober sammé Aar udtalte han i en anden Forbindelse, at ønskede man flere Husmandsbrug i Sønderjylland, skulde man gøre Alvor af ogsaa i dette Forhold at »slette Kongeaasgrænsen« og udstykke Præstegaardsjorden dernede efter samme Regler som i det gamle Land.

Imidlertid var Landbrugskrisen blevet mere og mere følelig. Som allerede nævnt var særlig Parikronen Skyld heri. Mange Landmænd havde købt deres Ejendomme, opført Nybygninger eller foretaget større Driftsforbedringer i de smaa Kroners Tid og maatte nu betale Renter og Afdrag i store Kroner, mens Pri-serne paa deres Frembringelser var sunket paa Grund af Kronestigningen. De klagede stærkt over den Kronepolitik, som bar Hovedskylden herfor.

Madsen-Mygdal nedsatte i Sommeren 1927 et Udvalg til Undersøgelse af, hvordan Landbrugskrisen bedst kunde afhjælpes. Udvalgets Formand var Departementschef i Landbrugsministeriet Waage, og de øvrige Medlemmer var Tesdorph, Hauch og Gdr. Tvedegaard som Repræsentanter for det større Landbrug og N. Frederiksen og Holdgaard for Husmændene. Waage og de to Husmandsførere foreslog at nedbringe Gælden for de nødstedte Landmænd gennem Ak-

korder. Staten skulde skaffe de hertil fornødne Penge bl. a. gennem øget Skat paa de Formuer, som Krone­stigningen havde givet større Købekraft. Fremdeles skulde Staten søge at sænke Rentefoden, skaffe større Landbrugere Kapital ved at afkøbe dem Jord til Ud­stykning og tilføre Smaabrukerne — derunder Ny­byggerne — Kapital ved yderligere Begunstigelser af Driftslaane­foreningerne.

I Oktober fejredes 25 Aaret for Husmandsbevægelsens Gennembrud ved et Jubilæums­landsmøde i Aarhus. Her fremlagdes disse Forslag og fik Mødets Tilslutning, og Holdgaard udtalte sin Glæde over, at Husmændene nu var naaet saa vidt, at Regeringen spurgte dem til Raads i saadanne Sager. Men hans Glæde blev kort, for det viste sig snart paa Rigsdagen, at Madsen-Mygdal foretrak de større Landbrugeres Forslag for Husmændenes. Mens disse havde ønsket Gælds­nedskrivning, Rentesænkning og øget Kapital­skat, foreslog han at hjælpe Landbruget ved Kriselaan til Enkeltmænd eller solidariske Laane­foreninger. For at øge Kapitalopsparingen gennemførte han tillige Nedsættelse af Formueskatten. Resultatet blev altsaa endnu flere Laan og mindre Formueskat, saa at Kapitalens Profit ved Krone­stigningen yderligere øgedes.

Under Forhandlingerne i Folketinget hævdede Holdgaard, at naar Laane­foreningerne skulde bygges paa solidarisk Ansvar, vilde de mest trængende blive skudt ud, saa at kun de fik Laan, som mindst behøvede det. Og han henviste til, at Venstre­bladet Aalborg Amtstidende havde stillet det Spørgsmaal: »Naar man ikke kan tænke sig en Gælds­nedskrivning, kan der da heller ikke være Mulighed for en Renteregule­ring for de Laans Vedkommende, der stammer fra de falske Kroners Tid?«

Holdgaards Tone blev mere og mere skarp, efter­haanden som han saa, at Regeringen holdt Haanden

over Kapitalen og i Selvejets Navn gav Jordprisstigningen fri Bane uden Hensyn til, hvordan det gik den ubemidlede Landbougdom. Under Finanslovsdebatten i Oktober 1928 erklærede han, at Madsen-Mygdals Politik gik ud paa »at gøre Kaarene vanskeligere for de daarligst stillede i vort Samfund, og — — (saa) bruger man den væsentlige Del af de derved indvundne Midler til at lette Skatterne for de rigeste her i Landet.«

Som Protest mod denne Politik foreslog han og hans Meningsfæller samme Efteraar at fortsætte Jordlovgivningen i Grundskyldens Tegn. 27. November indbragte N. Frederiksen Forslag om, at der gennem kommunale Jordfond med Statsstøtte skulde erhverves Jord til Udstykning efter Oktoberlovenes Princip, og samme Dag foreslog Holdgaard Tilladelse for Kommunerne til at omlægge de kommunale Ejendomsskatter fra Ejendomsskyld til Grundskyld og indføre kommunal Grundværdistigningsskyld. Da Forslagene i Februar kom til 1. Behandling, paaviste han i en stor Tale, at Prioritetsgælden i de sidste atten Aar var steget langt stærkere i Landbruget end i Byerne, skønt Byernes Grundværdi omvendt var steget langt stærkere end Landets. Det var Resultatet af, hvad Madsen-Mygdal Dagen før havde kaldt »en ubetinget og uindskrænket Form for Selveje.« Og saa krævede han, at der skulde sættes »Bom for den enkelte Persons Spekulation med Samfundets fælles Ejendom.« Husmændene krævede det, og Arbejderne krævede det ogsaa. Her foresloges ikke nye Skatter, men kun Omlægning af gamle og Inddragning af Værdier, som Spekulanterne ellers tog. »Der sker kun det, at man giver Kommunerne Frihed til selv at bestemme, om de vil videre ad Grundskyldsvejen.«

Madsen-Mygdal svarede med at tale om Folk, der havde »Jord paa Hjernen«, og den konservative Fol-

ketingsmand Ulrich, som netop var blevet udnævnt til Medlem af Jordlovsudvalget, kaldte Oktoberlovene for en Fejltagelse.

Efterhaanden var imidlertid Samarbejdet mellem Venstre og Konservative blevet daarligt. Konservative krævede Told som Krisehjælp mod Arbejdsløsheden, hvad Venstre afviste, og i det hele taget var Konservative misfornøjede med den underordnede Rolle, de spillede i Politikken. Da saa Landstingsvalget i September 1928 havde vist Tilbagegang for Venstre, som maatte afgive to Mandater til Socialdemokratiet og desuden mistede det færøske Mandat til Løsgængerens Patursson, fremkaldte Christmas Møller, der havde afløst Pürschel som Partiets Leder, i Marts 1929 et Brud. Han krævede Militærudgifterne forhøjet, og da Venstre nægtede at gaa med dertil, undlod Konservative — og Radikale — at stemme for Finansloven, som forkastedes med 52 socialdemokratiske Stemmer mod Venstres 45.

Ministeriet svarede med at opløse Folketinget og udskrive nye Valg til 24. April. Som Aprilvalget i 1924 viste dette en stærk politisk Forskydning, idet Socialdemokratiet gik næsten 95,000 Stemmer frem og vandt otte Mandater, seks fra Konservative og to fra Venstre. Stillingen i Rigsdagen var herefter den:

Sociald.	61 Folketingsmænd og 27 Landstingsmænd
Radikale	16 Folketingsmænd og 8 Landstingsmænd
Venstre	44 Folketingsmænd og 28 Landstingsmænd
Konserv.	24 Folketingsmænd og 12 Landstingsmænd

Hertil kom tre Retsforbundsmænd og Pastor Schmidt i Folketinget og Patursson i Landstinget.

30. April udnævntes det andet Ministerium Stau-ning. Det var sammensat paa en ny Maade, som skulde vise sig betydningsfuld. Belært af egen og sin For-

gængers Erfaring ønskede Stauning at danne en Regeringsblok af Socialdemokrater og Radikale for derved at tilvejebringe det bedst mulige Samarbejde mellem disse Partier. Grundlaget skulde være det simple, at Regeringen søgte at gennemføre, hvad de to Partier kunde enes om, og lod Stridsspørgsmaalene ligge. Det radikale Parti gik ind herpaa, og den nye Regering kom til at bestaa af ni Socialdemokrater og tre Radikale, en Sammensætning, der svarede til Styrkeforholdet mellem de to Vælgerkorps.

Nyordningen modtoges med spydig Skepsis af Oppositionen, som især havde megen Medlidenhed med den radikale »Lillebror«, og den vakte ikke udelt Tilfredshed i Regeringspartierne. Men Tiden gav Stauning Ret. Grundlaget for Samarbejdet viste sig holdbart, det andet Ministerium Stauning fik en længere Levetid end noget tidligere dansk Ministerium, Estrups undtaget, og dets Magt voksede med Aarene, særlig efter at det i 1936 ogsaa havde faaet Flertal i Landstinget.

At Samarbejdet mellem de to Partier forløb saa godt, skyldtes ikke mindst Husmændene. Ganske vist deler Husmændene sig som tidligere nævnt i politisk Henseende nogenlunde ligeligt mellem Venstre, Radikale og Socialdemokrater, men Udstykningskravet er alle Husmænd fælles om; Udstykning er jo Husmandsbørnenes bedste og næsten eneste Vej frem til selvstændig Virksomhed. De fleste Husmænd ønsker Udstykning efter Oktoberlovene, fordi den kræver mindst Startkapital og giver Brugerne størst Tryghed over for Konjunktursvingninger, men adskillige foretrækker dog Udstykning efter den gamle Husmandslov for ved Salg at kunne indkassere mulig Jordprisstigning.

Maaske har Madsen-Mygdal villet dele Husmændene paa dette Spørgsmaal. I hvert Fald stillede han sig

ogsaa som Oppositionsleder stejlt afvisende over for Udstykning efter Oktoberlovene og fik sit Parti til at følge sig heri. Stauning gik den modsatte Vej og erklærede at ville arbejde for »Udvidelse af Adgangen til Jord til Husmandsbrug paa Grundlag af Principperne i Jordloven af 1919,« ligesom han vilde tilstræbe, at »Skattebyrden flyttes fra Arbejde og Forbrug til de samfundsskabte Værdier og til Indtægt af Formue, der er Frugten af andres Arbejde.« Stillet over for Valget herimellem sluttede Husmændene sig som Helhed til Regeringens Politik.

Det første Resultat af Regeringens Jordpolitik var, at Rigsdagen i en Sommersamling vedtog i Løbet af to Aar at anvende 10 Mill. Kroner til Opkøb og Udstykning af Jord i Sønderjylland. Jorden skulde udstykkes efter begge Husmandslove, og N. Frederiksen skulde lede det store Arbejde. For helt at kunne hellige sig det ansattes han som Embedsmand i Landbrugsministeriet og nedlagde i den Anledning sine Tilidshverv som Formand for de sjællandske Husmænd og Medlem af Hovedstyrelsen for den danske Samvirksomhed. Hans Efterfølger paa den sjællandske Formandsstol blev Folketingsmand N. P. Andreasen.

Et halvt Aar efter skiftede ogsaa de jyske Husmænd Formand. Paa Sendemandsmødet frattraadte Chr. Johansen efter femten Aars trofast Arbejde; til hans Efterfølger valgtes Holdgaard med 404 Stemmer mod 116, der faldt paa den socialdemokratiske Folketingsmand Larsen, Bjerre.

Hvordan Offentligheden paa dette Tidspunkt opfattede Holdgaard, viser følgende Bladudtalelser. Hering Avis skrev:

»I Gaar valgte de jyske Husmænd Jens Holdgaard fra Ikast til deres Formand, og de valgte ham med saa stort Flertal, at der ikke var nogen Tvivl om, at

netop han var den udkaarede, den, som kan sætte sig fast og sikkert i Formandsstolen.

Der er Eventyrglans over Jens Holdgaards hurtige Stigen mod Popularitetens Højder, og man imponeres uvilkaarligt af hans Evne til at sætte sig ind i de forskellige Spørgsmaal og til at finde netop de Kiler, som der skal drives paa for at opnaa et Resultat.

I Løbet af godt en halv Snes Aar har Jens Holdgaard foretaget Springet fra de mindre Tillidshverv inden for Husmandsbevægelsen og det radikale Venstre ind i Landstinget og derfra ind i Folketinget. Og hvis det radikale Venstre ikke havde været et saa lille Parti, havde Jens Holdgaard nok allerede prøvet at sidde i en Ministerstol.

Men inden for Husmandsbevægelsen er han naaet til Tops med Valget i Gaar.

Og Jens Holdgaard er vokset med Opgaven. Det fanatiske og snæversynede Partihensyn har mere og mere maattet vige for det mere overlegne Syn, der erhverves ved omfattende Livserfaring og ved at tumle med større Problemer.

Haarene blev hvide paa Jens Holdgaards Hoved i disse Aar, men han har bevaret sit gode Helbred og sunde Humør.«

Og Ugebladet »Verden og Vi« skrev om ham i Serien »Kendte Navne i Danmark«: »Det er ikke Jens Holdgaards boglige Lærdom eller en intellektuel Standard, der anviste ham Plads først i Landstinget og senere i Folketinget. Det var først og fremmest hans naturlige Anlæg, gode Forstand, sunde Omdømme, ukuelige Energi og en ubestikkelig Redelighedssans, der trak ham ind i det offentlige Liv, hvor han passerede det ene Trin efter det andet. I det praktiske Liv blev den aandeligt vaagne og interesserede Mand skolet, og han har i mange Aar hørt til dem, der ikke er til at »bide Skeer med«. I en Debat paa hans Fel-

ter skal man ikke vove sig for langt ud; man faar vanskeligt ved at redde sig nogenlunde helskindet i Land. — — Hvis man tror, at Jens Holdgaard nu og da faar brændt et af de mange Jern, han har i Ilden, er man vild paa Karetten. Han har bl. a. paa ét Omraade en stærk Vilje, som talrige af os andre mangler, den at lade være med at nyde Spiritus; han gaar tidligt i Seng og staar tidligt op, og hvad han kan faa til Side af Arbejde, er enormt.«

Da Rigsdagen samledes i Oktober 1929, foreslog Landbrugsminister Bording at bevilge 8 Millioner til Oprettelse af Husmandsbrug. Halvdelen af Summen skulde anvendes efter den gamle Lov, Halvdelen efter Oktoberlovene. Kunde Jord ikke købes til rimelig Pris, skulde der som sidste Udvej eksproprieres fra store Landbrug.

Oppositionen gik voldsomt imod Forslaget. Ekspropriationen kaldtes »uforfalsket Russerpolitik«, og Oktoberlovene fik ikke stort bedre Skudsmaal. Pinstrup vilde føle sig som en ussel Søn af sit Land, hvis han stemte for den Brugsform.

Holdgaard meldte sig naturligtvis som en Ven af Forslaget. Han pegede paa Venstres Kovending i Jordpolitikken i Løbet af ti Aar. I 1919 havde Brorssen kunnet tænke sig Ekspropriation anvendt som sidste Udvej til at fremskaffe Jord til Udstykning; nu havde Madsen-Mygdal paa et Møde i Aalborg kaldt den »reaktionær Volds- og Tvangspolitik«. Og Venstre havde i 1919 været med til at gennemføre Oktoberlovene. Selvejet var ikke en nødvendig Forudsætning for dygtigt Landbrug. Forpagter Sonne havde i 1922 udtalt: »Det har ingenlunde betinget nogen Afkortning i min Glæde over at drive dansk Jord, at jeg kun var Lejer og ikke Ejer.« Holdgaard sluttede sin Tale saaledes: »Nej, det er ikke usle Sønner af Landet, der forstaar Tidens Krav, og Tidens Krav nu er netop

det, at der skal skaffes Betingelser for Landboudommen til at stifte egne Hjem. Og paa dem, der ikke forstaar dette Tidens Krav, men som baade i Tide og Utide stritter imod Udviklingen, paa dem passer den Betegnelse vist bedre: usle Sønner af deres Land.«

Paa det sjællandske Sendemandsmøde i August 1930 talte Holdgaard om Husmandsbevægelsen og udtrykte sin Glæde over, at »Danmark har en langt dygtigere og mere oplyst Husmandsstand nu end for tredive Aar siden.« Maalet var dog ikke naaet endnu, Kvinderne skulde med, og Ungdommen skulde vindes og dygtiggøres. Men »det nytter f. Eks. ikke at lære Folk at dyrke Kartofler, hvis vi ikke kan anvise dem Jord til at dyrke dem paa. Derfor er den socialpolitiske Side af Husmandsspørgsmaalet uløselig knyttet til den landbrugsfaglige. — — De mange selvstændige Hjem er Samfundets Grundpiller, og derfor skal Jorden fordeles bedre. — — 4. Oktober-Skansen giver vi ikke fra os. — — Lyt ikke til de Røster, der nu taler mod Fæstet, thi saaledes taler de Ræve for de Gæs. — — Af 206,000 Landbrugere ejer de 28,000 Halvdelen af Danmarks Jord. Der er da Grund nok for mange Hjem endnu. Lad os i den kommende Tid pløje saa dybt, at ingen Plovmand behøver at pløje efter os!«

Diskussionen fortsattes paa de jyske Landbofor- eningers Delegeretmøde i Aarhus i Oktober. Her omtalte den afgaaende Formand, Pinstrup, Georgeisterne som »halvskøre Overidealister« og beskyldte Regeringen for at tilstræbe at faa »frie, selvejende Bønder gjort til ufrie og uselvstændige Brugere af socialiseret Jord.« Den nye Formand, Hauch, anslog lignende Toner i et Foredrag om »Vor Jordlovgivning«, og en Resolution udtalte sig mod »Ekspropriation og Stats- og Kommunefæste«.

Blandt de indbudte Gæster var Holdgaard. Han tog senere under Mødet Ordet og sagde bl. a.:

»Naar jeg tog imod Invitationen, var det af forskellige Grunde. Jeg vidste vel, at der vilde blive udtalt meget, som jeg ikke kunde billige, men jeg vilde gerne sætte mig ind i mine Modstanderes Synspunkter, og jeg vidste ogsaa, at der er meget, som vi er fælles om. Jeg kom ogsaa, fordi det er sidste Gang, Mødet her ledes af Pinstrup. Der er jo det ved Pinstrup, at man ved, at det, han siger, er hans ærlige Mening, og saa gaar der jo ingen Stumper af én, selv om man eventuelt bliver indregistreret under Begrebet »halvskøre Overidealister«.

Jeg vil gerne være med til et godt Samarbejde, hvor der er naturlige Betingelser til Stede, men jeg indrømmer, at Formandens Tale ikke gav mange Løfter i den Henseende. Alt, hvad han sagde om Husmændene, var, at der var en Del af dem, som han ikke forstod. Det maa vi finde os i. Til Gengæld kan jeg forsikre, at der er mange Husmænd, som ikke forstaar Pinstrup og den Politik, han fører. Saa kan det vel gaa lige op. Et vil jeg dog fastslaa, og det er, at vor Opfattelse af dansk Jordlovgivning er vi ikke kommet sovende til, og den er ikke ny. Det Princip, der blev nedlagt i Jordlovene af 1919, vil vi staa fast om, thi det har staaet sin Prøve i det offentlige Liv.«

Paa Husmændenes Sendemandsmøde i November berørte Holdgaard i sin Indledningstale Forholdet til Landboforeningerne. Hidtil havde Samarbejdet mellem dem og Husmandsforeningerne været godt, men nu syntes Landboforeningerne ikke at ønske det fortsat. De to Kaptajner, baade den afgaaende og den tiltrædende, var i Krigshumør, »var bange for, at Husmændene i halvskør Overidealisme vilde frarøve Landbrugerne deres Frihed og Selvstændighed. Men det er jo en fuldkommen Misforstaaelse. Vort Arbej-

de har jo altid gaaet ud paa det modsatte, nemlig at skabe saa mange frigjorte, selvstændige Hjem som muligt.«

Husmændene krævede i Skolelovgivningen, at der maatte tages Hensyn til Evnerne fremfor Pengepungen, i Sociallovgivningen, at ingen her i dette Land skulde lide uforskyldt Nød, i Skattelovgivningen, at Folkets Ret til Landets Jord befæstedes og udvidedes, og at Skatterne lagdes paa de Skuldre, hvor de uden økonomisk Savn kunde bæres. Endelig krævede de »en Jordlovgivning, hvormed der skabes Muligheder for den kommende Slægt til at stifte egne Hjem paa Landets Jord under saadanne Vilkaar, at Kapitalens Magt begrænses. — Den Skanse, vi i 1919 ved 4. Oktoberlovenes Indførelse erobrede fra Kapitalen, bør vi ikke lade os fravryste eller tillade bliver undermineret. Vi bør ikke lade os vildlede af de Røster, der vil give det Udseende af, at under denne Brugsform fratager man Udøveren Initiativ og Virkelyst, thi det har intet med Virkeligheden at gøre, det er fri Fantasi. — — Jeg ønsker i alt Fald ikke at være Løbedreng for Kapitalen i dette Spørgsmaal ved at løbe fra det, jeg var med til at gennemføre i 1919. Jeg vilde betragte det som at spytte mig selv i Ansigtet. — — Vi skylder nemlig ikke vore ledende Finansmænd noget for den Maade, hvorpaa de har ledet vort Pengevæsen.«

Paa Mødets sidste Dag gennemgik Bording de tre forskellige Jordlovsforslag, som laa paa Rigsdagens Bord, Regeringens, Venstres og Konservatives. Hovedforskellen mellem dem var, at Regeringen vilde erhverve Jord til Udstykning ved Køb eller Ekspropriation til dens Skatteværdi, mens Oppositionen vilde købe til Handelsprisen og saa lade Staten bære Tabet. Ekspropriationen skulde særlig gavne de 50,000 Brug under tre Hektar, »de indeklemte Husmænd«. Men

for øvrigt var Regeringen villig til at udstykke efter begge Love. Jordsælgerens Modstand mod at afstaa Jorden til Skatteværdien vilde blive stærk, og Storkapitalen vilde under den ormædte Selvejefane sætte Himmel og Jord i Bevægelse. Det var Husmændene, som skulde bære Sagen frem.

Efter Bording talte Venstremanden, Folketingsmand Chr. E. Christensen om den sønderjyske Udstykning, der efter hans Skøn var foregaaet under Løsenet »fri Jord i fri Mands Haand«. Holdgaard kunde derfor i sin Slutningstale med Rette hævde, at Husmændene ikke »murede sig inde« som Landboforeningerne, men ogsaa lod andre Anskuelser komme til Orde.

At Kampen om Jordlovene havde sat ikke blot Pinstrup og Hauch, men ogsaa Holdgaard selv i Krigshumør, viste hans Nytaarshilsen i Husmandshjemmet, 4. Januar 1931. Som Formand havde han optaget den Skik at begynde Aaret med en saadan Hilsen, hvori han i de første Aar indflettede et eller andet Vers. I den første Nytaarshilsen — 1930 — nævnte han blandt Husmændenes Opgaver den at hjælpe dem, som trænger til Hjælp, og mindede i den Sammenhæng om de kendte Linier:

»Hvergang jeg sagde, jeg vil Glæden eje,
saa flygtede den bort fra mine Veje.
Men naar jeg sagde, jeg vil Glæden bringe,
saa dalede den ned paa Englevinge.«

I 1931 var Tonen mere barsk. Han nævnte Verset:

»At være den fattiges Værner,
at være den riges Ris,
derfor faar vi ej Baand eller Stjerner,
men bævende Læbers Pris.«

Og han manede Husmændene til altid at lade sig bære af Understrømmen i Skjoldborgs: »Vi glemmer ej en lille fattig Stue.« med de Linier:

»Det Hytteminde i vort Hjerter brænder,
 det slukkes aldrig, før vi gaar i Grav.
 Derfor vi nu vil knytte vore Hænder
 til Kamp for Hyttens Børn og Rettens Krav.«

Andre Forhold stillede imidlertid snart Kampen om Udstykningen noget i Baggrunden. Allerede i sin Tale paa Sendemandsmødet havde Holdgaard nævnt Prisfaldet paa Landbrugsvarerne; nu var der kommet Produktionskrise til Gældskrisen. Cirka en Trediedel af danske Landmænd havde saa stor en Gæld, at de havde svært ved at klare Pynten. Man skulde i 1927 have fulgt Husmændenes Raad at lette denne Gæld ved at lade den Kapital, som havde tjent ved Kronestigningen, bære sin Del af Byrden

Prisfaldet indledede en ny og endnu alvorligere Krise end den, Kronestigningen havde fremkaldt, en Krise, som varede flere Aar og satte Landets Økonomi paa den alvorligste Prøve.

Bevægelsen udgik fra Amerika og var nu naaet til Danmark. Her faldt Landbrugspriserne fra 1930 til 1932 til henimod det halve; dog steg Kornet lidt, hvad der mildnede Krisen for Herremændene som de største Kornselgere, men skærpede den for Husmændene, som købte forholdsvis mest Korn. Virkningen af Prisfaldet var saa voldsomt, at danske Landbrugs gennemsnitlige Forrentningsprocent i Løbet af de to Aar sank fra 5,8 til \div 1,2. For Storbrugene sank den dog kun fra 4,0 til \div 0,6, men for Smaabrugene fra 6,7 til \div 2,0; i de middelstore Brug var Nedgangen fra 6,0 til \div 1,0. At efterhaanden Arbejdsløsheden i Byerne steg stærkt, gjorde ikke Stillingen bedre.

For Danmark øgedes Ulykken derved, at England og Tyskland, de to store Aftagere af danske Landbrugsvarer, for at afbøde deres egne Vanskeligheder mere og mere slog ind paa en Selvforsyningspolitik, overfor hvilken Danmark med sine frihandelsprægede Handelsmetoder foreløbig stod ret hjælpeløs.

Til en Begyndelse kom man de nødstedte Landmænd til Hjælp ved en Akkordlov, som skulde nedbringe Gælden til overkommelig Højde. Forslaget stilledes af Venstre og støttedes af Regeringspartierne. Under Behandlingen mindede Holdgaard om, at Venstre i 1927 vilde hjælpe Landbrugerne med nye Laan og altsaa maatte have ment, at de trængte til mere Gæld, mens han og hans Meningsfæller hævdede, at de trængte til Akkord. Det var Gælden og ikke Skatterne, der tyngede; Forstander Overgaard. Ladelund, havde for kort Tid siden paavist, at Skatter, Forsikringer og andre lovpligtige Ydelser kun beløb sig til 5 pCt. af Landbrugets Udgifter.

Landmændene prøvede ogsaa selv at vise Vej ud af Uføret. I Marts 1931 var den 77-aarige Vandman efter eget Ønske blevet afløst af Holdgaard som Formand for de danske Husmandsforeninger. Holdgaard, der nu altsaa repræsenterede alle organiserede danske Husmænd, var mere end de fleste andre Husmandsførere stemt for Samarbejde med Landboforeningerne, og desuden opfordrede den fælles Nød Landmændene til fælles Overlægninger. I Juni holdtes der i København et Møde, hvor Repræsentanter for Husmands- og Landboforeningerne enedes nogenlunde om deres Krav. Paa dette Grundlag udarbejdede Regeringen et Forslag om at anvende 30 Mill. Kroner til delvis Betaling af kriseramte Landmænds Skatter og Renter og til Understøttelse til arbejdsløse. Men da Forslaget kom til Behandling i Rigsdagen, gik Venstre imod. Holdgaard udtalte Formodning om, at

Madsen-Mygdal »trak i Traadene«. Men Konservative vilde gaa med, hvis Pengene delvis toges gennem indirekte Skatter, og med dem sluttede Regeringspartierne saa et »Oktoberforlig« om denne Lov.

Kort forud var der imidlertid sket det opsigtvækkende og for Danmark skæbnesvangre, at England under Krisens Tryk 20. September opgav Guldmøntfoden, hvad der medførte et betydeligt Fald i Sterlingkursen. Efter ni Dages Overvejelser fulgte Danmark Eksemplet og lod Kronen følge Sterlingen.

Regeringen fandt Stillingen saa alvorlig, at Bording i December nedsatte en alsidig Landbokommission paa sytten Medlemmer. Formand var den socialdemokratiske Folketingsmand Fisker, og Husmændenes Talsmænd var N. Frederiksen og P. Langeland, St. Restrup. Kommissionen skulde »undersøge Mulighederne for at finde Veje og Midler til Formindskelse af Konjunktursvingningernes uheldige Virkninger for Landbruget, derunder blandt andet overveje Beskatningsregler for fast Ejendom og Indskrænkninger i Retten til Pantsætning af fast Ejendom.« Kommissionen udvidedes 30. Maj 1933 med yderligere fem Medlemmer, deriblandt Holdgaard, og den afsluttede først sin Virksomhed i September 1935, da Krisens værste Virkninger nogenlunde var afbødet. Dens Indstillinger affødte gennem disse Aar en Række vigtige Love og Bestemmelser om Landbrugets Forhold.

Paa det jyske Sendemandsmøde omtalte Holdgaard Oktoberforliget. Venstre kaldte Krisehjælpen en Fornærmelse mod Landmændene. Efter Talerens Mening kunde Husmændene tage derimod med god Samvittighed. Paa deres lille Areal maatte de være tilfredse med at klare Dagen og Vejen; man kunde ikke forlange, at de ogsaa skulde være i Stand til at opsamle Reservefond. Desuden havde de vist Samfundssind i Krigens Tid og høstede nu Lønner derfor. Men for

Resten skulde Anskuelserne i haarde Tider bøje sig mod hinanden; man skulde ikke være »standhaftige Tinsoldater«. Hvad Udstykningen angik, pegede han paa den sørgelige Kendsgerning, at man nu stod uden Jordlove i det gamle Land; kun i Sønderjylland kunde der stadig udstykkes efter begge Love.

N. Frederiksen udtalte i et følgende Foredrag, at nu burde der netop udstykkes, for nu kunde der købes Jord til lave Priser. Men Landstinget hindrede Jordlovsudvalget i at bruge Jordfondens Renter, o. 4 Mill. Kroner aarlig, dertil.

Hauch, som overværede Mødet, indrømmede, at der burde udstykkes under Lavkonjunktur; men Venstre maatte kræve, at de to Brugsformers Nybyggere stilledes lige.*) Da N. Frederiksen spurgte, hvorfor Venstre ikke vilde udstykke efter Oktoberlovene nu som forhen, fik han undvigende Svar.

I 1932 fulgte nye Kriselove, hvoraf de fleste indskrænkede sig til at bringe Hjælp, hvor det behøvedes, og for saa vidt vidnede om den almindelige Raadvildhed. Af mere varig Karakter var Valutaloven af 30. Januar, der oprettede en Valutacentral, som fik

*) Denne Ligestilling vilde Venstre opnaa ved en »Forskelsprioritet« i Husmandsbrugene efter Oktoberlovene. Den skulde lyde paa Forskellen mellem det udstykkede Areal Jordværdi og Handelsværdien og være hvilende, d. v. s. rente- og afdragsfri, i første Ejers og Hustrus Levetid, men træde i Kraft ved Ejerskifte. 26. November 1930 havde Holdgaard i Folketinget kaldt dette Forslag for »det slettest gennemtænkte, jeg længe har set«, og tilføjet: »Noget saadant kan Husmændene ikke engang være bekendt at tage imod.« Nybyggeren eller hans Arvinger vilde jo nemlig ved Ejerskiftet uden moralsk Ret indkassere Forskelsprioriteten helt eller delvist til Tyngte for Køberen og følgende Brugere.

Myndighed til at fordele den forhaandenværende Valuta mellem Importørerne og derved afpasse Indførselen af udenlandske Varer efter Landets Behov og Købeevne. Et Valutanævn med Repræsentanter for de fire store politiske Partier skulde føre Tilsyn med Virksomheden.

Om denne Valutacentral kom der til at staa langvarig Strid. Egentlig var Idéen udgaaet fra Venstre, men allerede i April krævede Partiet fri Valutahandel. Loven paalagde nemlig Pligt til at anmelde og aflevere fremmed Valuta til den paa Børsen noterede Kurs. Afleveringspligten ophævedes sidst i August, og 1. September opstilledes en »Friliste« over Varer, der kunde indføres uden Valutacentralens Tilladelse. Men Striden om Valutacentralen fortsattes, og til sidst blev Spændingen saa stærk, at Regeringen fandt Anledning til at afæske Vælgerne deres Mening. Folketinget opløstes, og nye Valg udskreves til 16. November. Forinden der redegøres for Udfaldet heraf, skal nogle andre Begivenheder og Forhold omtales.

Krisen havde affødt en ejendommelig Bevægelse. Efter sit Hjemsted kaldtes den først »Randersbevægelsen«, men fik senere Navnet »Landbrugernes Sammenslutning« eller blot L.S. Den var, som Navnet viser, et Forsøg paa at samle alle Landbrugere uanset Brugenes Størrelse til Varetagelse af fælles Tarv. Forbilledet var Arbejdernes Fagforeningsbevægelse med dens Klassekamp og de derved vundne Resultater.

Man forstod fra første Færd, at skulde Opgaven løses, maatte man gaa forsigtigt frem for ikke at tørne mod politiske Skel. Bevægelsens Leder, Gdr. Knud Bach, Rønge, udtalte saaledes: »Et bestemt Program vil vi vente med at skrive, til vi har hele Landet organiseret; men vor Mening er kort og godt, at Landbruget plyndres fra alle Sider. Enten maa de andre sæt-

tes ned, eller vi maa hæves op, eller maaske lidt af begge Dele. Naar vi samles herude paa Landet, kunde det være, at vi fik Byerne til at vakle. Vi venter med at bestemme Midlerne, til vi er samlet.«

Takket være denne Farveløshed voksede Bevægelsen lige straks ret stærkt. Der gik saaledes Rygter om, at 100,000 Landbrugere havde indmeldt sig, deraf 80,000 Husmænd. Men før eller siden maatte der opstilles et Program, og saa meldte Vanskelighederne sig. I Juli dannedes en Amtskreds i Salling, og foruden Rentesenkning, Henstand med Terminsydelser og Standsnings af Tvangsauktionerne over Landejendomme krævede den Ejendomsskatten nedsat med 66 pCt. og Statens Udgifter med 33. Ganske vist føjedes der til, at den sociale Forsorg ikke maatte forringes; men naar Statistisk Departement samtidig oplyste, at i Nedskæringsperioden 1926—28 var 21,000 Personer havnet paa Fattigvæsenet og 36,000 i Hjelpekasserne, virkede Tilføjelsen ikke helt beroligende for Fattigfolk. Og Kravet om Ejendomsskatternes Nedsættelse maatte jo falde Husmændene for Brystet.

At Byboerne skulde føle sig tiltalt af Bevægelsen, kunde ingen vente. Paa et Møde først i September i Socialvirke, denne offentlige københavnske Diskussionsklub, fremlagde Godsejer Th. Junker et Program, der foruden ovennævnte Nedsættelse af Ejendoms-skatte og Statens Udgifter krævede Lønningerne nedsat for Arbejdere og Tjenestemænd, Arbejds-løshedsunderstøttelserne mindsket, Told paa Kaffe, Te og Tændstikker, Portoforhøjelse m. m. At Forsamlingen, hvori fandtes mange arbejdsløse, kvitterede for Talerens Udfordring efter Evne og Indsigt, kan ikke undre.

Som en af de sidste Deltagere i Diskussionen tog Holdgaard Ordet. Efter Kristeligt Dagblads Referat blev hans første Ord hilst med et Latterbrøl, for han

brugte ogsaa her sit jyske Modersmaal. Men, skriver Bladet, »han fortsatte ufortrødent, og saa saglig klart og dygtigt redegjorde han for Husmændenes Stilling til Regeringens Krisehjælpsforslag og for Grunden til, at Husmændene ikke vilde gaa Storbrugernes Ærinde, saa umiddelbart indlysende gjorde han sin Paastand om, at Jorden burde være Folkets og ikke Kapitalens, at langvarigt Bifald hilste ham, da han sluttede. Husmændene, sagde han, tager imod Regeringens Hjælp, fordi de hellere vil betale, hvad de skylder, end snyde Haandværkere med en Akkord.«

Holdgaard var altsaa klar over sin Stilling til L. S., og ret hurtigt naaede Husmændene som Helhed til samme Klarhed; i hvert Fald var der ved deres Landsstævne i Marts 1932 ingen, som ytrede Ønske om Samarbejde til den Side. Derimod havde Husmændene, lige siden de i 1910 dannede deres Landsorganisation, indset Værdien af et Samarbejde med Landboforeningerne i et Landbrugsraad. Hidtil havde man imidlertid ikke kunnet blive enige om Tallet paa Repræsentanter fra hver Side; Husmændene vilde have Styrkeforholdet afstemt efter de to Organisationers Medlemstal, mens Landboforeningerne vilde have Landhusholdningsselskabet og Andelsforeningerne med i Raadet. Det vilde imidlertid give det større Landbrug Overvægten, da Husmændene næsten ikke var repræsenteret i disse Organisationers Styrelser.

I 1919 var der blevet oprettet et Landbrugsraad med to Medlemmer for Landhusholdningsselskabet, fem for Landboforeningerne og fem for Andelsforeningerne. Husmændene fik Besked om, at der stod fem Pladser aabne for dem. Hidtil havde de imidlertid ikke taget imod denne Indbydelse, men Krisen og Dannelsen af L. S. bragte dem paa andre Tanker. Holdgaard var jo fra gammel Tid stemt for dette Samarbejde, og Flertallet af Husmændene forstod nu,

at Sammenhold mellem de gamle prøvede Sammenlutninger vilde give Landbrugets Talsmænd større Indflydelse over for Regeringen, Rigsdagen og de andre Erhverv. Paa Landsstævnet vedtoges med alle Stemmer mod fem, at Husmandsforeningerne skulde sende Repræsentanter til Landbrugsraadet.

Alligevel gik Sagen ikke straks i Orden. Maaske stødte det de større Landbrugere, at Landsstævnet havde givet Tilslutning til Regeringens Krisepolitik, og at Bording i et Foredrag paa Stævnet havde udtalt, at »trods alt er 1919 Formen for Oprettelse af Husmandsbrug den Form, under hvilken Husmændene har klaret sig bedst, selv om de ogsaa er startet under Højkonjunkturerne og derfor ogsaa har vanskelige Forhold. Den eneste Fejl her er, at Vurderingerne svinger for lidt. Maaske skulde man gaa over til en tyveaarig Ansættelse af Jordværdien med en aarlig Regulering efter Priserne«, altsaa noget i Retning af den gamle Kapitelstakst. I hvert Fald indbød Landboforeningerne Ledelsen for L. S. til en Forhandling om Krisen og Kriselovgivningen uden at tage Husmændene med. Dette Forsøg gav ikke et tilfredsstillende Resultat, og Enden blev, at Husmændene traadte ind i Landbrugsraadet, og at man lod L. S. sejle sin egen Sø. Det første Møde i Landbrugsraadet, hvori Husmændene deltog, holdtes 17. Juni. Pinstrup, som var Præsident, bød dem velkommen, og Holdgaard og N. P. Andreasen indvalgtes i Præsidiets. Yderligere indvalgtes den Dag Formanden for Andelsslakteriernes Fællesforening, Karl Madsen, Klim, som kort forud af L. S. var blevet stemt ud af Nørresundby Slagteris Styrelse. Præsidiets andre Medlemmer var Pinstrup, Hauch og som Repræsentant for Mejerierne Proprietær Overgaard. Aaret efter afløste Hauch Pinstrup som Præsident.

Men selv om Husmands- og Landboforeningernes

Ledere saaledes var kommet »i Stue sammen«, var de naturligvis fremdeles uenige om mangt og meget. Og L. S. opgav ingenlunde sine Bestræbelser af den Grund, men fortsatte med at søge alle Modstandere fortrængt fra Ledelsen af Andelsforetagender og Landboforeninger. Og under disse Brydninger vedvarede Krisen uformindsket, ja skærpedes endog gennem de Handelsaftaler, England i Ottawa traf med sine Datterlande, og som blev kendt herhjemme i Oktober. De varslede ikke lysere Tider for dansk Landbrug: England skulde som Vederlag for Datterlandenes Indrømmelser lægge Told bl. a. paa Ost, Smør og Æg fra ikke-engelske Lande og begrænse Indførselen af Kød og Flæsk.

Under saadanne Forhold gik Danmark til Valg i Efteraaret 1932. Landstingsvalget 6. September i København, Fyn og Nordjylland gav Regeringsblokken lidt større Stemmefremgang end Oppositionen, men 1 Mandat mindre, som Radikale tabte til Konservative, og Folketingsvalget 16. November viste stærk Fremgang i Stemmer for Socialdemokrater og Konservative, som vandt henholdsvis 1 og 3 Mandater, men Tilbagegang for Radikale og Venstre, som tabte henholdsvis 2 og 5 Mandater. Kommunisterne fik deres 2 første Mandater, og Retsforbundet gik frem fra 3 til 4. Selv om Regeringsblokken saaledes i begge Ting tabte 1 Mandat, havde den dog stadig sikkert Flertal i Folketinget — 76 Mandater mod 72, fordelt mellem fire meget uenige Grupper — og i Landstinget 34 mod 41*). Regeringen fortsatte da ogsaa sit Arbejde uforandret.

For Holdgaard indtraadte derimod den Forandring, at han ikke blev genvalgt. Som tidligere nævnt var han ikke rask under Valgkampen; det var et An-

*) Her bortses fra Løsgængerne Schmidt og Patursson.

fald af Influenza, han maatte trækkes med. Værre var det for ham at se tidligere Tilhængere falde fra.

Som tidligere nævnt var det efter Lind Thomsens Opfattelse L. S. og J. A. K., som fældede Holdgaard. Repræsentant for L. S. var Gdr. Valdemar Thomsen, der var opstillet som Amtskandidat for Vejle Amt i Tilslutning til Venstre. For øvrigt hældede Venstres egentlige Kandidat i Givekredsen, Gdr. Laur. Petersen, ogsaa nærmest til L. S.

J. A. K. er en Forkortelse af Jord, Arbejde og Kapital. Saaledes kaldes en Bevægelse, rejst af Landinspektør Kristiansen, Brande, som vil indføre et nyt Pengesystem, hvorefter private Sammenslutninger kan udstede Seddelpenge mod Dækning i Jorden. Ad den Vej skulde Rente kunne afskaffes, og Arbejdet frigøres for Kapitalens Herredømme. Bevægelsen havde, i hvert Fald fra Begyndelsen, en vis Forbindelse med Retsforbundet, hvorfor dens Tilhængere støttede Lærer P. Gregersen, som var Forbundets Kandidat i Givekredsen.

Disse to Bevægelser skal altsaa have berøvet Holdgaard det lille Hundrede Stemmer, som var tilstrækkeligt til at flytte hans Tillægsmandat fra Vejle til Aalborg Amt, hvor det tilfaldt Husmand H. Chr. Hansen i Aarskredsen.

Holdgaards Fald blev beklaget fra mange Sider, men det er vistnok rigtigt, hvad Dybkjær skriver i Mindebogen, at »for ham selv var det det heldigste, og det er næppe faldet ham vanskeligt at bevare sin Ro og Fatning af den Grund. I vide Kredse inden for Husmandsbevægelsen vakte det i og for sig heller ingen Beklagelse; thi vel forstod man, at det kunde have sin store Betydning, at han havde Sæde i Folketinget, men det var let at indse, at han var ved at blive overlæst med Arbejde. — — Allerede i September 1931 havde han da ogsaa sendt sin gode Ven

og Arbejdsfælle Niels Frederiksen en Skrivelse, hvori han bad om at maatte udtræde af Finansudvalget og Partibestyrelsen, hvad denne meget beklagede, men godt forstod.

Efter sin Udtræden af Rigsdagen fik han mere Tid til at færdes ude i Husmandsforeningerne, og derved fik han en Mængde Husmænd i Tale og klarede deres Syn paa mange Begivenheder og Foranstaltninger, som ofte greb dybt og ubehageligt ind i deres Økonomi.«

Det kan tilføjes, at Holdgaard nu stod mere frit, da han udelukkende var Husmændenes Talsmand og ikke tillige radikal Politiker. Det har i denne Sammenhæng Interesse at vide, at da hans Hustru engang spurgte, om han aldrig havde ønsket at blive Landbrugsminister, svarede han straks og afgjort: »Nej, for saa kunde jeg jo ikke være Husmændenes Formand.«

HUSMÆNDENES FORMAND

Holdgaard fik ikke megen Tid til at spekulere over sit Fald som Folketingsmand, for to Dage efter begyndte Sendemandsmødet i Aarhus. Hans Indledningsforedrag her vidnede ikke om Træthed og Skuffelse. Han udtalte bl. a.:

»Landsstævnet viste fast Sammenhold og klare Udtalelser. Det er glædeligt, at Husmændene nu er indtraadt i Landbrugsraadet, saa Landbruget kan optræde samlet. — —

Det er min fulde Overbevisning, at de Foranstaltninger, Hovedbestyrelsen har støttet, har bevirket, at Tusinder og atter Tusinder af Landbrugs- og Arbejderhjem og mange Kommuner er friet fra Sammenbrud. Jeg beklager, at man har maattet lægge indirekte Skatter paa den brede Befolkning, men vi maa arbejde fordomsfrit under de ekstraordinære Forhold, for at Samfundet ikke skal bryde sammen.

Vi maa forlange Jordlovgivningen genoptaget for at aflaste Arbejdsløsheden og Akkordlovgivningen fortsat for at faa en Del af de tyngende Byrder nedbragt, som Landbruget lider under. Vi maa forlange fortsat Henstandslovgivning, saa stræbsomme Folk kan faa Lov at arbejde i Ro. Og vi maa kræve en Lovgivning, hvorved Udgifter til uproduktive Formaal nedsættes i meget betydelig Grad. Endvidere kan vi med fuld Ret forlange en Regulering af Lønninger-

ne baade i det offentlige og private Liv. Forholdene er saa alvorlige, at det er uforsvarligt at opretholde de Lønninger, vi betaler her i Landet.

Men først og fremmest maa vi kræve, at Lederne af vore Pengeinstitutter forstaar, at det danske Erhvervsliv — og ikke mindst Landbruget — trænger til en betydelig Nedsættelse af Renten. Hvis Lederne ikke forstaar dette, maa Lovgivningsmagten tage Spørgsmaalet op og søge at bringe Pengeinstitutterne til Forstaaelse. Intet vil mere bidrage til at faa Hjulene i Gang end en betydelig Rentenedsættelse. Vi trænger til, at en stærk offentlig Mening stiller sig bag dette Krav.

Vi kræver ogsaa en Skattelovgivning, hvorved Værdistigningen, særlig i de store Byer, inddrages, og de nødvendige Skatter paalignes de Medborgere, der ikke har mærket, at der er Krise her i Landet.

Ingen har mere end Husmændene Krav paa en Værnelovgivning, naar Forhold, de ikke selv er Skyld i, vælter ind over dem og truer med at jage dem fra Hus og Hjem. At sidde i et lille Brug og svare forholdsvis de største Skatter og yde den største Tribut til Kapitalen, det er en Heltebedrift.

Jeg har med Vilje søgt at trække Linierne klart og skarpt op, for det er nødvendigt. Der trænges nu som aldrig før til Forstaaelse af Sammenholdets Betydning. Og det er min Tro, at naar vi vedblivende udfører vort Arbejde med samme Udholdenhed og Flid og kun stiller de Krav til Samfundet, som Ret og Billighed kræver, da har vi Lov til at haabe, at Lyset igen vil trænge gennem det Mørke, der ligger over vort Erhverv, saa vi atter og med større Styrke kan optage Arbejdet paa at bringe Forholdene i en bedre Gænge.«

Hauch deltog som sædvanlig i Sendemandsmødet som indbudt Gæst. Det vakte Opmærksomhed, da han

bl. a. udtalte: »Jeg har faaet det Indtryk, at man er naaet til det Standpunkt, at man uden Hensyn til Smaating maa have Udstykningen i Gang. Jeg deler fuldtud den Tanke, at Udstykning under en Lavkonjunktur har bedst Fremtidsmulighed. — — Vi naar næppe noget forstandigt ved at grave de gamle Standpunkter frem paa ny. — — Fra vor Side er der en ærlig Vilje til at finde en Form, der gør det muligt at fortsætte. Lad os derfor forliges om Spørgsmaalet. Det, vi strides om, er jo egentlig i Forhold til Virkningen, der skal skabes, kun ringe. — —«

Disse Ord maatte — og skulde vel ogsaa — opfattes som imødekommende Svar paa Holdgaards Krav om at faa Jordlovgivningen genoptaget. Foruden andre Tilskyndelser til politisk Samarbejde følte maa-ske begge Talere Trang til at vise, at det nu alligevel var de gamle Organisationer, som udstak det danske Landbrugs Veje.

De to Mænd skulde snart faa god Lejlighed til at drøfte Sagerne nærmere. De var nemlig blandt Hovedmændene i den Sendefærd, som først i December efter engelsk Indbydelse drog til London for med den engelske Regering at drøfte Vilkaarene for dansk-engelsk Samhandel efter Ottawaaftalerne. Afrejsen fandt Sted først i December, og Opholdet i London strakte sig over fjorten Dage.

Der er opbevaret en Samling Breve, som Holdgaard skrev hjem til sin Kone i denne Tid. De fortæller intet om Forhandlingernes Gang; Sendemændene havde maattet love foreløbig Tavshed derom. Til Gengæld viser Brevene, hvor meget Holdgaard længtes hjem. Hver Dag skrev han og fortalte om sine Oplevelser.

Landbrugsrepræsentanterne — foruden Hauch og Holdgaard Generalsekretær Høgsbro Holm, Karl Madsen, Overgaard, Forstander Petersen-Dalum m. fl. —

boede paa det store Hotel Grosvenor House, mens Industriens Mænd havde Kvarter paa Savoy Hotel. Holdgaard fortæller om Grosvenor House's 600 Værelser, det fine Udstyr og de pebrede Priser. Han syntes ikke om den Overdaadighed, men følte sig bedre tilpas, da han en Dag spiste Frokost i den engelske Klub. »Det ligner noget et Højskolehjem derhjemme; der fik jeg Biksemad og Kaffe, og det kostede kun 4 Kr.«

Sendemændene var næsten daglig bedt ud til Frokost eller Middag, saa her saa dèr; »det sparer jo noget paa Dagpengene.« Men Holdgaard havde ogsaa sat sig for »at spare en Skilling fra«, hvor dyrt Opholdet end var. For øvrigt faldt den engelske Mad ham noget uvant, og han fortæller glad, at ved en Frokost i Foreningen Danmark havde der vanket dansk Mad.

Han var den eneste Afholdsmand blandt Sendemændene, »men det gaar udmærket, her har de ogsaa Apollinaris.« Han bemærkede dog med Tilfredshed, da de havde spist Frokost hos Handelsministeren, at han var Afholdsmand.*) For øvrigt syntes han, at nogle af Rejsefællerne spiste og drak lovlig meget, hvad maaske bidrog til, at de befandt sig mindre vel. »Jeg har det udmærket, jeg mangler kun dig.« En Aften, Selskabet var bedt til Fest i en Klub, kneb han ud, »da jeg erfarede, at det var Kortspil og Dans.«

Tiden var stærkt optaget af Møder og Forhandlinger, men alligevel fik han Lejlighed til sammen med Hauch og Petersen-Dalum at besøge et stort Dyrskue. »Du kan tro, det er nogle mærkelige Dyr, de har her-

*) Det var vistnok ved denne Lejlighed, at Runciman, Handelsministeren, drak et privat Glas Vand med Holdgaard og derunder klarede sproglige Vanskeligheder ved smilende at sige paa Dansk: »Kammerat i Glas!«

ovre.« En Søndag besøgte han Oxford og saa »Kollegerne med de herlige Kirker, den største Bibel, jeg nogen Sinde har set,« og Mindesmærket over de to Biskopper, der blev brændt for deres Tros Skyld. »Den ene blev ved at tale, efter at de kunde lugte Osen af hans Kød.« Han spiste Frokost hos en Farmer i Byens Nærhed.

I London besøgte han St. Pauls Kirken. »Aldrig har jeg set Mage til Kirke saa stor. — — Der var Andagt, det var meget højtideligt. Det er ikke Overklassen, der gaar til Andagt.« Fremdeles besøgte han Brugsforeningernes Foretagender, den store Flyveplads og Parlamentet.

Flere Gange sendte han Hilsen fra Hauch; »vi er jo meget sammen.« De kom dog ikke til at følges hjem, Hauch rejste tidligere. Derimod kom Holdgaard og de andre Sendemænd til at rejse hjem med samme Skib som Kongen. Han var kommet derover midt under Forhandlingerne; »men,« skriver Holdgaard, »ham faar vi ikke at se.« Det gjorde de altsaa alligevel. Under Sejladsen spadserede hen en Dag en halv Timestid frem og tilbage paa Dækket med Holdgaard og underholdt sig livligt med ham. Blandt andet spurgte han, hvad Fru Holdgaard vilde sige, naar hendes Mand kom hjem saa fin i Tøjet. Holdgaard svarede sindigt, at hans Tøj da vist ikke kunde være blevet finere af at gaa i London i to Uger. Han havde altsaa købt det hjemme før Rejsen.

Holdgaard var nok sparsommelig, men ogsaa ærerkær. Han vilde ikke, at Husmændenes Talsmand skulde staa tilbage for de andre Sendemænd i Paaklædning eller ydre Optræden, og det gjorde han heller ikke. Dybkjær skriver herom: »Holdgaard virkede alle Vegne stærkt og sympatisk. Alene hans Skikkelse med det markerede Ansigt og hvide Haar virkede umiddelbart imponerende. Det var ikke helt ved Siden

af, naar han paa det store Hotel i London, hvor han boede, spøgefuldt gik under Navnet Henry Ford.

Hans personlige Fremtræden i de fornemme Omgivelser, disse Forhandlinger maatte føres i, var korrekt, men samtidig saa frigjort, ja nærmest elegant, saa de engelske Forhandlere undrede sig højligt og vanskeligt kunde forstaa, at han var Repræsentant for Husmændene og selv Husmand.

Han bøjede sig ogsaa for Sædvanen med Hensyn til Klædedragten i disse højfine Kredse.

Sendemændene bestod af Repræsentanter for de forskellige Erhverv tillige med sprogkyndige Embedsmænd. Holdgaard kunde ikke benytte det fremmede Sprog, men det var heller ikke nødvendigt. Af megen Vigtighed var de indbyrdes Forhandlinger, de forskellige Organisationer maatte føre paa Baggrund af Forhandlingerne med Englands Repræsentanter. I disse indbyrdes Forhandlinger spillede Holdgaard en fremtrædende Rolle.

Her maatte Landbrugets Mænd hævde deres Stilling over for Handel og Industri, og Holdgaard var en god Arbejdsfælle, der med stor Styrke og Kraft hævdede Landbrugets berettigede Krav om at faa alle de foreliggende Afsætningsmuligheder udnyttet fuldtud. Dette udelukkede ikke, at han var lydhør over for andres Meninger.«*)

Forhandlingerne førtes ikke til Ende i denne Omgang. De hidtidige Handelsforhold mellem Danmark og England skulde jo helt lægges om, saa det var ikke underligt, at Overvejelserne maatte tage deres Tid. Til Gengæld har Hauch og Holdgaard sikkert benyttet

*) Da der efter Holdgaards Død samledes ind til en Mindefond med hans Navn, sendte Konsul Windfeld Hansen, Vejle, et større Bidrag som Tak for Holdgaards Hensyn-tagen til Industriens Interesser.

Lejligheden til at drøfte den hjemlige Politik. Hauch indsaa ligesom Holdgaard Værdien af, at Landbruget kunde optræde samlet, og han var villig til at betale i hvert Fald en Del af den Pris derfor, som Holdgaard havde forlangt paa Sendemandsmødet.

Forbindelsen mellem de to Mænd vedligeholdtes i Juletiden, som Holdgaard og hans Hustru tilbragte i København hos deres yngste Søn, og det blev aftalt, at de paa Hjemrejsen i Vejle skulde mødes med Hauch, som skulde til København. I en Bil kørte han dem til Ikast. Under Køreturen maatte Fru Holdgaard tage til Takke med at sidde foran hos Chaufføren, mens Hauch inde i Bilen førte den afgørende Forhandling med hendes Mand.

Under saa ejendommelige Omstændigheder lagdes Grunden til det dengang meget omtalte »Kanslergadeforlig«, og det er ikke underligt, at den Biltur blev flittigt drøftet og gav Stof til mange Vittigheder, efterhaanden som Beretningen derom bredte sig. I Oktober Maaned blev den endogsaa besunget af »Tvilringerne« i et Digt: »To i Bilen«:

Hauch:

»Hør, Holdgaard, hør, i Fald du vil,
stig ind til mig i Forden,
saa sætter jeg min Speeder til,
og — ikke sandt — saa gaar den.
Nu falder Dagens Larm til Ro,
og Duggen køler Panden,
saa sidder vi alene to
og snakker med hinanden.«

Holdgaard:

»Se Maanens Spil i Markens Dug,
føl Aftnens stille Brise.
Ak, Verden er dog alt for smuk

til Vrøvl og Landbrugskrise.
 Naturen aander idel Fred,
 og alt er tyst og stille;
 om lidt naar vi til Enighed,
 og det er ej saa ilde!«

Begge:

»Ja, Mismod bliver hurtig træt,
 naar to ta'r fat med Smilen,
 og Bilen glider mere let,
 naar man er to i Bilen.
 Kort sagt, hvis man forliges vil,
 hvor andre frem med Vold gaar,
 behøves kun tre Ting dertil:
 en Bil, en Hauch, en Holdgaard!«

10. Januar var Forberedelserne saa vidt fremskredne, at Husmands- og Landboforeningernes Forretningsudvalg kunde samles paa Axelborg til de afgørende Forhandlinger. De blev ret langvarige og besværlige, et Underudvalg kunde ikke klare det, til sidst maatte Hauch og Holdgaard paa Tomandshaand forsøge at naa det sidste Stykke Vej. De blev enige om et Udkast, som Dagen efter først Undervalget og derefter hele Forsamlingen billigede. 12. Januar overrakte Hauch og Holdgaard Stauning Dokumentet, hvorunder de havde sat deres Navne.

Til Indledning konstateres, at dansk Landbrug ved Tidernes Ugunst er blevet en Underskudsforretning. Til en 3 Procents Forrentning af Landbrugskapitalen vilde kræves en Merindtægt paa 300 Mill. Kroner. Under saadanne Forhold maa:

1. Deflationen bringes til Ophør ved normal Kreditgivning, og ved at Kronen faar normal Købekraft. Mindstepriser paa Smør, Flæsk, Æg og Melvarer kan

ikke hjælpe tilstrækkeligt, da det hjemlige Forbrug kun udgør en Femtedel af Produktionen. Desuden forbyder Hensynet til de 180,000 arbejdsløse en saadan Udvej.

2. Indlaansrenten maa sænkes til højst 3 pCt., og Udlaansrenten nedsættes tilsvarende. Derved skaffes Mulighed for Konvertering.

3. Cirka 40 Mill. Kroner kommunale Udgifter bør overføres til Staten til Lettelse af Landbrugets Skatter, derunder Ejendomsskatterne. Naar Konjunkturerne bedres, skal de faste Skatter vende tilbage. Pengene hertil skaffes ved Besparelser, Værdistigningsafgift og øget Indkomst- og Formueskat paa store Indkomster og Formuer, som giver Forrentning ud over det normale.

4. Takster, ogsaa private (Sagføreres, Lægers, Tandlægers, Landinspektørers o. lign.), og Afgifter skal nedsættes.

5. Henstandsloven skal forlænges, og øgede Akkordtilskud bevilges.

6. Udstykningen skal genoptages »paa saadanne Vilkaar, at de (nye Brug) under vekslende økonomiske Vilkaar giver Eksistensmulighed.«

Sammenlignes disse Krav med dem, Holdgaard rejste i sin Tale paa Sendemandsmødet, maa det siges, at han havde faaet næsten alt, hvad han dengang forlangte. Kun Nedsættelsen af de uproductive Udgifter var udgaaet. Til Gengæld var han gaaet med til en midlertidig Sænkning af Ejendomsskatterne.

Forholdene var paa det Tidspunkt vanskelige. Der var som nævnt stor Arbejdsløshed, og det trak op til Lockout. Derfor havde Regering og Rigsdag næsten i Spænding afventet Udfaldet af Landbrugets Forhandlinger og gik straks i Gang med at bygge videre derpaa. I Modsætning til tidligere var det nu Venstre, der samarbejdede med Regeringspartierne. Resulta-

tet blev Kanslergadeforliget*) af 29. Januar 1933, »det største politiske Forlig, der i de sidste hundrede Aar er sluttet her i Landet.« Det omfattede en lang Række Forhold, der efterhaanden blev formet i Love. Et af de første var, at Rigsdagen for de to følgende Finansaar bevilgede o. 12 Mill. Kroner til Udstykning, deraf 7 Mill. efter Oktoberlovene.

Med god Grund glædede Holdgaard sig over dette Fremstød til Gavn for den ubemidlede Landboudom; ingen havde arbejdet mere udholdende derfor end han. Men ellers var han ikke helt tilfreds med Resultatet. I Husmandshjemmet 4. Juni skriver han om »Det store Kriseforlig set fra det mindre Landbrugs Synspunkt.« Han finder, at »der er gjort betydningsfulde Tilløb til at gøre det rigtige, men at det paa mange Omraader kun er Tilløb, hvorfor manges Forventninger sikkert vil blive skuffet.

Dengang Landbo- og Husmandsforeningerne i fuld Enighed fremførte deres Krav over for Regeringen, var det, ligesom der gik et Befrielsens Suk ud over Landet, idet der var en udbredt Tro paa, at der i begge Rigsdagens Ting vilde være et Flertal til at gennemføre disse Krav. Men det viste sig desværre ikke at være rigtigt.«

Det var godt, at Jordudstyknings blev genoptaget, og den konjunkturbestemte Rente**) var ogsaa et Fremskridt. Men hvorfor skal en Bankdirektør fremdeles lønnes med 40—50,000 Kroner? Det var ogsaa

*) Sluttet i Staunings daværende Hjem i Kanslergade.

**) Ved Lov af 25. Marts 1933 havde Statshusmænd faaet Ret til at vælge, om de vilde betale deres Renter som hidtil eller have dem fastsat efter Priserne paa Smør, Flæsk og Byg, altsaa en Slags Kapitelstakst. Renten maatte dog ikke falde eller stige med mere end 50 pCt. af det hidtidige Beløb.

godt, at Værdistigning blev inddraget under Beskatning, og at en væsentlig Del af Udgifterne ved de planlagte Fremskridt skulde udskrives paa de store Formuer; men Landbruget havde ikke bedt om Kaffe- og Sukkertold, og Rentesaenkningen var ikke ført til Bunds. »Naar Bøndernes og Arbejdernes Repræsentanter gaar sammen i Arbejdet, som de har begyndt, kan ingen hindre dem i en Videreførelse af den Lovgivning, jeg her har antydnet, og det er min fulde Overbevisning, at de danske Husmænds Støtte ikke skal savnes hertil.«

Selv om der ved Kanslergadeforliget ikke naaedes alt, hvad Holdgaard havde ønsket, fik det dog stor Betydning for det kriseramte Landbrug. Venstre mente, at det alt i alt gavnede Landbruget for o. 200 Mill. Kroner, og det har i hvert Fald sin Del af Æren for, at Forrentningsprocenten fra Lavmaalet i 1932 (se Side 111) gennem de følgende Aar steg til 4,4 i 1936. Hertil bidrog, at Kronens Kurs i Forhold til Sterling ifølge Kanslergadeforliget sænkedes fra ca. 19 til 22,40, d. v. s. samme Værdiforhold, som gjaldt for Australiens og Ny Zeelands Mønt i Forhold til Sterling. Disse Lande var Danmarks værste Konkurrenter paa det engelske Smørmarked. Endvidere affødte Forliget en Række Love af stor Betydning for andre Klasser eller hele Samfundet som Lockoutloven, der forbød Lockouter og Strejker et Aar frem i Tiden, Lov om Boligbyggeri, om Laan til Haandværkere og Fiskere, forbedrede Akkord- og Henstandslove, Ekstrahjælp til arbejdsløse og endelig den store Socialreform, som var et af de mest betydningsfulde Resultater.

Holdgaard fik ikke Lov til i Ro at følge Arbejdet med at omsætte Forligets forskellige Led i Love. Først i April drog han sammen med andre Sendemænd igen af Sted til London for at fortsætte Forhandlingerne

fra December. Denne Gang naaede man til Vejs Ende; der afsluttedes en treaarig Overenskomst om Samhandelen, og man undgik yderligere Toldpaalæg paa danske Landbrugsvarer. Danmark fik Ret til at levere mindst 62 pCt. af Storbritanniens Indførsel af Flæsk fra ikke-britiske Lande, visse Mængder af Smør, Æg, Fisk m. m. og opnaaede Toldnedsættelser for en Del danske Industrivarer. Til Gengæld skulde Danmark nedsætte Tolden paa forskellige engelske Industrivarer, øge sit Køb af engelsk Jern og Staal og tage 80 pCt. af sit Kulforbrug fra England.

Ogsaa denne Gang fik Fru Holdgaard sit daglige Brev. Mens Holdgaard i December klagede lidt over Kulden, var Vejret nu henrivende, næsten for varmt, og Hyde Park var »fin«. En Eftermiddag, da der »kun« var to Møder, Kl. 10 og Kl. 6, var han i Westminster Abbedi til Gudstjeneste og var glad derved; »selv om jeg ikke forstod Ordene, kunde jeg alligevel følge nogenlunde med.« Om Søndagen kørte han sammen med tre Rejsefæller med en af de store Biler til Windsor. »Sikken et pragtfuldt Slot med Park og Anlæg i fuldt Blomsterflor nu den 9. April. Der var en Mængde Mennesker og Musik af to Militærorkestre.«

Det blev sidste Gang, Holdgaard skrev Breve hjem fra England til sin Hustru; paa hans følgende Rejser derover fulgte hun med; han kunde ikke undvære hende, og hun var ikke glad ved at sidde ene hjemme. Endnu fem Gange var han derovre som Forhandler, sidste Gang i 1936; desuden deltog Ægteparret efter engelsk Indbydelse i en Fællesrejse til et stort Dyrskue i Ipswich i Sommeren 1934.

Et af Decemberbrevene ender med de Ord: Lad os ikke glemme at lægge alt i vor Frelzers Haand!« Et Udslag af denne Trang var det vel, som førte Holdgaard til midt under det travle Arbejde med at klare

sit Lands og sin Stands økonomiske Vanskeligheder, 4. Maj 1933 at holde et Radioforedrag om »Kristendommens Betydning for os og vor Tid«. Det er et af de faa fuldt udarbejdede Foredrag, han har efterladt — i Reglen nøjedes han med mere eller mindre kortfattede Huskesedler — og da det saa klart viser den røde Traad, der gik gennem hele hans Livsværk, skal dets Hovedafsnit gengives her.

»Spørgsmaalet om Kristendommens Betydning for os, den enkelte, og vor Tid er saa stort, saa vanskeligt og vidtspændende, at det selvsagt ikke har været uden Betænkeligheder, at jeg som Lægmand har paataget mig Opgaven at holde Foredrag derom, saa meget mere som det vil være umuligt i et enkelt Foredrag at belyse Spørgsmaalet tilstrækkeligt indgaaende. Men da flere, saa vidt mig bekendt, allerede har holdt Foredrag for Lytterne om samme Spørgsmaal, kan det formentlig paa denne Maade blive nogenlunde alsidigt belyst. Og jeg skal nu i sammentrængt Form søge at fremsætte mit Syn derpaa.

Til at begynde med ønsker jeg at fastslaa som min Anskuelse, at Kristendommens Betydning i høj Grad beror paa, i hvor stor Udstrækning de kristne formaar at praktisere Kristendommen i deres daglige Liv og Færden. Det vil derfor være nødvendigt for mig først at faa fastslaaet, hvad Kristendom er, eller hvad der forstaas ved Kristendom.

Kristendom er nemlig ikke blot en Lære, men i høj Grad et Liv i Kristi Efterfølgelse, hvorfor Kristendommens Betydning for vor Tid og Slægt vil være afhængig af, i hvor høj Grad eller i hvor stor Udstrækning de, der kalder sig kristne, forstaar denne Kristendommens dobbelte Side. Og dette gælder ja ikke mindst dem, der har paataget sig den Gerning at ofre deres Liv og Kraft i Kristendommens Tjeneste; her tænker jeg i første Række paa Præster, Mis-

sionærer og lignende, fordi der dog helst skulde være nogen Mening i Forholdene. Thi naar vi opholder og opretholder Præster og Missionærer, Kirker og Missionshuse, saa maa Meningen da være denne, at man derigennem søger at medvirke til, at Slægten kan beredes til at møde sin Gud.

Ud fra disse Synspunkter maa man derfor stille det Krav ikke mindst til Præsterne, at de forstaar, hvad det drejer sig om, det vil sige, at de for det første kan og tør forkynde Skriftens Bud klart og tydeligt uden at slaa af paa Sandheden, nemlig den Sandhed, at Bibelen saa at sige fra Begyndelsen til Enden fremstiller for os og vor Tid de to store Modsætninger mellem godt og ondt, de to store Modsætninger mellem et evigt Liv efter Døden og en evig Udelukkelse fra dette Liv, samtidig med at den fremstiller Frelseren i al hans Kærlighed og Overbærenhed, der rækker ned til alle, ja til den allerusleste her paa Jord. At de kan og tør sige vor Tid og vor Slægt, som jager efter Lykken uden at finde den, at den finder ej Lykken paa dansende Fod med svulmende Mod; thi det staar jo alligevel fast, hvad den vise Salomon siger, at selv under Latteren føler Hjertet Smerte, og til sidst bliver Glæden Bedrøvelse. At de tør sige: I finder kun Lykken med bøjede Knæ ved Golgatas Træ. At de tør sige Sandheden uden Hensyn til Personers Stand og Stilling, som f. Eks. Profeten Nathan, da han stod over for den mægtige Kong David og sagde ham Sandheden lige op i Øjnene: »Du er Manden, som har syndet.« Thi Gud og hans Ord er ikke til at lege med i den Forstand, at man kan skyde det til Side, som ikke passer en, ved f. Eks. kun at tage Hensyn til den ene Side af Kristendommen. Gud er nemlig ikke alene kærlig og overbærende, men han er ogsaa en hellig og retfærdig Gud.

Og for hans Aasyn og Blik kan vi ikke skjule os.

Dette maatte den samme mægtige Kong David erkende, og det giver han bl. a. Udtryk i sin 139. Salme, hvor han udbryder: »Hvor skal jeg gaa hen fra din Aand, og hvor skal jeg fly hen fra dit Ansigt? Dersom jeg farer op til Himmelen, da er du dèr, og reder jeg Leje i Dødsriget, se, da er du dèr. Vilde jeg tage Morgenrødens Vinger, vilde jeg bo ved det yderste Hav, saa skulde ogsaa dèr din Haand føre mig og din højre Haand holde mig fast.«

Og endvidere skal her nævnes, hvorledes Hebræerbrevets Forfatter fastslaar den hellige Skrifts Alvor. I det 4. Kapitel siger han nemlig: »Thi det Guds Ord er levende og kraftigt og skarper end noget tveægget Sværd og trænger igennem, indtil det adskiller baade Sjæl og Aand, baade Ledemod og Marv, og dømmer over Hjertets Tanker og Raad. Og ingen Skabning er usynlig for hans Aasyn, men alle Ting er blotte og udspændte for hans Øjne, hvem vi staar til Ansvar.«*)

Men det er mindst lige saa afgørende, at de kristne forstaar, at Kristendommen er et Liv, der maa leves, dersom den skal have Betydning for os og vor Tid i den gode Retning. Der er meget træffende blevet sagt, at de kristnes Liv er Verdens eller de vantros Bibel. Men heller ikke med Hensyn til, hvorledes en kristens Liv skal leves, gaar vi forgæves til vor gamle Bibel-bog.

Vi kan jo først se paa vor Herre og Frelasers Liv og Færden, mens han vandrede her paa Jord. Vi vil deraf se, at hele hans Attraa var denne at sige sin Samtid Sandheden uanset Personer, uden at tage Hensyn til Rang eller Stand, samtidig med at hans hele Færd var præget af Medfølelse med den timelige Nød, Menneskene var stedt i. Vi vil f. Eks. ved at læse hos

*) I den almindelige Oversættelse staar »om hvem vi taler«.

Lucas i det 19. Kapitel, 45. Vers samt hos Johannes i det 2. Kapitel, Vers 14, 15 og 16 se, hvorledes han drev Handelsmændene og Vekselererne ud af Templet med skarpe og bestemte Ord og med en utilsløret Mening gennem denne fyndige Sætning: »Mit Hus er et Bedehus, men I har gjort det til en Røverkule.« Man forstaar denne Nidkærhed, da han i Templet fandt dem siddende og handle med Øksne, Faar og Duer.

Vi læser ogsaa, hvorledes han revsede Farisæerne for deres Hykleri, hvorledes han bebrejdede dem, at de søgte at læsse svære Byrder paa Folket, men selv vilde de ikke røre dem med en Finger, hvorledes han betegnede Farisæerne og de skriftkloge som kalkede Grave, der vel saa godt ud paa Overfladen, men indeni var fulde af døde Ben og al Urenhed.

Men som før nævnt finder vi ham altid som den fattiges Ven og den forurettedes Værner. Hvor der var Nød til Stede, var han altid rede med sin Hjælp og Støtte.

I den mesterlige Tale, der betegnes som Bjergprædikenen, som vi læser hos Matthæus i det 5., 6. og 7. Kapitel, ser vi ogsaa, hvorledes han siger de store Skarer Sandheden. I den Tale optrækker han nemlig Liniernerne klart og bestemt, vekslende mellem Tugt og Trøst, taler bestemt og afgjort om den snævre Port til Livet og den brede Vej til Døden. Men straks han kommer ned af Bjerget, læser vi i det 8. Kapitel, hvorledes han tog sig af den anden Side af Kristendommen ved samme Dag at helbrede den spedalske Mand, gøre Hovedsmandens Dreng rask, borttage Feberen fra Peters Svigermoder, og videre fortælles der, at da det var blevet Aften, førte de mange besatte til ham, og at han helbredte alle dem, som var syge.

I denne Tale, som han der holdt paa Bjerget til den lyttende Skare, er det, ligesom han slaar Kristendommens Grundsætninger fast i følgende Sætning: Alt-

saa, alt hvad I vil, at Menneskene skal gøre mod eder, det skal I ogsaa gøre mod dem.

Der kunde jo fremføres Eksempel efter Eksempel paa, hvorledes han hjalp snart den ene, snart den anden, der var i Nød, men det vilde føre for vidt her.

Men ud over at se paa vor Frelzers Liv og Færd her paa Jorden faar vi vist ingen Steder stærkere bekræftet den ubetingede Nødvendighed af, at Kristendommen maa vise Kristendommens Frugter i Gerning, end hos hans Broder Jakob i hans Brev til de tolv Stammer i Adspredelsen. Ja, han siger det endda saa stærkt: »Vis mig din Tro af dine Gerninger, thi ligesom Legemet er dødt uden Aand, saaledes er ogsaa Troen død uden Gerninger.« Og klarere og stærkere kan det vel næppe siges.

Men det, vi skulde se at komme til Klarhed over nu, er da dette, om vor Tids kristne gennem deres Kristendom har forstaaet denne Kristendommens dobbelte Side for derefter at bedømme dens Betydning for os, for vor Tid og Slægt.

Og det er da min Opfattelse, at selv om der er meget tilbage at ønske, maa det erkendes, at der inden for de kristnes Rækker baade blandt Præster og Lægfolk findes mange, der vil og tør forkynde Ordet uden at slaa af paa Sandheden, samtidig med at de i Gerning har vist gennem Indsats paa forskellige Omraader, at de har taget Arbejdet op, der bekræfter, at Kristendommen har Betydning, at Kristendommen har gjort og gør en Indsats i vort Folk, som er af umaadelig Betydning for vor Tid. Til Belysning af dette maa jeg pege paa nogle af de direkte Arbejder, der tages op af Menigheden, hvorved denne er med i Løsningen af det, vi kalder det sociale Spørgsmaal, og pege paa nogle af de Omraader, hvor der mere indirekte kan gribes ind for at præge Udviklingen i god Retning.«

Holdgaard omtaler her indgaaende Menighedsplejen i Storbyerne, Arbejdet i Blaa Kors, Redningshjemmet Møltrup ved Herning, K.F.U.M. og K. og Kristelig Lytterforening. Derefter hedder det:

»Jeg har nu nævnt en Del af de Arbejder og Opgaver, der er taget op af Kristendommens Tilhængere, taget op paa en direkte Maade. Der kunde nævnes mange flere, men det er vist unødvendigt for at faa Forstaaelse af Forholdene. Jeg skal nu nævne enkelte Spørgsmaal, hvor de kristne paa en mere indirekte Maade kan sætte deres Præg paa Tiden, eller hvad der sker i Tiden, og der maa hver enkelt jo se paa sit Sted at være sig sit Ansvar bevidst, fordi det efter min Mening har umaadelig stor Betydning, hvorledes de kristne stiller sig over for det sociale Spørgsmaal, om de i Gerning kan vise, at de har Forstaaelse deraf.

Det er i hvert Fald at haabe, at ikke mange har den Opfattelse, som jeg engang hørte en af Folkekirkens Præster give Udtryk for paa følgende Maade: »I min Bibel staar der intet om, at jeg maa være godgørende for andres Penge.« Kristne med saadanne Anskuelse i offentlige Stillinger, hvor de jo ofte i høj Grad maa være godgørende for andres Penge, forstaar efter min Mening ikke, hvad Kristendom er. Men jeg tror ogsaa, det er faa, der ser saaledes paa Forholdene. For i saa Fald vilde Kristendommens Betydning afsvækkes. Vi har i hvert Fald mange Beviser for den modsatte Opfattelse, og i denne Forbindelse skal nævnes en Henvendelse fra en stor Kreds af Præster angaaende sociale Forhold. Der skete nemlig dette i Aaret 1927, da Nedskæringsforslag i Rigsdagen hørte til Dagens Orden, og der ogsaa var fremsat Forslag om Nedskæring af de Beløb, de gamle Aldersrentenydere oppebar, at 125 københavnske og frederiksbergske Præster i Marts Maaned med den gamle, ærværdige Stiftsprovst Henry Ussing som Ordfører henvendte sig til Folke-

tingets Udvalg, der var nedsat angaaende Revision af Aldersrenteloven, med følgende Skrivelse: »Vi undertegnede københavnske og frederiksbergske Præster, som gennem vort Arbejde har Forbindelse med store Kredse af ubemidlede, aldersrentenydende gamle, tillader os at henstille til Regering og Rigsdag, at man i sine Sparebestræbelser undlader at formindske Aldersrenten for dem, som har intet eller kun lidt andet at leve af. Den Angst, som de gamle føler ved Tanken om at skulle rykke Sultegrænsen nogle Skridt nærmere, og som vi Gang paa Gang møder Udtryk for, tvinger os til at tale paa de gamles Vegne. De gamles Livsaften præges i Forvejen af Skygger; det forekommer os at være en Æressag for os alle at værne om disse Samfundets Veteraner.«

Det Skridt, som disse Præster dør foretog, var et Plus for Kristendommens Betydning i det borgerlige Samfund. Saa vidt jeg husker, blev denne Henstilling siden tiltraadt af Præster i Aarhus og Silkeborg. Det er en af de Begivenheder, der bør huskes. Jeg glemmer i hvert Fald ikke den Djærvhed, hvormed Stiftsprovst Ussing motiverede Henvendelsen over for Udvalget.

Men det er i øvrigt min Opfattelse, at flere og flere af vore Præster, særlig dem, der har deres Gerning i Arbejderkvarterer, faar mere og mere Forstaaelse af Arbejderklassens Forhold, Kaar og Stilling, og dette er efter min Mening af afgørende Betydning for, at Kristendommen kan faa Betydning i disse Kredse. Der kunde fremføres mange Beviser for, hvorledes særlig unge Præster har ændret deres Syn og Opfattelse af de sociale Forhold ved at komme Arbejderne paa nært Hold. Spørgsmaalet om, hvorfor denne Verdens Goder er saa ulige fordelt, trænger sig mere og mere ind paa Livet af dem ved at se den sociale Nød, der findes særlig i Storbyerne. Man var

saaledes Vidne til, at en af de yngre Kirkefondspræster for en Tid siden udtalte sin Forundring over, at Kampen for Brødet, som han udtrykte sig, skulde være saa haard, og han omtalte i denne Forbindelse, hvorledes Rengøringskonen maatte ud fra Hjem og Børn halvseks om Morgen, hvorledes Konen paa Kvisten maatte sy til Klokken 2 om Natten for at tjene 4 Kroner, hvorledes de gamle maatte leve for 50 Kroner om Maaned. »Jeg forstaar det ikke,« sluttede han, og vi er mange, der er enige heri.

Jeg skal nu slutte med at fremføre, at for mig er der ingen Tvivl om, at de Arbejder eller Opgaver, der her er nævnt, sammen med mange andre har haft og har stor Betydning for os, den enkelte, som har deltaget i dem, idet det altid er af opdragende og højnende Betydning at være med til at arbejde i den gode Sags Tjeneste. Ja, for den kristne er det af afgørende Betydning at være med til at leve Kristendommen, være med til at vise i Gerning, at Kristendom ikke blot er Ord og Talemaader, hvis man vil bevare Kristenlivet.

At disse Arbejder og Spørgsmaal har haft en meget vidtrækkende Betydning for vor Tid, derom kan der kun være én Mening. Og man vil have forstaaet af det, jeg her har fremført, at det er min Mening, at i jo højere Grad de kristne forstaar i Praksis, i det daglige Liv, i hele deres Vandel og Færd at indrette sig efter at leve efter de to Sider af Kristendommen, i samme Grad vil Kristendommen faa Betydning i den Tid, der kommer. Eller sagt paa en lidt anden Maade: mit Svar paa det stillede Spørgsmaal bliver kort og godt dette, at Kristendommen i den forløbne Tid har haft umaadelig stor Betydning, og hvor stor Betydning den vil faa i Fremtiden, vil i høj Grad bero paa dens Forkynderes og Tilhængeres Liv og Færden.

Nu skulde man jo tro, at alle vilde indrømme dette. Saadan er det jo desværre ikke, men det er ikke desto mindre sandt, og derfor skal det ogsaa siges, at der hviler et stort Ansvar paa dem, der bærer Kristen-navnet, og dette Ansvar maa vi være os bevidst. Og det gælder ikke mindst i en Tid som den, hvori vi lever, en Tid, hvor saa meget vakler, hvor de styrende Personligheder er mer eller mindre raadvillede med Hensyn til Fremtids Veje, Maal og Midler, en Tid, hvor alle spejder efter Udveje, men der synes ingen at være. I en saadan Tid kommer man uvilkaarligt ofte til at tænke paa Brorsons gamle Salmever, hvor han siger:

»Gik alle Konger frem paa Rad
i deres Magt og Vælde,
de mægted ej det mindste Blad
at sætte paa en Nælde.«

I en saadan Tid er der vel nok Grund til for Kristendommens Mænd og Kvinder at kende deres Ansvar, saaledes at Kristendommens sande Væsen kunde trænge mere igennem, for derved at medvirke til, at Kristendommen kunde faa mere og mere Betydning for den Slægt, der nu lever. Vi, der regner os til Kristenheden, vi, der vil gaa for at være kristne, vi maa forstaa, at vor Samtid trænger til os i al dens Raadvildhed. Og vor Gud har jo ogsaa sagt: »I er Verdens Lys, I er Jordens Salt!« Og derfor stiller man ogsaa Kravet til os om at lyse op, hvor der er Mørke, om at være Salt, hvor dette tiltrænges.

Er der i disse Tider ikke særlig Grund til at ihukomme vor Frelsers Udtalelse hos Matthæus, det 13. Kapitel, hvor han i Lignelsen siger: »Men medens Folkene sov, kom hans Fjende og saaede Ugræs iblandt Hveden.«

Ja, maatte det lykkes for Kristendommens Tjenere mere at bære Kristendommens Frugter, saaledes at dens Betydning derved mere maatte vise sig. »Det er ikke let, eller det er lettere sagt end gjort,« vil en og anden maaske sige; men hvem har sagt, at det skulde være let? Og dog har vor Frelser selv sagt, at hans Aag er gavnligt, og hans Byrde let. Og som dine Dage er, saaledes skal ogsaa din Styrke være.

Det er nemlig en Misforstaaelse at tro, at de kristne kan undslaa sig for at tage Del i deres Folks Vanskeligheder. De maa være med til at læge Folkets Brøst, være med til at præge det borgerlige Samfund. Det er da ogsaa dette, som Chr. Richardt giver Udtryk for i sin dejlige Paaskesalme

»Et Kors, det var det haarde, trange Leje,
som Jordens Børn gav Frelseren i Eje —«

hvor han siger:

»Men vil vi favne ham i Aftenfreden,
saa maa vi følge ham i Middagsheden.« —

Ja, hermed har jeg fremsat mit Syn paa det opgivne Emne, underbygget med Citater fra vor gamle Bibelbog, Bøgernes Bog, denne Bog, der trods alle Stormløb gennem Tiderne har været Menneskehedens Tilflugt og Trøst, naar alle andre Hjælpekilder svigtede. Og det er mit Haab, at det er lykkedes mig at fremsætte mine Synspunkter paa en saadan Maade, at de ikke alene er blevet forstaaet, men ogsaa paa en saadan Maade, at de maa vække til Eftertanke.« —

Som tidligere nævnt blev Holdgaard og fire andre Mænd sidst i Maj 1933 udnævnt til Medlemmer af Landbokommissionen af 1931. I Forbindelse med denne Udvidelse paalagdes det Kommissionen under Henvisning til Vanskelighederne for den danske Landbrugseksport »at tage under Overvejelse og til Mini-

steriet indgive Forslag om nødvendige eller ønskelige Reguleringer af den landbrugsmæssige Produktion og Afsætning.«

I første Række gjaldt det om at tilvejebringe en Nyordning af Flæskeproduktionen. Tidligt i Foraaret 1933 var der blevet gennemført en Ordning, som efterhaanden havde bevirket en Nedgang i Tallet paa Slagterisvin og samtidig næsten fordoblet Flæskeprisen. Derved var Svineopdræt fra at give Underskud blevet en god Forretning. Indskrænkningen var sket i Forhold til Landbrugernes tidligere Leveringer, og da Husmændene tidligere havde leveret forholdsvis mange Svin, opfodret med købt Korn, mens Storbrugene omvendt havde leveret meget faa Svin, men derimod solgt Korn i Mængde, var denne Ordning velset af Smaabrugerne, men ildeset af Storbrugerne, især da Kornpriserne først paa Sommeren gik usædvanlig langt ned. Som Følge heraf rejstes fra konservativ Side Krav om en Kornordning, der kunde gøre Kornavlens lønnende ved en kunstig Forhøjelse af Prisen.

Under saadanne Forhold talte Holdgaard sidst i Juli paa de sjællandske Husmænds Sendemandsmøde om Landbrugslovgivningen. Med Henblik paa L. S. udtalte han: »Til de Samfundsborgere, der raaber op om, at et enigt Landbrug bør staa i Samorganisation for fælles Interesser, vil jeg sige: det passer ikke. Husmands- og Landboforeningerne har ganske vist fælles Interesser, men disse kan varetages i Landbrugsraadet, og at tilsløre, at de ogsaa har Særinteresser, er meningsløst. At man har afværget en Korn-told, er i høj Grad i det mindre Landbrugs Interesse.«

I Overensstemmelse hermed vedtog Sendemændene enstemmigt en Resolution, der bl. a. hævdede, »at kunstig Fordyrelse af Kornvarer ved Told eller lignende Foranstaltninger absolut maa undgaa.«

Men ogsaa i dette Forhold arbejdede Holdgaard

med det, han fik med at gøre. Kornprisen sank yderligere takket være udenlandsk Dumping, og Holdgaard fandt, at saavel Ret og Billighed som socialøkonomiske Hensyn krævede Imødegaaelse heraf. Dette krævedes ogsaa af det større Landbrug, og desuden presede L. S. voldsomt paa.

Det var ikke let for Holdgaard som principiel Frihandelsmand at gaa med til kunstig Prishævning, men han haabede at kunne mildne Virkningen heraf for Forbrugerne og ved samme Lejlighed opnaa et nyt Fremstød for den Rentesenkning, som i en Aarrække havde været hans store Maal. Han forelagde Sagen for Hovedstyrelsen, og efter at have faaet dennes Tilslutning indkaldte han til Landsmøde i Odense 28. August. Her omtalte han den hidtil gennemførte Kri-selovgivning og erklærede, at det var nødvendigt at gaa et Skridt videre. Der indførtes aarlig 12 Mill. Tdr. Korn, for en Del Brødkorn, og naar der tilbødes udenlandsk Korn til Dumpingpriser, maatte man overveje, om der ikke burde fastsættes en højere Pris, idet man samtidig sørgede for, at Fortjenesten paa Købet af det udenlandske Korn kom hele Landbruget til gode, og at Brødsprisen ikke forhøjedes.

De godt halvandet Hundrede Mødedeltagere var ikke helt villige til at gaa med hertil. Der maatte føres en lang og til Tider meget livlig Forhandling, før de to Trediedele af Forsamlingen stemte for den forelagte Udtalelse. Ti stemte imod, og Resten afholdt sig fra at stemme. Udtalelsen godkendte den paatænkte Flæske- og Kødordning og billigede, at der fastsattes »en Kornpris paa 10 og 12 Kroner pr. 100 kg for henholdsvis Foder- og Brødkorn paa Betingelse af, at disse Priser nedsattes i Forhold til Flæskeprisens eventuelle Fald, — — og at det — — indvundne Beløb fordeles til det producerende Landbrug paa en for det mindre Landbrug tilfredsstillende Maade, samt

paa Betingelse af, at enhver Forhøjelse af Brød- og Melpriserne undgaas. Men en ufravigelig Betingelse — — er, at Svinereguleringsforslaget ikke ændres til Ugunst for det mindre Landbrug, og at der samtidig gennemføres en betydelig Rentesækning for alle Former for Pengeudlaan og saaledes, at Renterne gøres konjunkturbestemte — —.«

Som en smuk og fortjent Opmærksomhed mod Samvirkens gamle Formand, Vandman, var Stævnet henlagt til den Dag, da han fyldte 80 Aar. Han hyldedes da ogsaa varmt for sin store Fortjeneste af Husmandsbevægelsen.

Et Par Dage senere afgav Landbokommissionen Indstilling til Landbrugsministeriet om den kommende Flæske-, Kød-, Korn- og Smørordning, nogenlunde i Overensstemmelse med Husmændenes Ønsker. I Forbindelse med Smørordningen krævedes, at Margarine ikke maatte fordyres som Følge af Forhøjelsen af Smørprisen. Kornafgiften skulde fordeles »paa samtlige Landejendomme med særlig Hensyntagen til det kornkøbende Landbrug, dog at højst en Jordværdi paa 10,000 Kroner pr. Ejendom herved kommer i Betragtning.« Af Kornfonden »tilbageholdes et Beløb paa 2 Mill. Kroner, der anvendes til Indkøb af Kød til arbejdsløse og deres Familier.« Som et særligt Punkt i Indstillingen fremsattes Ønsket om en Fortsættelse af den ved Foraarets Rentelovgivning paabegyndte Rentesækning; men her overfor tog de konservative Medlemmer af Kommissionen Forbehold. Og Venstres Medlemmer fandt det »irrationelt at indføre en Smørafgift (til Forhøjelse af Smørprisen), naar ikke en tilsvarende Bestemmelse gennemføres for Margarine, hvad vi ogsaa har ønsket.« Da Konservative og Venstre jo havde Flertal i Landstinget, manglede der saaledes ikke onde Varsler for den endelige Ordning af disse Forhold.

Vanskelighederne øgedes derved, at Gennemførelsen af disse Ordninger kædedes sammen med en Bevilling til fortsat Understøttelse til arbejdsløse, som havde opbrugt den Understøttelse, der normalt kunde ydes dem.

I Rigsdagen forelagde Regeringen Forslag om en Renteskat paa 10 pCt. af Udbyttet af alle Kapitaler uden for Banker og Sparekasser. (I disse var nemlig Indlaansrenten ved Lov af 1. Maj 1933 nedsat til højst $3\frac{1}{2}$ pCt.). Og fremdeles foresloges, at alle aabne $4\frac{1}{2}$ og 5 pCt. Serier i Kredit- og Hypotekforeninger skulde lukkes samtidig med, at der aabnedes nye 4 pCt. Serier, som fritoges for Renteskatten. Disse Forslag gennemførtes imidlertid ikke.

Forbindelsen mellem Hauch og Holdgaard var stadig ubrudt. Først i Oktober talte sidstnævnte ved de jyske Landboforeningers Aarsmøde om »Fælles Interesser og Samarbejde inden for Landbrugets Organisationer«. Det var første Gang, en Husmandsfører var indbudt som Taler ved disse Møder. L. S. rejste stærk Opposition under Forhandlingerne, men blev afvist baade af Hauch og Holdgaard. Ved Formandsvalget genvalgtes Hauch med 230 Stemmer; L. S. Kandidaten fik 42.

19. Oktober holdt Husmandsforeningernes Hovedstyrelse Møde i København og udtalte sin Beklagelse af, at »Rigsdagen stadig ikke har gennemført en for hele det danske Erhvervsliv saa haardt tiltrængt Rentelettelse, gældende for alle Former for Pengeudlaan, og en hertil hørende Konverteringslovgivning.« Resolutionen sendtes straks til Landboforeningernes Hovedstyrelse, der holdt Møde Dagen efter. Og 23. Oktober holdt de to Styrelser et Fællesmøde, hvor de enedes om at kræve de af Landbokommissionen foreslaaede Støtteforanstaltninger for Landbruget gennemført og udtalte, at Rentesækning i Forbindelse med

en Nedsættelse af Obligationsrenten gennem Konvertering var en Betingelse herfor. Udtalelsen var denne Gang underskrevet af Tvedegaard og Holdgaard.

Under saadanne Forhold afholdtes de jyske Husmænds Sendemandsmøde 14. og 15. November. I sit lange Indledningsforedrag gennemgik Holdgaard Aarets Kriseforhandlinger. »Vi har maattet gaa ind under Nødvendighedens haarde Lov og gaa med til Ting, som vi aldrig tidligere har tænkt os at kunne gaa med til.« Da England forlod Frihandelen, maatte vi følge efter, men vi har ikke derfor opgivet Frihandelsidéerne.

»Vi har søgt at videreføre Samarbejdet med Landboforeningerne. Vi var uenige om Værdistigningskatten og om Skattelovgivningen i det hele taget. — Men Husmandsbevægelsen er ikke nogen Bivogn til en anden Bevægelse.« Han omtalte de to Organisationers Fællesforslag af 11. Januar. Hauch kunde ikke gennemføre »vort fælles Rentekrav, men det blev dog ved den gennemførte Rentesænkning fastslaaet, at ogsaa over for Kapitalen er Folket Herre i sit eget Hus.«

I Landbokommissionen fremsattes meget vidtgaende Krav om kunstig Forøgelse af Prisen paa Forbrugsartikler som Brød, Margarine, Smør, Kød og Korn, men man var forbavsede kølig over vort Krav om en yderligere Rentesænkning. Derfor holdtes Odensemødet. »Vore Beslutninger her blev i Virkeligheden Grundlag for Landbokommissionens enstemmige Indstilling og dermed for Regeringsforslaget i September. Odensemødet var Udtryk for, at vi vilde øve Ret og Skel til alle Sider, saa vidt det var menneskeligt muligt, i Overensstemmelse med hele vort Grundsynspunkt paa Samfundsforholdene, at vi er en Folkebevægelse, der ikke kræver Særrettigheder.«

Paa Odensemødet forelaa den Situation, at »Svine-

produktionen var reguleret saaledes, at en Del korn-sælgende Landbrugere var udelukket fra at faa Del i denne eneste rentable Produktion. Dette var ikke retfærdigt, naar samtidig Korn kunde indføres til Dumpingpriser, dengang 6,25 Kr. pr. Td.«

Men det gik i Haardknude paa Rigsdagen. »Man hævder, at Strandingen skyldtes Sammenkædning med Arbejdsløshedshjælpen; men spørger man Husmændene, hvem der har størst Krav paa, at Samfundet træder hjælpende til, enten Godsejerne eller de Familier, der er kastet ud i Arbejdsløshed, saa vil Svaret ikke savne Klarhed.«

Ved Fællesforhandling med Landboforeningerne, enedes vi 23. Oktober om Retningslinierne for en kommende Korn-, Smør- og Kødordning. »Betingelsen var dog en Rentesækning til 2½—3 pCt. for alle Laaneformer med tilhørende Lovgivning om Konvertering af Kredit- og Hypotekobligationer. Da disse Krav endnu ikke er opfyldt, har Odensemødets Repræsentanter ikke længere nogen Forpligtelse over for Tilslutningen til de prisfordyrende Foranstaltninger, og da særlig ikke til en Kornordning. Tiden hertil er forpasset, ikke mindst paa Grund af de andres Stilling til Rentesækningen. Det var Prisen for, at det store Landbrug, Godsejerne, kunde faa Del i den lønnende Flæskeproduktion. De faar trøste sig med, at de i alt Fald faar 45 (Svine-) Kort til Salg.

Man vil se, at der er et Spørgsmaal, der stadig er i Forgrunden, nemlig Rentespørgsmaalet som en ufravigelig Betingelse, fordi en kunstig Prisforhøjelse af Landbrugets Produkter uden en betydende Rentesækning vilde være en saadan Gave til Kapitalen, at Husmændene ikke bør medvirke dertil.

Det er givet, at der maa være et og andet, som vi ikke ser helt ens paa. Men ét ved jeg, at de Beslutninger, der er taget, altid er taget under dyb Alvor

og altid med de Tusinder af Husmandshjems Ve og Vel for Øje og med Henblik paa hele vort Folks fælles Tarv. Min Overbevisning er, at vi i det store og hele har handlet rigtigt. Men det maa Sendemændene bedømme. Ét ønsker jeg at fastslaa, at Forholdene er saa vanskelige paa alle Omraader, at der er Brug for alle gode Kræfters Samvirke. Og i et saadant Samarbejde kan Husmandsbevægelsen ikke staa udenfor.

I over tredive Aar har vi drevet Erhvervspolitik. Jeg ser med Stolthed tilbage paa den Indsats, Bevægelsen har ydet, særlig i vort Folks allervanskeligste Tider, som under Verdenskrigen, til Værn for de besiddelsesløse.

Derfor kan vi ogsaa nu tænke paa de besiddendes Vanskeligheder. I enhver Situation er der altid særlige Spørgsmaal i Forgrunden, der maa løses, uden at vi derfor taber de store Maal af Sigte. Og de, der tilsyneladende mener, at Bestyrelsen har svigtet eller glemte Bevægelsens Grundskylds- og Frihandelsidealer, de tager storligen fejl. Men vi maa alle med Ansvar gaa ind under Nødvendighedens Lov.«

Taleren billigede, at Regeringen vilde fremskaffe 18 Mill. Kr. til de arbejdsløse. Han sluttede med en »indtrængende Appel til tre Mænd, der sidder her nedenfor: Bording, Dahlgaard og Hauch. Lad nu Trekløveret, der blev plantet her ved Landbodelegeretmødet for en Maaned siden, sætte Blomst og bære Frugt i Form af en dybtgaaende, radikal Rente-, Konverterings- og Jordpolitik. Lad os — — give Hauch Støtte til Gennemførelsen af vort fælles Rentekrav.«

Under den følgende Forhandling rettede en L. S. Mand Angreb paa Ledelsen, fordi den ikke vilde samarbejde til hans Side. Holdgaard svarede: »Naar der ikke kunde komme et Samarbejde i Stand med L. S., er Grunden den, at deres Tilhængere har gjort ad-

skillig Fortræd. Vi staar med den stærke Baggrund af faglig Indsats, hvad L. S. intet har af. Vi har altid været Tilhængere af Udstykning, mens L. S. proklamerer Modstand herimod. L. S. beskæftiger sig jo kun med politiske Spørgsmaal, mens vi aldrig har sluttet os til noget bestemt Parti. Alle de strejkeagtige Foreteelser fra L. S. kan vi intet have med at gøre. Det saglige Grundlag for Samarbejde mangler, og vi har derfor søgt Samarbejde med Landboforeningerne, sammen med hvilke vi er et Udtryk for det samlede Landbrug.«

Ved Formandsvalget, der foregik skriftligt, stemte 492 paa Holdgaard, 59 stemte Nej som Advarsel mod at gaa videre ad »Odensevejen«, og 19 Stemmesedler var blanke. Den sidstnævnte Gruppe repræsenterede L. S.

Mødets Resolution krævede paa ny en dybtgaaende Rentesænkning, og at Renten gjordes konjunkturbestemt.

Rigsdagen vedtog imidlertid i December de forskellige Landbrugsordninger med tilhørende Dækningslove i en Form, som Husmændene var meget utilfredse med. Særligt Mishag vakte en Margarineafgift af 25 Øre pr. kg, og det bødede kun lidt derpaa, at der skulde anvendes 5 Mill. Kroner til billig Margarine til ubemidlede og 4 Mill. Kroner til billigt Kød. Omkostningerne ved de vedtagne Love, derunder Arbejdsløshedsunderstøttelsen, dækkedes med 32 Mill. indirekte Skatter og kun 5 Mill. direkte. Endelig indskrænkede den ventede Rentesænkning og Konvertering sig til et Par beskedne Tilløb. De danske Husmandsforeningers Hovedstyrelse fandt da ogsaa Anledning til at udsende en Udtalelse, hvori den fralagde sig alt Medansvar for dette Resultat.

I Sammenligning med 1933 blev 1934 et forholdsvis stille Aar for Holdgaard. Samhandelen med England

var jo principielt fastlagt foreløbig*), og de hjemlige Landbrugsordninger ligesaa. Han kunde derfor give sig mere af med Arbejdet i Husmandsforeningerne.

Sidst i Januar fremsatte han i Husmandshjemmet det Ønske, at Februarmøderne vilde kræve en dyberegaaende Rentesænkning i Forbindelse med større Skat paa de økonomisk stærke; Kampen herfor skulde fortsættes. Han fik Ønsket opfyldt.

Selv holdt han i Februar et Radioforedrag om »Husmandsbevægelsen« og gav heri en Oversigt over denne Bevægelses Forløb og sluttede som saa ofte før med at understrege, at den ikke var en ensidig Klassebevægelse, men en »Samfunds- og Folkebevægelse.«

Holdgaard stod stadig i nær Føling med Rigsdagsarbejdet, men det ser ud til, at han paa det Tidspunkt ikke har ønsket at genindtræde i Rigsdagen. I Foråret 1934 fik han nemlig Opfordring fra fire jyske Kredse til at lade sig opstille som Kandidat til næste Folketingsvalg, nemlig foruden Give Hjørring, Hornslet og Viborg. Af dem regnedes Hornslet for en sikker Kreds og satte da ogsaa i 1935 sin radikale Kandidat ind i Folketinget. Holdgaard lovede imidlertid at stille sig i Give, saafremt han overhovedet vilde stille sig, men da Tiden kom, foretrak han Formandspladsen i Husmandsforeningerne for Folketingsmandatet. Han havde jo ogsaa gennem Landbokommissionen og Landbrugsraadet lige saa megen Indflydelse paa Landbolovgivningens som en Rigsdagsmand. Og maaske har han følt Nødvendigheden af at spare paa Kræfterne.

30. September 1934 fyldte Holdgaard tres og hylledes i den Anledning med sjældnen Enstemmighed fra næsten alle Sider. Bladene skildrede hans Livsgerning

*) Forhandlingerne om Danmarks Handel med Tyskland tog Holdgaard mindre Del i; han var saaledes aldrig i Berlin.

direkte eller gennem Fødselsdagssamtaler med ham og var uanset Partifarve enige om at vurdere den højt. Vestkysten fastslog, at hans Indflydelse ingenlunde var blevet mindre, efter at han var gaaet ud af Rigsdagen, og Politiken føjede til, at Holdgaard sagtens kunde undvære Rigsdagen, men Rigsdagen havde Brug for ham. I en Samtale med en af Sydvestjyllands Medarbejdere fremhævede Holdgaard med Stolthed, at Husmændene ikke var »løbet efter Tidens Særbevægelser — i hvert Fald ikke i tilnærmelsesvis samme Grad som Gaardmænd og Herremænd.« Nordjyllands Socialdemokrat saa i Holdgaard »et Udtryk for nogle af de danske Husmænds bedste Egenskaber«, og Randers Amtstidende var inde paa samme Tanke, da den skrev, at »Jens Holdgaards Livsbane har været en lykkelig Bekræftelse af den danske Husmands Sejr.«

Fødselsdagen tilbragte Holdgaard i sit Hjem i Ikast. Fra nær og fjern kom der Breve og Telegrammer, Gaver og Gæster. Bording, Dahlggaard, Stauning, Zahle, Hauch, Christmas Møller og endnu flere Politikere sendte Hilsen og Lykønskning. Af Telegrammer alene kom der over halvandet Hundrede — blandt dem en Vennehilsen fra Skjoldborg — og dertil saa mange Blomster, at de rummelige Stuer »nærmest tog sig ud som et Drivhus, fyldt med Aarets skønneste Flora«. Der mødte Deputationer fra De danske, De jyske og Ringkøbing Amts Husmandsforeninger, fra Det radikale Venstres Rigsdagsgruppe og Give og Herningkredsens radikale Venstreforeninger. Hilsener indløb fra Landbrugsraadet, Dansk Andelsæggekspport, Blaa Kors' Hovedstyrelse og endnu flere af de mange Organisationer, Holdgaards Arbejde havde bragt ham i Forbindelse med. Dagen viste til fulde, at hans Gerning var blevet paaskønnet ud over Landet. Sine egne Følelser gav han Udtryk for i sit Svar til

Husmændenes Ordførere: »Det er jo mig, der skal takke, fordi I har valgt mig.«

Ved det følgende Sendemandsmøde fastslog Holdgaard i sin Indledningstale, at Husmændenes Talsmænd under samtlige Kriseforhandlinger havde søgt at virkeliggøre Grundsætningen Ret for alle. Derfor havde de maattet protestere mod Forliget i December 1933, som bl. a. gennem Margarineafgiften øgede de fattiges Byrder. Og han takkede for Februardøderens Tilslutning til denne Protest.

Senere paa Dagen samledes Mødets Deltagere og andre interesserede i Mølleparken for at overvære Afsløringen af en Bronzebuste af Skjoldborg. Den var tre Aar tidligere blevet udført paa Bestilling af de danske Husmandsforeninger og afsløret ved en Fæst for Skjoldborg, da han fyldte halvfjerds. Nu havde den fundet sit blivende Sted uden for det nye Folkebibliotek. I Afsløringstalen sagde Holdgaard bl. a.:

»Naar vi nu i Dag, medens Skjoldborg færdes iblandt os, har faaet Lov at vise baade ham og hans Samtid, at vi ikke alene forstod, men ogsaa værdsatte hans Digtning, da er dette baade med Glæde og Tak. Thi naar vi i Dag staar med en Husmandsbevægelse her i Landet, som der ikke er Sidestykke til i den øvrige Verden, en Bevægelse, der er naaet frem til Anerkendelse, til Magt og Indflydelse, da har ingen mere end Skjoldborg Æren derfor. — — Det var Skjoldborg, der gennem sin Digtning holdt os oppe, naar vi undertiden var ved at lade Hænderne synke, naar vi mødte Misforstaaelse og Modstand — ofte fra vore egne Standsfæller. Mange af os har i saadanne Situationer hentet nyt Mod i Skjoldborgs Litteratur, saa vi paa ny kunde løfte Armene og knytte Næven, naar vi f. Eks. med Skjoldborg sang:

»Vi glemmer ej en lille, fattig Stue o. s. v.«

Netop fordi Skjoldborg var denne Digter, der ikke

alene kunde tænde Begejstringens Ild i os, men ogsaa vakte den til Live, naar den var ved at brænde ud, og derved som ingen anden blev Husmændenes Digter, har vi rejst denne Buste her. Vi har rejst den her i Jyllands Hovedstad, hvor de jyske Husmandsforeninger har deres Tilholdssted. Vi har rejst den her ved Bøgernes Hus, ved Folkets Bibliotek, fordi Skjoldborg og Folkets Bøger hører sammen. Vi har rejst den her i en pragtfuld Blomsterhave for ligesom at symbolisere, at som Blomsterne har spredt Glæde i de Tusinder af Hjem, saaledes har Skjoldborgs Digtning ogsaa bragt Glæde og Opmuntring i de mange Husmandshjem.«

Ved Formandsvalget Dagen efter krævede en L. S. Mand atter skriftlig Afstemning. Han fik dog ikke megen Glæde deraf, idet han kun samlede 5 Stemmer mod Holdgaards 481. 9 Stemmesedler var blanke, 7 stemte Nej, og paa 1 Seddel stod »Grundskyld«.

I sin Nytaarshilsen ønskede Holdgaard, at 1935 maatte vise mere Forstaaelse for Husmændenes Krav, end 1934 havde gjort. Og i en Artikel om »Husmandsbævegelsen i Aaret 1934« udførte han dette nærmere, idet han pegede paa en lys og en mørk Side. Den lyse var Foreningernes Vækst og Sammenhold, den mørke var Rigsdagens ringe Hensyntagen til Husmændene. Eksempler herpaa var Kriselovene i December 1933, Uviljen mod Rentesænkningen og de prishævende Foranstaltninger, der tillod Kapitalen fremdeles at udplyndre Erhvervslivet, lamme Foretagsomheden og øge Arbejdsløsheden.

22. Januar talte Holdgaard atter i Radioen, denne Gang om »Husmandsbrugets Muligheder«. Dagen efter takkede Skjoldborg ham i et Brev og tilføjede, at mens Louise (Fru Skjoldborg) vilde have Holdgaard ind i Folketinget, mente han selv, at Holdgaard stod »friere og stærkere« udenfor. Foredraget lød:

»Den Opgave, der er givet mig i Aften, at tale om Husmandsbrugets Muligheder, er jo ikke nogen let, men kan vel tværtimod siges at være en saare vanskelig Opgave, ikke mindst af den Grund, at disse Muligheder i ikke ringe Grad bestemmes baade af den Politik, vore Samhandelslande vil føre, saavel som af den Politik, der vil blive ført her i Landet. Og da ingen paa Forhaand kan vide noget sikkert om disse Forhold, vil mine Betragtninger om og mit Syn paa Husmandsbrugets Muligheder blive fremsat i Sammenligning med de større Ejendomsbesiddelser og i Forhold til den Politik, man vil føre her i Landet.

Jeg er selvfølgelig ikke ubekendt med, at der findes visse Kredse herhjemme, der efter deres egen Mening i hvert Fald er fuldkommen paa det rene med, at Husmandsbruget ingen Muligheder har, eller som man undertiden udtrykker det: »Husmandsbrugene er jo kun til Besvær baade for Husmanden og hans Familie, men dog særlig for os andre, idet vi i Form af Tilskud gennem vore Skatter maa opretholde disse Husmandsbrug.« Og saa føjer man ofte til: »Nu kan I Udstykningstilhængere vel se, at vi har faaet Ret i og Beviser for, at denne Udstykning af Godser og Herregaarde er forfejlet baade for Husmændene selv og for det øvrige Samfund, idet Husmændene jo ikke i disse Kriseaar har kunnet betale Renter og Afdrag til Forfaldstid.« Og man mærker ofte en vis Skadefryd over, at dette nu endelig synes fastslaaet.

Til dem, der er hildet i en saadan Opfattelse, kan det kort og godt siges, at dette er at stille Tingene fuldstændig paa Hovedet, idet man ganske har glemte at undersøge Forholdene. Thi ved at gøre dette vil man opdage, at Husmændene i Forhold til det Areal, de lægger Beslag paa, udreder de største Ydelser baade i Form af Renter til Kapitalen og i Form af Skat-

ter, og dette gælder baade Ejendomsskatter og direkte og indirekte personlige Skatter. Og da Husmændene som Regel tilmed forsørger og opdrager en stor Børneflokk paa den dem tildelte lille Jordlod, vil man nok komme Sandheden og Virkeligheden nærmere ved at sige, at det er Husmændene, der holder Overklassen med dens Lefevod oppe.

Forholdet er nemlig dette ifølge de af Landøkonomisk Driftsbureau sidst offentliggjorte Regnskaber, at Ejendomme med under 10 ha, godt 18 Tdr. Land Jord, svarer 20 Kroner i Ejendomsskatter pr. ha, medens Ejendomme med over 100 ha, 181 Tdr. Land, svarer 19 Kroner pr. ha. I Forsikringspræmier svarer Husmanden 16 Kroner pr. ha, medens Godsejeren kun svarer 8 Kroner pr. ha. Ser vi paa de personlige Skatter, da svarer Husmanden 10,19 Kroner pr. ha, medens Godsejeren kun svarer 4,55 Kroner pr. ha. Og dertil kommer, at Husmanden som Følge af, at han har den store Familie, maa betale mange Gange mere i indirekte Skatter end de store Ejendomsbesiddere, idet hans Husholdningsudgifter, ogsaa i Henhold til nævnte Regnskaber, er 125 Kroner pr. ha mod Godsejerens 27,20 Kroner pr. ha. Og ser vi endelig paa Renteudgifterne, vil man se, at Husmandsbrugene betaler 92,18 Kroner pr. ha, medens de store Brug kun betaler 69,20 Kroner pr. ha.

Med Hensyn til det andet Forhold, at Husmændene ikke har kunnet klare Renter og Afdrag til Terminen, ja, da skal man vist gaa lidt stille med Dørene, idet alle, der vil sætte sig blot en lille Smule ind i de virkelige Forhold, véd, at det hverken er fra Husmændenes Side, de største Veklager er ført frem, eller paa Husmandsbrugene, de største Tab er lidt, og dette til Trods for, at saa at sige alle de saakaldte Kriseforanstaltninger, der er foretaget for at hjælpe Landbruget, altid har været til Gunst for de større Landbrug,

ja endda til Tider paa de mindre Landbrugeres Bekostning. Ogsaa den Opgang i Priserne i 1933—34 ifølge Landøkonomisk Driftsbureau's sidste Meddelelser er jo i langt større Udstrækning kommet Storlandbruget til gode end det mindre Landbrug. Opgangen i Heste- og Kødpriserne paa ca. 25 pCt. er jo væsentlig til Gavn for de større Ejendomme, ligesom Opgangen i Flæskepriserne paa ca. 40 pCt. ogsaa i høj Grad er kommet de større Ejendomsbesiddere til gode.

Jeg er selvfølgelig ikke uvidende om den Misforstaaelse, der hersker om dette Spørgsmaal, idet det jo ret ofte fremstilles, som om Husmændene i særlig Grad havde Fordelen af den gennemførte Svineregulering. Dette er nemlig en Misforstaaelse, idet Husmændene under Hensyn til den Svineproduktion, de altid har haft, og hvorigennem de har ydet deres betydelige Bidrag til den forholdsvis høje Baconkvota, vi fik gennem Handelsoverenskomsten med England, snarere er den forurettede Part i Forhold til Godejerne. Nedskaeringen i Svineproduktionen er nemlig i langt højere Grad gaaet ud over Husmandsbrugene end over de store Besiddelser.

I denne Forbindelse tillader jeg mig at henvise til en Udregning, som Materialforvalter H. Berggren ved Gisselfeld Kloster har offentliggjort i Berlingske Tidende for en Tid siden. Af denne fremgaar det, at Ejendommene fra 3 til 10 ha med et Gennemsnitsareal paa 5,8 ha, 10 Tdr. Land, altsaa de almindelige Husmandsbrug, hvoraf en Familie skal leve, forud for Svinereguleringen havde en Gennemsnitsproduktion af Svin paa 20 Stk. aarlig, men er ifølge Reguleringen nedskaaret til 12 Svin pr. Ejendom. Af den samme Udregning fremgaar det, at de godt 2000 Proprietær- og Herregaardsbrug her i Landet med et Gennemsnitsareal paa 150 ha, 270 Tdr. Land, kun er

nedskaaret med et ganske lille Tal, nemlig fra 130 til 110 Svin pr. Ejendom.

Ud fra alle disse statistiske Kendsgerninger forekommer det mig, at hvis Forholdene saa alligevel er af den Beskaffenhed for disse store Ejendomsbesiddelser, som en Jægermester gav Udtryk for ved 12 Tdr. Hartkornsmændenes eller Tolvmandsforeningernes Aarsmøde i dette Efteraar hos Nimb, at Vanskelighederne for dem var saa store, »at det var til at græde Blod over«, saa melder Spørgsmaalet sig med ubønhørlig Styrke, om disse Besiddelser da ikke har udspillet deres Rolle, og om man ikke i større Udstrækning end hidtil skal gaa Udstykningens Vej. Dette Spørgsmaal skal jeg senere vende tilbage til.

Men naar som anført Husmændene ikke har været blandt de forreste til at stille de store Krav til det offentlige, saa er Grunden ingenlunde den, at de ikke har haft det tungt og svært i disse Tider — jo, saa sandelig har de det! — men de har, som de er vant til, spyttet i Næverne og søgt at tage endnu haardere fat for at klare Skærene og holde Hjemmet oven Vande. Og det, der særlig kommer dem til Hjælp i en trang Tid, er den Opøvelse, de har i Flid og Nøjsomhed, hvad de større Besiddere undertiden mangler.

Derfor har med alle disse Kendsgerninger som Baggrund den Krisesituation, vi nu har oplevet, netop godtgjort, at særlig under vanskelige Forhold er Husmandsbrugene en attraaværdig Brugsform og Størrelse, samfundsmæssig set.

Jeg har ment det formaalstjenligt som Indledning at fastslaa disse Kendsgerninger. Men ud over dette kan anføres mange andre Fordele ved denne Brugsstørrelse, hvor Mand, Kone og Børn, uafhængige af andre, selv kan passe deres Bedrift. Den frie Stilling, som Husmandsbrugets Udøvere har derved, at de baade er deres egen Arbejdsgiver og Arbejder, er ef-

ter min Mening af uhyre Betydning for Samfundsudviklingen i en god Retning, idet disse Husmandsbrugets Udøvere derved ofte kan komme til at staa som den formidlende og mæglende Faktor mellem Klasseinteresserne, mellem Land- og Byinteresserne, naar disse sandsynligvis ogsaa i Fremtiden vil tørne sammen. Alle Tegn tyder i hvert Fald paa, at den mæglende og forsonende Rolle vil blive af afgørende Betydning i Fremtiden, hvis vi ikke skal glide ind i Styreformer, som vil være af landsskadelig Karakter.

Hvorledes Fremtidsmulighederne i øvrigt vil forme sig, er der som sagt ingen, der med nogen Sikkerhed kan forudse. Det er ganske forstaaeligt, at der under saadanne Forhold sysles med mange Spørgsmaal som Biavl, Frugtavl, Hør dyrkning o. s. v. o. s. v., som man særlig tilraader Husmændene at kaste sig over. Og alle disse Bierhverv kan jo være gode og anbefalesværdige, blot det gribes rigtigt an. Alle disse Spørgsmaal, der i disse Selvforsyningstider dukker op, er ikke lige velovervejede, og derfor bør enhver nøje undersøge dem, før han med for stor Kraft kaster sig derover. Det nytter nemlig ikke at foregøgle Husmændene, at bare de nu allesammen slaar sig paa Hør dyrkning f. Eks., saa er Landbrugskrisen løst, saa er deres Fremtidsmuligheder sikret; dette vilde for de flestes Vedkommende blive en Skuffelse. Nej, Husmændene gør sikkert klogt i at fortsætte med deres vante Driftsform, i alt Fald i det væsentligste, og fortsat søge at erhverve al den Kundskab, der er mulig, for at fremstille de forskellige Produkter saa gode og saa billige som muligt; det er den praktiske Vej frem for at øge Mulighederne for Husmandsbruget.

Men blandt de mange Spørgsmaal, der er af Betydning for Husmandsbrugets Muligheder, er der et, der er af afgørende Betydning, nemlig Gælds- og Rentespørgsmaalet, fordi Kapitalrenten alle Dage har

været og virker for Tiden som en Klods om Benet for Husmændene og derved hindrer mange trods næsten umenneskeligt Slid i at komme frem til nogenlunde forsvarlige økonomiske Tilstande.

Dersom Kapitalrenten f. Eks. kunde sættes til et Par Procent, den Procent, som de førende Storbanker giver paa Folioindlaan, da vilde Husmandsbrugene bedre end andre Brugsstørrelser kunne tilpasse sig under skiftende Forhold. Vi maa i hvert Fald bestræbe os for at faa Renten tilpasset efter de Vilkaar, hvorunder Landbruget til enhver Tid arbejder. Men her møder man atter en stor Misforstaaelse, nemlig denne, at det er en Nødvendighed, at det arbejdende Erhverv, i dette Tilfælde Husmandsbruget, skal udrede en høj Rente, skal udsuges til sidste Blodsdråbe, hvis det er muligt. Dette er en Nødvendighed for at sikre Sparerne — og her er de smaa Sparere jo en særdeles taknemlig Gruppe af Medborgere at være Talsmænd for — at sikre dem en saa høj Rente, at de kan leve af deres sammensparede Kapital paa deres gamle Dage. Og hvem ønsker ikke i saa stor Udstrækning, som det er fornuftigt, at værne om disse Smaasparere? Men det er i hvert Fald paakrævet, at man afvejer de arbejdende Erhvervs Ydeevne over for Kapitalens Ret og Krav som Rentenyder, ogsaa af Hensyn til Sparerne. Thi deri har Forstander Overgaard, Ladeland, saa ubetinget Ret, naar han i sit Foredrag ved de jyske Husmænds Sendemandsmøde den 17. November i Fjor udtalte, at for Flertallet af de egentlige Sparere var det ikke det afgørende at opnaa højst mulig Rente, men at sikre selve Sparekapitalen bedst muligt. Og han tilføjede, at i hvert Fald var dette af langt større Betydning for Bevarelsen af Spareviljen og Sparetilbøjeligheden, end om Renten er en halv Procent højere eller lavere. Men dette nøgterne og sunde Synspunkt synes Lederne af vore Pengeinsti-

tutter ikke at kunne forstaa. Derfor er Husmandsbrugets Muligheder ogsaa i høj Grad afhængige af, i hvor høj Grad Husmændene selv vil gøre deres Indflydelse gældende i dette for dem aldeles afgørende Spørgsmaal, ligesom det vil være af afgørende Betydning, i hvor høj Grad de vil gøre deres Indflydelse gældende i de forskellige Samfundsspørgsmaal for derigennem at være medbestemmende om Husmandsbrugets Muligheder. Og dette gælder da ikke mindst i disse Tider under de abnorme Forhold, hvor Spørgsmaal af livsvigtig Betydning for Husmandsbrugets Muligheder afgøres.

Den kunstige Pris- og Varefordyrelsespolitik, som Storlandbruget synes umættelig i, er jo ikke tilnærmelsesvis af samme Betydning for Husmandsbruget som for de større Besiddelser, men som allerede nævnt ofte til Tab for disse. Her kan f. Eks. nævnes Margarineskatten, og derfor kan det ikke gentages for ofte, at det, som Husmandsbrugets Udøvere maa forstaa, dersom de vil være med til at befordre Husmandsbrugets Muligheder, er det ganske simple, at de maa staa sammen om og i deres egne Organisationer, at de i højere Grad end hidtil maa stole paa sig selv og derfor stadigvæk være med til at øge Fremmarchen, styrke Sammenholdet, styrke og underbygge deres egne økonomiske Foretagender. — —

Gennem de anførte Betragtninger har jeg ønsket at fastslaa, at Husmandsbruget, sammenlignet med eller i Forhold til de største Ejendomsbesiddelser herhjemme, har Muligheder, og derved føres vi uvilkaarligt ind paa Udstykningsspørgsmaalet i den kommende Tid, og det er da ogsaa saare nødvendigt for os at beskæftige os med dette Spørgsmaal i Forbindelse med Husmandsbrugets Muligheder. Det nytter nemlig ikke at lukke Øjnene for, at den arbejdsdygtige Befolkning her i Landet aarlig stiger med ca. 30,000,

og det i en Tid, hvor vi har en forfærdende Arbejdsløshed, og hvor der er lukket af for den Udvandring, der før i Tiden fandt Sted. Og det er da soleklart, at enhver, der beskæftiger sig med og interesserer sig for det sociale Spørgsmaal, maa spejde efter Beskæftigelsesmuligheder for denne Befolkningstilvækst, og det forekommer derfor mig, at vi maa prise os lykkelige over, at der her i Landet findes Muligheder for Husmandsbruget ogsaa i den Forstand, at der er Muligheder for Oprettelse af mange flere Husmandsbrug. Og jeg tror, at det vilde være i hele Samfundets Interesse, om man gjorde Vilkaarene noget lettere for Husmændene, saaledes at ingen kvalificeret ung Mand eller Kvinde burde være udsat for ikke at kunne starte sit eget Hjem paa Landet paa saadanne Vilkaar, at de kan leve under nogenlunde betryggende Forhold. Jeg vilde derfor finde det langt mere forstandigt at ofre noget mere paa dette Spørgsmaal og derigennem aflaste Arbejdsløsheden. Erfaringen herhjemme har jo for længst godtgjort, at ved Udstykning af de store Ejendomme kan der ydes et væsentligt Bidrag til øget Beskæftigelse og til, at mange, mange flere Mennesker kan leve af eller paa de samme Jordarealer.

Her skal kun fremføres et enkelt Eksempel, som tilstrækkeligt underbygger forannævnte Betragtning. Dette Eksempel er nogle Oplysninger, Forstander Balle, St. Restrup Husmandsskole, gav gennem en Tale, han holdt ved Elevmødet deroppe i Fjor. Nævnte Tale findes i Skolens Aarsskrift for 1934. Det fremgaar deraf, at der paa Herregaarden St. Restrup før Udstykningen levede 75 Mennesker, medens der nu efter Udstykningen findes 125 Hjem, hvor der lever 750 Mennesker, altsaa 10 Gange saa mange efter Udstykningen som før. Disse Tal taler jo deres tydelige Sprog, og naar man saa samtidig erindrer Tallene fra

Begyndelsen af mit Foredrag med Hensyn til de forskellige Ydelser pr. ha, saa kan de øvrige Samfundsmedlemmer jo nok være tjent med en saadan Udvikling.

Der er derfor al mulig Grund til at undersøge, om der er Muligheder for at fortsætte med denne Udvikling, om Jordfordelingen her i Landet er en saadan, at det baade er tilraadeligt og forsvarligt at fortsætte. Og dertil maa jeg svare ubetinget Ja.

Vi kan jo ved at foretage en Undersøgelse af de to Grupper af Landejendomme, som er gjort til Genstand for Sammenligning i mit Foredrag, se, om jeg har Ret i mit Synspunkt. Denne Undersøgelse vil vi foretage ved at se lidt i Statistisk Aarvog for 1934. Vi vil da se, at der findes 110,451 Landbrugsejendomme her i Landet med under 10 ha (18 Tdr. Land) med et Areal tilsammen paa 482,369 ha. Der overfor finder vi saa ca. 5000 Landbrugsejendomme med over 60 ha med et Areal tilsammen paa ca. 632,000 ha. Altsaa 5000 Ejendomme med 632,000 ha mod godt 110,000 med 482,000 ha. Af Ejendomme med over 120 ha findes der ca. 1100 med et Areal tilsammen paa ca. 300,000 ha. Mon ikke alle maa give mig Ret i, at der — alle Forhold taget i Betragtning — er al mulig Grund til at videreføre Udstykningen, idet Mulighederne vel nok maa siges at være til Stede?

Der kunde jo nævnes flere Grunde, hvorfor Husmandsbruget herhjemme, sammenlignet med mange andre Lande, har store Muligheder, og der skal da særlig nævnes vort udviklede Andelsvæsen. Hvad f. Eks. vore Andelsmejerier har betydet og forhaabentlig i Fremtiden vil betyde for Husmandsbrugets Muligheder, kan de, der ikke kender Forholdene, vanskelig danne sig et virkeligt Begreb om. Dette, at Husmandsbrugene nu i Modsætning til, hvad der var Tilfældet i Fortiden, kan faa den samme Pris for de-

res Smør som Herregaardene, er jo ogsaa medvirken-
de til, at de i Sammenligningen kan klare sig.

Det er muligt, at Husmanden i Fremtiden af Hen-
syn til Husmandsbrugets Muligheder vil se sig nød-
saget til at gøre sig mere gældende i Ledelsen af Land-
brugets Andelsforetagender, men det staar ham jo
altid frit for, og dette skal jeg ikke komme nærmere
ind paa her, men kun antyde, at det dog kan blive et
Plus for Mulighederne, hvis det skulde vise sig nød-
vendigt. Husmandsbrugets Udøvere er jo ikke noget
ubetydeligt Tal.

Det, jeg har ønsket at fastslaa her i Aften, er, at
under de uhyre vanskelige Forhold for Landbrugs-
erhvervet i de senere Aar har Husmandsbruget i Sam-
menligning med de større Landejendomme tilstrække-
lig godtgjort sine Muligheder.

At ved en betydelig Nedsættelse af Kapitalrenten
vil Husmandsbruget i større Udstrækning end de
større Brug have Muligheder for at indordne sig un-
der skiftende Forhold og Konjunkturer.

At Kapitalen eller Sparerne i første Instans er in-
teresseret i, at Kapitalen er sikret, og at Rentens
Højde kommer i anden Række. Og da en lav Rente gi-
ver Erhvervslivet større Muligheder for at øge Be-
skæftigelsen og derigennem aflaste Arbejdsløsheden,
er Kapitalen ogsaa af denne Grund vel tjent med en
lav Rente.

At Husmandsbrugets Muligheder i stor Udstræk-
ning beror paa Husmændene selv.

At det under Hensyn til Befolkningens Tilvækst er
en Nødvendighed at videreføre Udstykningen for der-
igennem at skabe Beskæftigelse til ledige Hænder,
hvad Udstykningen i høj Grad er medvirkende
til.

Med uomstødelige Tal har jeg godtgjort, at Jord-
fordelingen her i Landet er af en saadan Beskaffen-

hed, at Muligheder for at oprette flere og flere nye Landbohjem skorter det ikke paa. —

Den Dag er maaske ikke fjern, da vi kommer til at staa midt i en haard Kamp om Fremskaffelsen af de nødvendige Jordarealer til Rejsning af de nødvendige Husmandsbrug. Det er da mit Haab, at danske Husmænd i større og større Udstrækning maa være sig deres Ansvar bevidst med Hensyn til at gøre Husmandsbrugets Muligheder større, end de er for Tiden, derigennem at de ved deres Afgørelse af og Stilling til Tidens mange for Husmandsbruget livsvigtige Spørgsmaal vil lægge deres Lod i den Vægtskaal, der beforder disse Muligheder. Det er mit Haab, at danske Husmænd maa være sig deres Ansvar bevidst med Hensyn til at skaffe den opvoksende Landboudom Fremtidsmuligheder. Dette skylder Husmændene i hvert Fald deres egne Børn; der er nemlig ingen nærmere til det. Det kan ikke forudsættes, at de større Ejendomsbesiddere skal gaa foran her, de har ikke den samme Interesse i dette Spørgsmaal. Det kan heller ikke forudsættes, at Gaardmændene skal sætte noget særligt ind paa Spørgsmaalet Erhvervelse af Jord, da de jo ofte kan dele deres Jordarealer mellem Børnene. For Husmændene derimod er dette Spørgsmaal af langt mere alvorlig Art, idet deres Børn som Regel skal ud paa Markedet for at erhverve Hjem og Bosted. Derfor er det ganske naturligt, at det er Husmandsbevægelsen, der har ført an i Jord- og Udstykningsspørgsmaalet, og det kan vel derfor heller ikke være ubeskedent af mig i denne Forbindelse at opfordre Landboudommen til at overveje, om de ikke burde støtte den Bevægelse, hvis Opgave altid har været og stadig er at skabe de bedste Muligheder for Husmandsbrugene.

Endvidere er det mit Haab, at det snart maa gaa op for vore Lovgivere, at vi maa bort fra den over-

haandtagende indirekte Beskatning, hvorved Husmandsbruget som nævnt i høj Grad belastes, og følge de Retningslinier, Husmandsbevægelsen anviser, nemlig at udskrive Skatterne paa Jordværdierne og gennem direkte Indkomst- og Formueskatter efter stærkt stigende Skala for derigennem at befordre Husmandsbrugets Muligheder i Fremtiden.

Ja, ud fra alle de af mig fremførte Betragtninger vil man forstaa, at efter min Mening er Husmandsbrugets Muligheder her i Landet ikke ringe, tværtimod; men at disse Muligheder i høj Grad beror paa, hvorledes vi vil indrette og ordne de forskellige Forhold. Der er nemlig store og rige Muligheder for Husmandsbruget her i Landet, men det beror i høj Grad paa os selv, om vi vil udnytte disse Muligheder. Og til Slutning Tak til alle de Lyttere, som har villet høre paa disse mine Betragtninger om dette meget betydningsfulde Spørgsmaal.« —

Trods nogen Omstændelighed i Slutningen — Holdgaard var ingen Pennens Mester, og han vidste det selv — virker Foredraget stærkt ved sin Saglighed, Myndighed og Varme. Sammenlignes det med Foredraget i 1923 om Husmandsbevægelsens Maal og Midler (S. 70—73), ser man, hvor meget Manden og Sagen er vokset med Aarene.

Maaske kastede Holdgaard sig for meget ud i Arbejde i den følgende Tid; i hvert Fald maatte han 28. April meddele i Husmandshjemmet, at han efter sin Læges Paabud ikke maatte rejse ud og holde Foredrag de første to Maaneder.*)

*) Dybkjær skrev i Husmandshjemmet 8. November 1936 efter at have omtalt dette: »Det gik mange af os saadan, at da vi atter mødtes med ham, var det paafaldende, at han var ældet meget, og vi tvivlede paa, at han vilde blive en gammel Mand.«

Ved det sjællandske Sendemandsmøde 19. Juli var han dog en af Talerne. Han pegede her paa de Uoverensstemmelser, som mere og mere viste sig mellem Husmændene og de større Landbrugere. I Landbrugsraadet var man enige om at opretholde Valutacentralen, men ikke om dens Brug. Storlandbruget vilde have lukket for Kornindførsel, men de mange Tusind Husmandshjem skulde ikke ofres paa Storlandbrugets Alter. Skulde der en ny Kornordning til*), maatte Husmændene have Erstatning.

De store vilde skyde Rente- og Gældsspørgsmaalet til Side, »men det vil leve videre, og det vil komme frem igen.« Fortsattes Afspærringspolitikken, kunde Smaabrugene kun bevares ved en Løsning af dette Spørgsmaal.

Husmændene skulde gaa Stemmesedlens Vej og holde sig fjernt fra Selvtægt og Produktionsstandsning. »Det er en Lykke ikke blot for Smaabrukerne, men for hele Landet i disse bevægede Tider, at der staar en fasttømret (Husmands)bevægelse, som ikke lader sig rive med til Ubesindigheder, skønt Landet saa sandt har haft det trangt nok. Nu som aldrig før er der Brug for vor Bevægelses Sammenhold.«

Baggrunden for disse sidste Udtalelser var det planlagte Bondetog, hvormed L. S. en halv Snes Dage senere søgte at understøtte sine forskellige Krav efter forud paa et Møde i Odense at have truet med »de nødvendige Foranstaltninger — — saafremt Lovgivningsmagten vægrer sig ved at efterkomme disse (Krav).«

Sendemændene hyldede Holdgaard stærkt og vedtog en Resolution, som krævede Rentesækning og Gælds-

*) Kornordningen af 13. December 1933 havde kun Gyldighed til 31. August 1934 og var bortfaldet efter den Dag.

ordning. En prisfordyrende Kornordning maatte i hvert Fald forbindes med en Svineregulering til Værn for Smaabrugene. Og saa maatte Jordudstykkningen fremmes.

Hvilken Forbitrelse Holdgaards skarpe Afvisning vakte hos L. S. Tilhængere, ses af følgende Undsigelse i Ringkøbing Amtstidende for 25. September 1935. Holdgaard har selv opbevaret den som et Tidens Tegn.

»LANDBRUGETS FJENDER.

Bort med Jens Holdgaard.

Der er jævnlig fremkommet Udtalelser om, hvem man maa anse for Landbrugets Fjende Nr. 1. Selv om man ikke kan bære Jens Holdgaard med denne fine Betegnelse (dertil er hans Intelligens for lidt udviklet), saa maa det dog indrømmes, at han gør sig fortvivlede Anstrengelser for at naa frem i første Række i saa Henseende. For at takkes den landbrugsfjendtlige Regering og dens Forbundsfæller, Storkapitalisterne, fører han det ene drabelige Slag mod Landbruget og dets Forkæmpere efter det andet. Hvor længe skal vi Landbrugere, der staar som Medlemmer i de jyske Husmandsforeninger, finde os i, at vor Formand spiller os ud mod vore egne Standsfæller? Jeg synes, at dette Forhold er gode danske Bønder uværdigt.

Medens Landbrugernes Forkæmpere gør et stort og godt Arbejde for at samle et enigt Landbrug, udfolder J. H. al sin Energi for at sætte Splid mellem større og mindre Landbrugere og undser sig heller ikke ved at ophidse Bybefolkningen og uddybe Kløften mellem denne og Bonden. Dersom saadanne Bestræbelser, udført af en Mand, som er betroet Hvervet at være Formand for en stor Landbrugsorganisa-

tion, ikke maa betegnes som simple og i høj Grad samfundsskadelige — ja, saa ved jeg ikke —.

I den Lokalforening, hvor jeg er Formand, har mange af de Medlemmer, som er misfornøjede med J. H.s Misbrug af sin Stilling som Formand for Sammenslutningen, rent ud erklæret, at de ikke flere Aar vil være Redskaber til at modarbejde egne og Standsfællers Interesser. Derfor henstiller jeg til alle de Husmænd, der er af samme Opfattelse, at vi staa sammen om at faa Sagen tilrettelagt, saaledes at vi i godt Sammenhold kan foreslaa at indstemme en bedre egnet Formand ved Sendemandsmødet i Aarhus nu i Efteraaret. I modsat Fald vil Holdgaards Uduelighed og landbrugsfjendtlige Standpunkt uvægerlig medføre en Splittelse inden for den jyske Samvirksomhed; thi da vil store Dele — særlig de vestjyske Husmænd — melde sig ud og derpaa danne deres egen Sammenslutning.

At vi er mange Medlemmer inden for Husmandsforeningerne, som ikke vedblivende ønsker at danse efter den Holdgaardske Fløjte, viser et Eksempel, som jeg her skal anføre. I den Lokalforening, hvor jeg er Formand, er vi 41 Medlemmer. Af disse var de 32 Deltagere i Bondetoget. — trods alle Holdgaards Protester —. De 9, som maatte blive hjemme, var forhindret enten af økonomiske eller andre Grunde. At de her nævnte Tal er nøjagtige, kan jeg indestaa for, da jeg havde Fornøjelsen at ordne Billetsørgsmaalet for Bondetogsdeltagerne her fra Sognet.

Hedevang pr. Trolldhede den 22. September 1935.

Jacob Jacobsen.«

Hvor meget der laa bag denne Salut, er ikke let at vide, men en Kendsgerning er det, at Sendemandsmødet i November 1935 genvalgte Holdgaard til Formand uden Afstemning ved Akklamation.

Dybkjær fortæller, at Holdgaard over for saadanne Angribere kunde sige: »De skælder mig jo ud, men a taaler det nok.« Det var dog let at mærke, at det gjorde ham ondt, at nogle af hans egne Standsfæller, hvis Velfærd det var hans Formaal gennem hele sit Arbejde at gavne, var med i Nedrækningsarbejdet. Ved et Møde optraadte en Umulius af en Husmand imod ham i en Tale, der, hvad Form og Indhold angik, var den rene Jammer. Skønt det havde været en let Sag for Holdgaard at afklæde ham, værdigede han ham ikke et Ord, men svarede andre af Mødets Talere.

At han derimod gav Svar paa Tiltale, naar Angrebene rettedes imod den Organisation, hvis Formand han var, viser dette Indlæg i Herning Folkeblad:

»Jeg ser i Herning Folkeblad, at Jeppe Rørsgaard, Vemb, har fremsat den samme Usandhed paa Struer Andelssvineslagteris Generalforsamling, som ogsaa andre L. S. Mænd før har fremsat: at Husmandsforeningerne ikke betaler en Øre til Landbrugsraadet.

Over for denne Paastand skal jeg oplyse: Husmandsforeningerne yder et aarligt Bidrag til Landbrugsraadet paa 1000 Kroner.

Ikast den 27. Februar 1936.

Jens Holdgaard.«

Hvor uretfærdig Beskyldningen mod Holdgaard var for at ville sætte Splid mellem større og mindre Landbrugere, fremgaar af hele hans hidtidige Virke, og ikke mindst af hans Andel i Kornordningen af 1933. En Maaned efter det sjællandske Sendemandsmøde gav han et nyt Bevis derpaa, idet han og de andre Husmandsrepræsentanter i Landbokommissionen 24. Juli enedes med de øvrige Medlemmer om at foreslaa Landbrugsministeren en ny Kornordning i Forbindelse med en Forlængelse af Svineordningen. Forslaget førte til Loven af 3. August, der paalagde en Afgift

af 3 Kroner Tønden for indført Korn og følgelig forhøjede den indenlandske Kornpris med samme Beløb.

Over for fremkommen Kritik redegjorde Holdgaard og Langeland i Husmandshjemmet 5. August for Sagen og viste, at de kornsælgende Storbrug ved et beregnet Salg af 4 Mill. Tønder vilde kunne vente en Fortjeneste af 12 Mill. Kroner, men at de kornkøben- de Smaabrug antagelig vilde faa rigelig Erstatning for Prisforhøjelsen gennem »Kornpuljen«, d. v. s. Afgiften for det fra Udlandet indførte Korn, som antoges at ville udgøre godt 5 Mill. Tønder. Og saa fik Smaabrugene samtidig Svineordningen forlænget, hvad ellers vilde have været meget vanskeligt.

Alt i alt kunde Husmændene godt staa sig ved Forliget. Derimod vilde den forhøjede Kornpris gaa ud over indenlandske Kornkøbere uden for Landbruget. Og principielt var Forliget jo et nyt Nederlag for en Frihandelstilhænger.

Ved et Husmandslandsstævne i Oktober stod Holdgaard stærkt over for enkelte Deltageres principielle Indvendinger mod det nye Forlig, idet han henviste til, at gennem de forskellige Handelsaftaler og Ordninger var Landbrugets Forrentningsprocent steget fra $\div 0,5$ i 1931—32 til $+ 4,1$ i 1934—35. Denne Stigning belyste han i Enkeltheder og nævnede saaledes, at Indtægten i Landbokommunerne i det nævnte Tidsrum var steget fra 971 til 1207 Mill. Kr.

I Landbokommissionen havde han og Langeland maattet kæmpe haardt med Venstre, Konservative og Landboforeningsmænd om Udformningen af de nye Ordninger for Korn, Svin og Smør, og de havde ikke kunnet trænge igennem med deres Forslag om Rente- og Gældsordning. Men derfor var den Sag ikke opgivet.

Under saadanne Forhold maatte man gaa med til adskilligt, som man ikke var glad ved. Om Valuta-

centralen havde der staaet haarde Kampe, selv om ingen havde forlangt den ophævet; men Erhvervene burde vistnok have mere direkte Indflydelse derpaa.

Husmændenes Talsmænd havde advaret mod at tage sig selv til Rette ved Strejker og lignende. Husmændene havde altid fulgt Lovens Vej.

»Situationen er kort udtrykt saaledes: paa den ene Side kræver man Hjælpen til Landbruget fremskaffet gennem kunstig Prisfordyring af Produkterne og saadan, at Udgifterne herved lægges over paa Befolkningen gennem indirekte Skatter — det være sig Valutaafgifter, Margarineafgift eller Told. Paa den anden Side, hvortil vi har sluttet os, holder man paa Landbo- og Husmandsforeningernes fælles Krav. De er et baade — og, men (kræver) først og fremmest Gælds- og Rentespørgsmaalets Løsning. Jeg haaber ikke, det her overfor vil falde Sendemændene vanskeligt at tage deres Standpunkt.

Vi har i det hele taget fra Hovedbestyrelsens Side altid været rede til Forhandling til anden Side. Vi er indforstaaet med, at Viljerne maa bøjes mod hinanden, og denne Forstaaelse har vi vist i Handling. Men visse Hovedsynspunkter har vi maattet fastholde. Vi maa værne om dem, som har Værn behov, de økonomisk svageste i Samfundet. Samarbejde vil stadig være nødvendigt, men skal der komme noget ud af Samarbejdet, maa det være præget af de Retfærds- og Samfundssynspunkter, som vi altid har hævdet. Og skal dette opnaas, er fremfor alt én Ting nødvendig, nemlig Fremmarch og Sammenhold inden for vor Bevægelse.«

Det var sidste Gang, Holdgaard talte til Husmandsrepræsentanter) fra hele Landet. Talens Slutning udgør egentlig hans politiske Testamente til danske Husmænd. Det vil tjene dem til Ære og hele Folket til Gavn, hvis de i Fremtiden fastholder dette Pro-

gram og derved øver den Mæglergerning, hvortil deres Plads i Samfundet kalder dem.

22. Oktober afholdtes Folketingsvalg. Ved det vandt Socialdemokraterne 6 Mandater, mens Venstre tabte 10. Heraf gik dog 5 til det nye Frie Folkeparti (det nuværende Bondeparti), som nærmest repræsenterede L. S. Konservative mistede 1 Mandat, og de andre Partier holdt Stillingen. Regeringsblokken gik 104,000 Stemmer frem, og samtlige Oppositionspartier 47,000 Stemmer tilbage. Valget styrkede Regeringspartiernes Haab om ved Landstingsvalget det følgende Aar at vinde Flertallet i dette Ting og dermed bane Vejen for en Politik efter mere rene Linier.

Først i November var Holdgaard atter i London. Handelsaftalen fra 1933 vilde jo udløbe i 1936, og der skulde altsaa træffes en ny. Den danske Sendefærd pegede under Forhandlingerne paa, at Værdien af den engelske Udførsel til Danmark i den forløbne Tid var steget med 53 pCt., mens den danske Landbrugsudførsel til England var faldet med 30. Danmark havde altsaa i stor Udstrækning flyttet sine Køb fra Tyskland til England for at bringe mere Balance i Vareudvekslingen med begge Aftagerlande. Dette anerkendtes fra engelsk Side, men uheldigvis var den danske Sendefærd indtruffet midt under en Valgkamp, der optog de engelske Ministres Tid, saa der opnaaedes intet Resultat i første Omgang.

En dansk Bladmand, som gjorde Rejsen med, fortalte i et Brev hjem blandt andet, at mens mange af Danskerne spiste paa det fine, men dyre Grosvenor House, hvor Sendemændene stadig boede, »foretrak Jens Holdgaard sammen med sin Hustru de danske Maaltider i den danske Klub paa Knightsbridge, hvor Klubbens uundværlige Sekretær, Oskar Jacobsen, dækker op med det bedste, Huset formaar.«

Holdgaard naaede lige hjem til det jyske Sende-

mandsmøde. I sit Indledningsforedrag udtalte han sig som ved det sjællandske Sendemandsmøde og Landsstævnet. Den jyske Samvirksomhed var i det forløbne Aar vokset med 5 Foreninger og 1500 Medlemmer og talte nu omtrent 40,000 Medlemmer. Særlig glædede det Taleren, at Kvinderne kom mere og mere med gennem Husholdningsarbejdet. Han mindede om, at det var 25 Aar siden, at de danske Husmænd havde samlet sig i en fælles Organisation. Mange Krav var gennemført i den Tid, og der var rejst mange nye Husmandshjem ud over Landet. Han sluttede med Ønsket om, at ogsaa dette Møde maatte øge Sammenholdet til Gavn for Bevægelsen og hele Folket, »thi vor Bevægelse er jo ikke i særlig Grad en Klassebevægelse, men i Virkeligheden en Folkebevægelse«.

Ud over de mange Pligtrejser fik Holdgaard af og til Lov at rejse for Fornøjelsens Skyld. En særlig Glæde havde han i sine sidste Aar af de Sommerrejser til Bornholm, som han foretog sammen med jyske Husmandsforeningsformænd. Som Regel talte han under Opholdet derovre ved de bornholmske Husmænds Sommerstævne, hvor der samledes 5—6000 Tilhørere, som hilste hans Foredrag med begejstret Bifald.

En bornholmsk Ven har i Mindebogen fortalt, hvorledes Holdgaards Øjne straaledede, og hvor han var bevæget, da Selskabet stod oppe paa Dronningestenen og saa ud over Sydbornholms skønne Landskab, mens de sang: »Venner, se paa Danmarks Kort, se, saa I det aldrig glemmer«. »Et Aar kunde han paa Grund af Travlhed i Landbrugsraadet ikke komme før den sidste Eftermiddag, men hvor vi savnede ham! Og da vi saa kom til Rø Afholdshotel og saa ham smilende staa dør og tage imod os, da flokkedes vi om ham som Børn om en elsket Fader. Og hvor kunde han, denne dybt alvorlige Mand, være munter, ja ligefrem kaad,

og hvor kunde han le hjerteligt, naar vi tumlede rundt mellem Klipperne ved Randkløve eller i Sandet ved Dueodde. Men Alvoren kunde ogsaa komme frem, og vi glemmer ikke, da vi sad oppe paa Banken ved Hammershus, mens Sveriges Kyst fortonede sig i det fjerne, og sang Lærkesens kønne Sang om Sandhammerfyret. Saa tog han fat og talte om det Vers, hvori der staar:

»Da luer op et Ønske
om selv at være med
at tænde Fyr derude,
hvor Slægten stævner frem,
og Skude efter Skude
i Blinket higer hjem.«

Nu skal vi ikke mere se hans smukke Skikkelse mellem de jyske Formænd paa Bornholm, men vi bevarer Mindet om et af de ædleste og fineste Menne-sker, vi har mødt.«

Men efter saadan en Solskinsrejse i Følge med beundrende og forstaaende Venner maatte det føles dobbelt svært atter at skulle ud i den graa Hverdag og forsvare sig mod bitre Modstandere eller ensidige og uforstaaende Meningsfæller. Og jo ældre han blev, des sværere faldt det ham. L. S. Mænd angreb ham, fordi han ikke førte snæver Klassepolitik, Retsstatsmænd angreb ham for det modsatte.

Jens Nielsen, Holdgaards gamle Kending, indledede Aaret 1936 med en Artikel i Husmandshjemmet om »Husmandsbevægelsens Maal og Midler«. Han rettede heri et stærkt Angreb paa den Politik, Husmændene under Holdgaards Ledelse havde ført i Krisetiden. Det stred mod Køgeresolutionen, naar Husmænd modtog Statsstøtte og betalte derfor med indirekte Skatter, men syntes at glemme de gamle Krav om Frihandel og Grundskyld.

Diskussionen strakte sig gennem flere Numre. Her skal gives et Sammendrag af Holdgaards Indlæg.

Han begyndte med at minde om, at J. N. og han ofte har drøftet dette Emne. J. N. ved jo godt, at Statsstøtte har fremmet mange samfundsnyttige Formaal. Højskoler og Landbrugsskoler kender da ogsaa til Statsstøtte.

Husmandsbevægelsen har »til Tider ydet ikke uvæsentlige Bidrag til Indførelse af Grundskyld samt til Afværgelse af indirekte Skatter.« For øvrigt er Køge-resolutionen fra 1902 ikke Husmændenes Program; det vedtoges først i 1913 og adskiller sig paa flere Punkter fra nævnte Resolution, hvis Betydning han i øvrigt fuldtud anerkender.

Imidlertid har meget forandret sig siden 1902 og ogsaa siden 1913. Danmark kan ikke føre Frihandel, naar vore Aftagerlande gaar mere og mere bort derfra. »Anden Tale er kun letkøbt Tale.« Handelsindskrænkningerne har halveret vor Svineproduktion, men Handelsaftalen med England og Svinekortene »har holdt Husmændene ved Hjem og Bedrift i disse Aar.« Sørgeligt nok forstaar en Husmandsven som J. N. ikke dette, ej heller at Kornpuljens 16 Mill. Kroner kun er rimelig Erstatning for de forhøjede Kornpriser, som Storlandbrugene krævede.

J. N. og hans Parti anker ogsaa over, at Husmændene vil tage Udgifterne til Gældsnedbringelse og Rentelettelse hos dem, der har tjent godt paa Krisen; men dette er i god Overensstemmelse med Husmændenes Program af 1913, der kræver Indkomst- og Formueskat efter stigende Skala, indtil Grundskylden er fuldt gennemført.

»Mange af de Folk, som vil tage Patent paa at være Husmændenes sande Venner, har glemt at give os den nødvendige Støtte til de Krav om en rimelig Rente, som vi nu i ti Aar har ført frem, men (har) i Stedet

for ved næsten enhver given Lejlighed forsøgt at mistænkeliggøre os.« Vi har efterhaanden faaet baade Landboforeningerne og L. S. med i dette Krav, men J. N. synes at være enig med Pengemagtens Ledere om, at det ikke har nogen Betydning. »Folk med disse Synspunkter mangler en eneste Ting, og det er et praktisk Kursus i at ernære deres Familie ved et Husmandsbrug i de sidste Aar.«

Holdgaards Svar viser, hvor meget Jens Nielsens »stærke Angreb mod Husmandsbewægelsen« havde krænknet ham. Men hans Tanke fik snart en anden Retning.

Dagen før Holdgaards sidste Indlæg i Diskussionen fremkom i Husmandshjemmet, døde Skjoldborg (22. Februar 1936). Dette Dødsfald gik Holdgaard dybt til Hjerte. Skønt han naturligvis ikke var blind for Skjoldborgs smaa Skrøbeligheder, følte han sig og Husmændene i stor Taknemlighedsgæld til den afdøde Digter og satte ham ogsaa højt som Menneske. Ved Bisættelsen i Aalborgshallen en Uge senere holdt han en smuk og hjertevarm Tale, som transmitteredes og tryktes i Husmandshjemmet i lidt udvidet Form 26. April, Dagen før Skjoldborgs 75 Aars Fødselsdag. Talen gengives her:

»Den 27. April er det 75 Aar siden, Johan Skjoldborg, Husmændenes Digter, fødtes, og i Husmandskredse og -hjem har vi Grund til at dvæle ved Minderne om vor afdøde Ven og Forkæmper paa denne Mindedag. Vi har Grund til at bøje os i dyb Taknemlighed og Ærbødighed for den Livets Indsats, han øvede iblandt os, et Livs Indsats for at føre dem frem i Sollyset, som levede i Skyggen, og at indgyde Haab og Tro i de forkuede Sind.

Maaske nogle savner Forudsætninger for at forstaa, hvilken mægtig Betydning Johan Skjoldborg har haft for den danske Husmandsstands, for den danske

Landarbejderstands Rejsning, økonomisk, kulturelt og socialt.

Skjoldborg havde nemlig en særegen Evne til at kalde paa og fremkalde det bedste i disse Menneskers Sind. Han havde som ingen anden Evnen til at tegne Menneskeskikkelser og Forhold, som de var.

Og saa var han tilmed den modige Mand, der saa at sige ene blandt vore Digtere turde træde frem i Skranken, frem for Offentligheden, for en forsagt, underkuet og trælbundet Landarbejder- og Husmandsstand. Der skulde nemlig Mod og Udholdenhed til dengang. Ingen Forlægger kunde han finde til sine første Bøger. Hvorfor? Fordi de kun handlede om Husmænd. Det var noget nyt og ukendt.

Vilh. Larsen har skildret disse Forhold paa den Tid paa følgende Maade: Naar der udkom hundrede Bind af Bøger, saa handlede de ni og halvfems om fine Familier, der, hvor Livet var Flirt, Tant og Middage og Baller, Landliggere og Baderejser. Disse Kredse havde Forfatterne nok i, dem vilde alle skrive om; men den arbejdende Landarbejder og Husmand havde for dem ingen Interesse.

Men saa var det, at Skjoldborg kom med »En »Stridsmand« og »Kragehuset«, hvori han skildrede disse Kulturbærere, disse Muldets Mænd, som han ogsaa priser i Sangen til Flidens og Arbejdets Pris:

»Du Husmand, som ørker den stridige Jord
og vover din Arm og din Bringe.«

Det gør han i følgende Sætninger:

»Mer Ridder du er med din barkedede Haand
end mange, der pyntes med Stjerner og Baand
og tripper paa bonede Gulve.«

— — —

»Stille du øver din Dont og din Daad.
 Hvor andre kun kender en Kugle til Raad,
 du krummer til Tag dine Næver.«

Dernæst kom han med »Gyldholm«, hvor han tegnede Herregaardslivet for os i al sin forfærdende Nøgenhed og Usselhed. Man forstaar derfor den Begejstring, der fyldte ham, naar han saa, hvordan nye Landsbyer, nye Husmandskolonier rejste sig til Afløsning af de ofte usle Arbejderhytter. Derfor var det ogsaa naturligt, at det netop blev Skjoldborg, der formede Verset:

»Vi vil rejse nye Huse, nye Hjem fra Strand til
Strand.
 Med de hundredtusind Haver smykket skal du staa,
mit Land.«

Det var ogsaa Skjoldborg, der gav os Sangen, hvori han paa en gribende Maade udtrykker Glæden og Tilfredsheden i de smaa Hjem paa følgende Maade:

»Min Plet af Fødelandets Jord kun ringe er at skue,
 og snæver er min Grænses Spor, kun to Fag er min
Stue.

Men det er mit og Marens Hjem i lyse Kaar og trange,
 og tit bag Hyld og Piles Gem vi synger glade Sange.

Vel har jeg ikke Adelsbrev, af Hartkorn blot det lave,
 men ét min Ret og Adkomst blev: mit Hus, min Toft,
min Have.

Thi det er mit og Marens Hjem i lyse Kaar og trange,
 og tit bag Hyld og Piles Gem vi synger glade Sange.«

Ja, hvor skylder vi ham meget for den rige Skat, han gav os i sine Sange. De var saa jævne og ligetil, fordi han kendte vort Liv og forstod det.

Husmandssangen »Min Hakke, min Skovl og min Spade« kan ikke dø i Husmandskredse, fordi den giver Udtryk for Husmandens dybeste Følelser, for hans Foraars- og Arbejdslængsel. Vi behøver blot at tænke paa Linierne:

»Jeg griber med Længsel — knap ved jeg deraf —
min Hakke, min Skovl og min Spade.«

Eller vi tænker paa den stemningsfulde Sang, han, som tidligere nævnt, skænkede de jyske Husmænd,
»Vi mødes atter her fra Jyllands Banker«.

— — —

Og hvor kunde Skjoldborg i sine Foredrag tegne Husmandens og Landarbejderens Liv og Færd paa en Maade, saa det slog ned, slog Gnister, som tændte Sindene i Brand. Jeg skal blot henvise til et Foredrag, han holdt ved et jysk Sendemandsmøde. Der tegnede han de forskellige Husmandstyper — hvorledes den letsindige havde opgivet sin Stræben, den dorske var lammet, den stædige havde slukket Ilden i sin Sjæl, for at hans Legeme kunde leve, den sølle var sunket ned i Slavens Tankegang paa Grund af uheldige sociale Forhold. Derfor skulde vi rejse nye Hjem, der laa lige langt fra Rigdom og Armod, for dèr at skabe sunde Voksesteder for den unge Husmandsslægt. Og saa rettede han en gribende Appel til de vaagne Husmænd om at føre deres Fæller ind i dette Fremtidens Land — et Fremtidens Land, befolket af frigjorte, selvstændige, glade Mænd og Kvinder. Og han tilføjede: »I dette Fremtidens Land skal opvokse en Husmandsslægt af frie og stærke Personligheder, der bøjer sig for intet i Verden uden alene for deres Samvittighed, en stærkfødt Slægt, der ledes af Retsind, Højsind og ædel Tænkemaade.«

Se, en saadan Appel til det bedste i os kunde selv-

følgelig ikke blive uden Virkning, men maatte sætte Spor. Man vil forstaa, at da jeg den 29. Februar stod ved Johan Skjoldborgs Baare, ved den Mands Baare, der havde viet sit lange Liv til den danske Husmands- og Landarbejderstand, da følte jeg mig fattig, og mine Ord kunde kun blive et fattigt Udtryk for, hvad vi skyldte ham.

Den Dag maatte vi tage Afsked med ham, vi skulde ikke faa Lov at fejre hans 75 Aars Fødselsdag. Han er nu gaaet ind for en højere Domstol end den, vi kan sætte her paa Jorden. Men vi har Lov til at glæde os over, at ogsaa Døden havde Skjoldborg faaet Tid til at tænke over, thi ogsaa derom har han efterladt os Minder.

Han skriver nemlig i en af sine Artikler eller Afsnit i Bogen »Udmarksfolkene« saaledes: »At dø synes mig ikke vanskeligt — derimod at leve.« Og han fortsætter: »For dem, der tror paa Livet efter dette med Himmeriges Velsignelse, er Døden jo noget af det skønneste, der overhovedet kan tænkes; den er nemlig som en gyldentfunklende Port ind til den evige Herlighed, til Staden, der straalere af Guld, og hvor Gaden er brolagt med Ædelstene. Og for den trætte og gamle, hvor maa Døden ikke være skøn!«

Se, med alle disse Indtryk og Minder om vor trofaste Ven, vor store Banebryder og Forkæmper, kan der kun være én Mening, nemlig at hans Arbejde vil vi fortsætte, og hans Minde vil vi bevare og højagte, ja, holde højt i Ære.«

Atter maatte Holdgaard til London i Handelsforhandling, denne Gang i Maj—Juni. Resultatet blev en Forlængelse af Handelsaftalen for et Aar fremad.

En ledsagende Bladmand fortæller under Omtalen af de stramme Priser i Grosvenor House, at han første Dag intetanende vilde traktere tre af Sendemændene

med Eftermiddagste. »Det blev over 10 Kroner, som de dog heldigvis holdt kraftigt paa at være med at betale.

»Ja,« sagde en af de tedrikkende, en kendt Jyde, der repræsenterer det mindre Landbrug, »og saa sidder a endda her aa faar en grim Fornemmels i æ Mund, hver Gang a ser, hva der staar over æ Dør: Cloakrum.« (Det engelske Ord for Garderobe).

Dette lille Træk viser, at Holdgaard ikke havde glemte Smilet hjemme. Men bag Smilet gemte sig Træthed. Under Hjemrejsen fra England spurgte Hauch Holdgaard, hvordan det var, han saa ud. Holdgaard svarede: »A er sløj, a bliver et ve aa gør det ret læng.« Og N. Frederiksens tidligere (S. 62) gengivne Omtale af Holdgaards Virksomhed i Jordlovsudvalget slutter saaledes: »I de sidste Aar klagede han tit over, at det kneb med at naa Arbejdet, og det var med tungt Sind, han (to Maaneder før sin Død) meddelte mig sin endelige Beslutning om at træde tilbage. Jeg ser ham ved den Lejlighed gaa frem og tilbage i mit Kontor, og for første Gang saa jeg rigtig, hvor træt og opslidt min gamle Ven var. Nødig gav jeg Afkald paa hans Medarbejderskab, men desværre maatte alle andre kort efter undvære hans Medvirken, og Landet en af sine bedste Mænd.«

Selv om Holdgaard følte Kræfterne svinde, førte hans ukuelige Virketrang ham dog stadig ind i nyt Arbejde. Først i August fik han Brev om, at den radikale Rigsdagsgruppe havde udpeget ham til tingvalgt Medlem af det nye Landsting, som skulde vælges 15. September. Han takkede Partifællerne for den ærefulde Tillid og tog imod Valget i Haab om, at det maatte blive til gensidig Tilfredshed, men tilføjede, at han ikke turde paatage sig at være »en saadan Rejseapostel, som jeg var fra 1918 til 1924. Men jeg haaber saa paa anden Vis at kunne yde en Indsats i mit

Partis Tjeneste.« Hans nys omtalte Udtrædelse af Jordlovsudvalget har vel ogsaa bundet i Ønsket om at spare Kræfterne til denne Indsats.

Husmandshjemmet meddelte 16. August, at Holdgaard atter vilde indtræde i Landstinget, antagelig fordi de økonomiske Spørgsmaal fandt deres endelige Afgørelse dør; og det var jo dog muligt, at det forestaaende Valg kunde give Regeringspartierne Flertal. Holdgaard har maaske tænkt, at vandtes dette Flertal, kunde bl. a. den Gælds- og Renteordning gennemføres, som han saa længe havde kæmpet for. Regeringspartierne fik Flertal i Landstinget — 39 mod 37*) — men da det nye Ting samledes 6. Oktober, laa Holdgaard syg og kom aldrig til at deltage i dets Møder.

I 1934 var Holdgaard blevet valgt til Medlem af Styrelsen for den danske Afdeling af Kirkeligt Ver-

*) Ved dette Landstingsvalg ramtes Holdgaard af et pudsigt Uheld, hvorom Gunnar Nielsen fortæller saaledes i Mindebogen:

»I Herning lededes de radikales Prøvevalg af Jens Holdgaard. — Han gjorde det med Fasthed og Smidighed. Da Mødet sluttede, indskærpede han Valgmændene Nødvendigheden af, at de, naar Afstemningen skulde begynde, havde deres Valgbrev parat, saa at man ikke skulde komme ud for ubehagelige Overraskelser, og Valgmændene lovede at være omhyggelige med deres Valgbreve. Den næste Formiddag, umiddelbart før Valghandlingen tog sin Begyndelse, opdagede Holdgaard imidlertid, at han selv havde forlagt sit Valgbrev! Han var lidt flov, men tog Situationen med et Smil.

»Ja, det er jo ikke saa godt,« sagde Valgbestyrelsens Formand, da Holdgaard forklarede ham sit Uheld, »men det gør nu ikke saa meget, vi kender jo dog alle Jens Holdgaard.«

densforbund til Fremme af international Forstaaelse. Biskop V. Ammundsen, hvem Holdgaard satte stor Pris paa, havde faaet ham til at tage imod Valget. Det var dog ikke som Repræsentant for denne Organisation, men som Udsending fra den danske Husmandsbevægelse, at han først i September 1936 deltog i en Kongres i Bryssel, der formede sig som en Demonstration for den mere og mere truede Verdensfred.

I sit sidste Leveaar var Holdgaard meget interesseret i Fremstillingen af en Husmandsfilm. Ved Sendemandsmødet i Aarhus i 1934 havde en Deltager foreslaaet, at der skulde laves en Film, som kunde vise Husmandsstandens Udvikling gennem de sidste halvhundrede Aar. Forslaget faldt i god Jord, og Hovedstyrelsen bad Holdgaard, Jeppesen-Drusebjerg og Direktør Vilh. Nielsen tage sig af Sagen. Det blev Jeppesen-Drusebjerg, som gav Stoffet Form.

Filmens Forspil viser, hvordan Jens Andersen, en Herregaardsarbejders Søn, i Firserne forlader sit Hjem i Harme over Forældrenes usle Kaar og pint af den Haabløshed, der mørkner hans egen Fremtid. Han drager til Amerika og arbejder sig efterhaanden op til at være velstaaende Storfarmers. Som ældre Mand hører han imidlertid om den mærkelige Udvikling, der er foregaaet med de danske Husmænd under hans lange Fravær, og han beslutter saa at rejse hjem til det gamle Land for med egne Øjne at se, om alt dette virkelig er sandt. Da han ingen andre har at vende sig til, skriver han til Holdgaard, Husmændenes Formand, og beder ham hjælpe sig til Rette. Dette Brev ser man Holdgaard modtage en sollys Sommerdag i sin Have i Ikast. Dermed begynder Filmens Hovedafsnit. Holdgaard rejser til København, modtager Andersen ved Skibets Ankomst og fører ham rundt til Styrelsesmøder i Husmændenes forskellige

Organisationer*) og til et Sendemandsmøde i Grundtvigs Hus. Derefter gaar Rejsen ud i Landet, hvor Andersen besøger Nutidens hyggelige Husmandshjem, Andelsmejerier og Slagterier, Husmandsskolerne m. m. Han deltager i en Husmandsrejse, er med til Folkemøder, hvor Holdgaard fører Ordet, lægger Blomster paa sine Forældres Grav ved den gamle Kirke o. s. v. o. s. v. Og med Undren ser han, at Danmark, den store Eventyrdigters Land, har skabt et nyt Eventyr, den danske Husmandsbevægelse, der dog lykkeligtvis er Virkelighed og ikke Digt.

Holdgaard naaede at se en Prøvefremvisning, før han blev syg. Førsteopførelsen fandt Sted for en indbudt Forsamling i Paladsteatret i København 9. November. Fire Dage senere vistes Filmen paa det jyske Sendemandsmøde. Mærkeligt og vemodigt var det at se den kendte Skikkelse færdes lyslevende i de skiftende Scener. Havde man blot kunnet høre ham tale, vilde Virkningen have været fuldstændig; men det er kun en Stumfilm med Musikledsagelse. Alligevel er den et skønt og varigt Minde ikke blot om et betydningsfuldt Afsnit af Husmændenes Historie, men ogsaa om en af deres allerbedste Mænd.

1. Oktober blev Holdgaard under et Ophold i København syg af Aarebetændelse. Han kunde derfor ikke deltage i Rigsdagens Aabning 6. Oktober og Da-

*) Under Besøget paa Axelborg spørger Andersen, om Husmændene da saadan er til Møde hver Dag. Holdgaard svarer Nej, og som Prøve paa Husmændenes egentlige Gerning viser Filmen saa en Høstscene, hvor travle Mænd er i Lag med at bjærge Sæden. Der er imidlertid det morsomme ved denne Scene, at den foregaar hos Formanden for den Iolland-falsterske Samvirksomhed, Chr. Skaftø, og at Høstarbejderne er ham selv og Samvirksomhedens andre Styrelsesmedlemmer med den 82-aarige Vandman i Spidsen.

gen efter være med til at fejre det nye Landstingsflertal ved at vælge Zahle til Formand. Tværtimod kunde Konservative og Venstre med deres 37 Medlemmer have udnyttet Situationen til at gøre dette Valgs Udfald afhængigt af en Lodtrækning, idet Regeringstilhængerne under Holdgaards Fraværelse ogsaa kun raadede over 37 Stemmer. Dette skete dog ikke, Zahle valgtes uden Modkandidat.

Ogsaa paa Sygelejet blev Holdgaard ved at følge det offentlige Livs Tildragelser med Opmærksomhed. Der førtes netop en livlig Diskussion angaaende den Betænkning om en Lov om Svangerskabsafbrydelse, som en i 1932 nedsat Kommission havde afgivet i Juni 1936, og om Justitsminister Steinckes Stilling dertil. 18 af Kommissionens 19 Medlemmer med Formanden, Rigsadvokat Goll, i Spidsen vilde tillade Svangerskabsafbrydelsen, ikke blot naar Moderens Helbred stod paa Spil, naar Svangerskabet skyldtes en Forbrydelse, eller naar der var Fare for, at Barnet vilde blive sindssygt eller kronisk svageligt, men ogsaa naar Svangerskabet eller Fødselen kunde skade Moderens »personlige, familie- eller samfundsmæssige Stilling«, og dette ikke kunde afværges paa anden Maade. Denne »sociale Indikation« vilde et af Kommissionens Medlemmer, Fru Gautier Schmidt, ikke godkende som gyldig Grund til Afbrydelse, og hendes Standpunkt gav Steincke med visse Forbehold sin Tilslutning, idet han mente, at Kvinder i saadanne Vanskeligheder maatte kunne hjælpes gennem en udvidet Lovgivning til Fordel for Mødre og Børn og ved Raad og Vejledning gennem offentlige Seksualklinikker.

Steinckes Opfattelse blev imidlertid stærkt kritiseret fra flere Sider, hvad der fik Holdgaard til i et Brev at udtrykke Haabet om, at han vilde fastholde sin Opfattelse. Dette Brev henviste Steincke til

over for Goll i et Møde i Studenterforeningen 14. November.

Efter næsten fire Ugers Sygeleje fik Holdgaard pludselig stærke Smerter i Brystet. Hans Læge tilkaldte Professor Bing, som fik Patienten indlagt paa Kommunehospitalet. Her viste det sig, at der var tilstødt en Lungebetændelse, som i Løbet af et Døgn fik dødelig Udgang.

Holdgaards Dødsleje viste Ægtheden af hans Kristentro. Nu, da han følte Afskedsstunden nærme sig, samlede hans Tanker sig om det ene fornødne. Han følte sig træt og laa mest stille hen, men hvad han sagde, drejede sig om Hjemgangen til Gud. Hans Hustru hørte ham hviske: »Tak, kære Herre, fordi jeg snart maa komme hjem at hvile.« Og han bad hende om, at Flaget maatte blive hejst paa hel Stang ved hans Jordefærd. Han troede jo paa Livet efter Døden og kunde derfor se den »som en gyldentfunklende Port ind til den evige Herlighed, til Staden, der straalere af Guld, og hvor Gaden er brolagt med Ædelstene«, saadan som Skjoldborg havde skildret den.

Den 28. Oktober blev hans Dødsdag. »Den Aften var der,« fortæller Gunnar Nielsen, »usædvanligt Røre paa Kristiansborg. Rigsdagsbygningen laa straalende oplyst fra Kælder til Tag — den danske Rigsdag, der ellers ikke er forfalden til at holde Fest, fejrede Reformationsjubilæet. Politikerne var trukket i Festdragten, og den store Vandrehal, der forbinder Folketing og Landsting, afgav hin Aften et straalende Skue, vidt forskelligt fra det sædvanlige. Rigsdagsmændene underholdt deres Gæster — maaske dog nok saa meget om Landbrugskrise og Valutarestriktioner som just om Reformationens Betydning for Danmark — og Gardens Musikkorps, der havde slaaet Kreds om Sølvskrinet med Grundloven, fyldte det store Rum med Hornmusik.

Midt under Festen blev Landstingets Formand, fhv. Statsminister Zahle, kaldt til Telefonen. Han var synlig bevæget, da han vendte tilbage. Han sagde et Par Ord til Musikdirigenten, Musikken standsede brat, og faa Minutter senere slukkedes Festbelysningen paa Kristiansborg.

Der var kommet Meddelelse om, at tingvalgt Medlem af Landstinget, Jens Holdgaard, samme Aften var afgaaet ved Døden.

Sjældnen har et Dødsbudskab gjort et saadant Indtryk paa Kristiansborg. Alle, uanset Partifarve, følte Holdgaards Død som et smerteligt Tab, ikke blot for Rigsdagen og det politiske Liv, men for hele det danske Samfund, og for hans Meningsfæller og Venner kom Meddelelsen fra Kommunehospitalet som et Slag. — — Det følte som noget urimeligt, at Holdgaard ved Valget i 1932 var gledet ud af Folketinget, og der var — ogsaa uden for den radikale Rigsdagsgruppe — almindelig Tilfredshed med, at man nu atter havde sikret Holdgaards Indsigt og Arbejdsevne for det politiske Arbejde. — — (Men) han kom ikke til at deltage i et eneste Møde i Landstinget efter Flertalsskiftet.«

EFTERMÆLE

Det var ikke blot paa Kristiansborg, Holdgaards Død vakte Sorg. Ud over hele Landet tolkedes Savnet af ham og æredes Mindet om ham af høje og lave, Meningsfæller og Modstandere, Blade og Enkeltmænd.

Et smukt og samlende Udtryk for alt dette formede et Blad i en Artikel, »Kampen stilner«, som gengaves i Husmandshjemmet 15. November:

»Hele Verden kæmper. Alt kæmpes der for, personlig Vinding og Idéer. Intet er saa ringe, at det ikke kan faa Mennesker til at kæmpe.

En Dag bliver der mærkeligt stille. En Høvding er gaaet bort. Han kæmpede med, saa længe han kunde, for Retsind og Sandhed, men alligevel fandt han Modstandere blandt de Folk, der ikke var enige med ham om Smaatterierne.

Men Kampen stilner den Dag, han gaar bort. Saa bøjer alle sig, Venner og Fjender, og anerkender Høvdingen. Smaatterierne bliver til intet. Han vilde jo dog det rette, han sled sig jo op i Kampen for Retsind og Sandhed. Det er alle enige om.« —

Af de mange Mindeord, der offentligt fremsattes, skal her gengives nogle enkelte. Stauning udtalte: »Jeg synes, det er meget sørgeligt, at vi nu skulde miste Jens Holdgaard. Han var en retlinet og brav Mand med solid Viden og navnlig med Indsigt i de smaa

Landbrugeres Forhold. Han har haft stor Betydning i Husmandsorganisationerne og var desuden en fornuftig Mand i Tidens vanskelige handelspolitiske Sager, hvor han naturligtvis havde sine Standsfællers Interesser for Øje.

Den djærve Mand efterlader et Savn hos Standsfæller og Meningsfæller; men ogsaa hos Arbejderne har han indlagt sig Fortjeneste, thi han forstod, at et Samarbejde mellem alle Landets Smaafolk var en Betingelse for Fremskridtene og en Sikring for Demokratiet.«

P. Munch: »Det Størværk, Jens Holdgaard har øvet til Fremgang for danske Husmænd baade kulturelt og økonomisk, er kendt og højt værdsat af alle. Han var i en sjælden Grad baade afholdt og beundret inden for Husmændenes Kreds. Og han omgaves med almindelig Sympati i de Landboforeningskredse, hvis Samarbejde med Husmandsforeningerne han bidrog saa meget til at muliggøre. Det var hans Stolthed, at han med Rette kunde hævde, at danske Husmænd under deres Fremrykning ikke paa noget Tidspunkt glemte Hensynet til andre Folkegrupper.

For det radikale Venstre, hvis Idéer han tjente, var hans Deltagelse i vore Raadslagninger af den største Værdi. Det gjaldt ikke blot de Landbrugsspørgsmaal, der i særegen Grad var hans; hans Interesser og hans kloge Forstaaelse udstraktes til alle de Omraader, hvor vort Arbejde skulde gøres.

Hans kloge Vurdering af Mulighederne, hans Erkendelse af alle berettigede Interesser, den rolige Myndighed, hvorved han hævdede sin Opfattelse, har haft meget stor Betydning for Forløbet af de handelspolitiske Forhandlinger.«

Kr. Bording: »Jens Holdgaard var den Mand inden for Husmændenes Kreds, som baade i Kraft af sin Stilling som Formand for De samvirkende danske

Husmandsforeninger og paa Grund af sine personlige Egenskaber var Samlingsmærket for Husmændene. Hans praktiske Syn og Haandelag, hans gode Evner og hans store Menneskekundskab gav ham Mulighed for at kunne bedømme den nye Tid og dens særlige Problemer for Husmændene. Faa Mænd har da ogsaa nydt saa stor Tillid hos Husmændene som Jens Holdgaard, og ingen med større Ret.

Han var ikke saa lidt af en Idealist, og han havde det tilfælles med de bedste Idealister, at Arbejdet for Idealerne for ham maatte resultere i mere Brød paa Bordet, mere Sol og Lys i Hjemmene.

Som den Realiteternes og Samarbejdets Mand han var, blev han netop Manden, som Husmændene havde Brug for i disse Tider.

Danske Husmænd har mistet deres Førstemand, dansk Landbrug en af sine bedste og klogeste Mænd, Rigsdagen en af sine mest karakteristiske Skikkelser, og jeg en meget god Ven og Medarbejder.«

Dahlgaard: »Jeg bevæges dybt ved Jens Holdgaards Død, og dybt vil hans trofaste Medarbejderskab blive savnet. Hans Raad lyttede jeg til i utallige Tilfælde, og jeg ærede ham for hans Helstøbthed og hans Uselvished.

Han havde sin Rod i Jyllands Muld, og i al sin Gerning saa han altid for sig den jyske Almues sejge Kamp gennem Slægterne frem mod Lyset. Jens Holdgaard var derfor i én Forstand jordbunden, men som han var en Mand med dybe aandelige Interesser, saaledes var hans Jordbundethed paa en mærkelig Maade forenet med et frit og vidtskuende Syn paa Mennesker og Forhold, som gjorde ham til den Personlighed, han var.

De danske Husmandshjem har mistet deres bedste og klogeste Ven, og dansk offentligt Liv en af sine smukkeste Skikkelser.«

Hauch: »Han var en fremragende og sjældnen klog Repræsentant for de danske Husmænd; men ogsaa for det samlede Landbrug har han gennem sit Arbejde i Landbrugsraadet gjort en stor Indsats. Faa eller ingen af de Mænd, det offentlige Liv gennem mange Aar har ført mig i Samarbejde med, er i den Grad som Holdgaard vokset med Opgaverne. For Landbrugsraadet og dets daglige Arbejde er Holdgaards pludselige Bortgang et uerstatteligt Tab, og det samme vil være Tilfældet inden for hans egne Standsfællers Kreds. Husmændene har i ham mistet en klog, fremsynet og haandfast Fører.«

Herning Folkeblad: »Jens Holdgaards Skikkelse vil blive savnet i dansk offentligt Liv. Han var vor politiske Modstander, men det maa erkendes, at han var en brav og hæderlig dansk Mand, en Mand, der var en Pryd for sin Stand og ærligt og efter sin inderste Overbevisning kæmpede for det, han ansaa for ret og rigtigt. Han brugte aldrig ophidsende Midler for at vinde frem. Det skyldtes sikkert bl. a. hans rolige Dømmekraft og hans kristelige Indstilling over for Problemerne. Den Ophidselseskampagne, der foregik blandt danske Bønder, var Holdgaards Natur saa ganske imod. Han tog da ogsaa bestemt Afstand fra den Slags fanatiske Metoder.« —

30. Oktober førtes Kisten fra København til Ikast. Et stort Følge fulgte. Allerede i København var der sluttet Biler til med Repræsentanter for Landbrugsraadet, i Vejle kom flere til, og Naboer og Venner fra Ikast var i stort Tal kørt Toget i Møde til Paarup, hvor Vejen fra Vejle munder ud i Silkeborg—Herning Vejen. Ved 5½ Tiden naaede man Ikast, hvor Kirkeklokken ringede, mens Toget langsomt kørte gennem Byen til Holdgaards Hjem. Her blev Kisten baaret ind i Havehuset, og Følget sang den gamle Salme »Min Sjæl, du Herren love«, en Salme, som

helt fra Reformationens Dage har gengivet Davids 103. Salme for danske kristne og baade mindet dem om, at »vor Lod paa Verdens Ø« er »Græsset lig paa Ager, i Morgen er det Hø, en Rose fin og fager, der dufter for at dø«, men ogsaa lovet dem, »hvem Kronen er tilsagt«, engang at skulle »Gud Herrens Pris udkvæde for Livets Sejerkrans«. Derefter læste Førstelærer Krogh selve Davids gribende Ord, og saa sluttede den korte Højtidelighed i den regntunge Aften med, at Forsamlingen sang »Saa rejser vi til vort Fædreland.«

Begravelsen fandt Sted Mandag den 2. November. Kisten var om Formiddagen overført til Kirken. Et Væld af Kranse og Blomsterdekorationer bragte Bud fra de mange, der vilde sige den afdøde Tak for hans Livsgerning. Det havde fugtet lidt om Formiddagen, men da Folk ved 2-Tiden begyndte at samles i Kirken var det klaret op, og snart tittede Solen frem. Det var, skrev Herning Avis, en af disse skønne Efteraarsdage, hvor Solen glimtvis bryder igennem det lette Skydække og sender et Spil af glitrende Straaler ned over Jorden og faar Naturen til at skinne i et broget Væld af dejlige Farver.

Den rummelige Kirke blev mere end overfyldt. Et lille Tusind Mennesker var samlet, mange maatte staa udenfor. Mere end hundrede signerede Kranse, Lys og broget Efteraarsløv forskønnede Rummet; foran Kisten stod florumvundne Faner fra De samvirkende Husmandsforeninger og Bredsten og Jellinge Husmandskredse. Händels Largo blev spillet som Præludium, og derefter sang Forsamlingen »Har Haand du lagt paa Herrens Plov«. Skolebørn fra Ikast sang for ved Orglet. Og saa holdt Pastor Paul Nedergaard, Eliaskirken i København, følgende Tale:

»Jesus sagde: Kommer hid til mig, alle I, som arbejder og lider Møje, og jeg vil give eder Hvile. —

Jens Holdgaard har rejst sin sidste Rejse gennem det efteraarsvaade Danmark. En af Danmarks gode Sønner har lukket sine Øjne, og vi samles om hans Baare med de samme Følelser, som fylder os, naar vi staar i Skoven, hvor der er blevet lyst og tomt, fordi Stormen har fældet en af Skovens Kæmper.

Jens Holdgaard kendte til at arbejde og lide Møje, lige fra han var ung og voksede op i et Husmandshjem. Han faldt midt i Arbejdet og Møjen. Men vi kan sige om ham, som det blev sagt om den tro Tjener Elieser: »Hans Rejse lykkedes.«

Meget lykkedes for ham. Der var ogsaa det, som mislykkedes. Dèr, hvor hans Navn sent vil blive glemmt, blandt danske Husmænd, naaede han store Maal. Tre Mænd har været med til at rejse Husmændenes Sag i vort Land: Johan Skjoldborg gav dem deres Sang, Niels Frederiksen paa Sjælland og Jens Holdgaard i Jylland lærte dem at løfte i Flok.

Han kom fra et Husmandshjem, han ægtede en Husmands Datter, og selv sled han her i mange Aar paa disse karrige Agre som Husmand. Han blev sine Fællers Førstemand. Man skulde se ham paa de store Møder eller i de indviklede Forhandlinger for at faa det rette Indtryk. Han vandt sine Venners Tillid, og han svigtede den aldrig. Han mødte Modstand, men han havde sine Meningers Mod, ogsaa til at gaa imod hævdvundne Standpunkter. Han var en Torn i Øjet paa adskillige, han blev smædet, men han tog det med godt Humør, hans Folk slog Kreds om ham. De stode paa ham, han vilde deres Vel, og han kæmpede altid med blanke Vaaben. Mange betydningsfulde Tillidshverv blev ham betroet, og der blev kaldt paa ham fra mange Sider, man gjorde Brug af hans Evner paa talrige Felter, altid var han rede til at give. Han var med til at holde vort Lands Økonomi i sin Haand, nylig fik han atter Plads i Rigets Raad. Det var hans

naturlige Plads, han naaede ikke at indtage den nu, men Tilliden har varmet hans Hjerter, selv om der var noget i ham, der nok ønskede Ro, nu da han var passeret de tres. Idelig i Arbejde og Møje, stadig paa Rejse. snart i København, snart i London for at tale sit Lands Sag. Der blev ikke ret megen Tid til det lille, hyggelige Hjem i Ikast. Han rustede ikke op, han sled sig op.

Andre kan bedre end jeg fortælle om Jens Holdgaards Betydning og Arbejde for Husmændene, for sit Parti, for Danmarks Økonomi, paa Rigsdag og i Udvalg. Men vi vil her i Guds Hus stille samle Tanken om Jens Holdgaard og hans Gud.

Thi det, som var det karakteristiske ved ham, var dette, at han altid saa aabent var sin Kristentro bekendt. I Maj 1933 hørte jeg hans Radioforedrag: »Kristendommens Betydning for os og vor Tid«, et Vidnesbyrd for alle Landets Lyttere om, hvad personlig Kristendom betyder for et Menneskeliv, hvis det skal lykkes. Det laa ham stærkt paa Sinde, at alle skulde vide, at han hentede sin Kraft ovenfra, fra Gud. Han kendte Faren ved den fremskudte Post i det offentlige Liv og forstod at sætte Tingene paa rette Plads. »Man kan ogsaa gaa for meget op i Husmandsbevægelsen.« »Den maa ikke blive det, som vi elsker og tilbøder fremfor alt.« »Først det personlige Samliv med den levende Gud, saa det praktiske Arbejde.« Saadan udtalte han det selv.*) Han vidste, at det gælder at søge det ene fornødne først, og at det intet gavner at vinde Alverden, hvis Sjælen tager Skade. Den rige Bonde var trods al sin Dygtighed en Daare, da han glemte at blive rig i Gud. Ofte sagde Hold-

*) De her gengivne Udtalelser findes ikke i Opskriften til nævnte Radioforedrag, men stemmer fuldtud med Holdgaards hele Tankegang. (T.J.)

gaard til mig: »Det er ikke nok med de tusinde Hjems materielle Velfærd, vi maa arbejde paa deres Lykke.«

Som Grundvolden i Jens Holdgaards Arbejde kan jeg nævne et Vers i Husmandssangbogen:

»Naar dagligt Brød der sættes frem paa Bordet,
og Tøj der virkes til hver nøgen Krop,
naar hver i Huset øver vel Gudsordet,
og daglig Bøn gaar for Guds Trone op,
da bygges Sten paa Sten i Husmands Hytte,
og Lykkens Tempel staar da trygt og tro.
Da tør man ej med gyldne Sale bytte,
men takker Gud for Husmands lille Bo.«

Se, det med Bøn og Guds Ord, det var altsaa en Hjertesag for Jens Holdgaard. Det bør alle Husmænd, ja alle vi, hans Venner, lægge os paa Sinde. Han havde aldrig mere travlt, end at han fik Tid til at læse i Bibelen og bede til Gud, selv naar han skulde rejse tidligt om Morgenen. Han maatte takke Gud og bede om Guds Kraft og Hjælp for den kommende Arbejdsdag og med et Suk om at findes tro i Tjenesten, »at ikke Husholdningen skal blive taget fra mig«. Husmandsmøderne skulde altid begynde med Guds Ord og Bøn, og jeg tror, at Jens Holdgaard aldrig, selv i de vanskeligste Forhandlinger, glemte Jesu Ord om, at »alt, hvad I vil, at andre skal gøre mod eder, det skal I ogsaa gøre mod dem.« Derfor var han saa retliniet, og derfor afskyede han Krogveje og Ord uden Indhold. Al ydre Magt og hule Fraser var ham imod, han saa ind bagved og brød sig kun om, hvad der var ægte. I Kirken gav han sine Evner og Kraft i Blaa Kors og i Kirkeligt Verdensforbund, og for seks Uger siden stod han som vor ranke, dygtige Dirigent ved Kristelig Lytterforenings Aarsmøde i Viborg. Ædrue-

lighed i Folket, Fred og Enighed mellem kristne, det betød meget for ham.

Vi vil være stille et Øjeblik og se ham for os, saadan som vi kendte ham, en af dansk offentlig Livs smukkeste Skikkelser. Den ranke Mand med det hvide Haar og smukke, forunderligt milde og levende Øjne, der afspejlede Klogskab, et redeligt Sind og en fast Vilje. Han var Jyde, han talte et klangfuldt Jysk, solidt stod han paa Jorden med en stille Skepsis over for Tirader og Snobberi, som han let gennemskuede og foragtede med sin sunde Sans. Han var en Høvding paa Møderne, og han var viis at sidde stille med paa Tomandshaand.

Ud over Jylland har Hundreder af Husmandhjem rejst sig paa Herregaardes og Præstegaardes Jord. Og har det end knebet i Krisetider, og der maatte slides og svedes, saa kan mange takke ham, fordi de kunde sætte Føden under eget Bord. Der ligger noget af Eventyrets Glans over hans Liv. De Aar, der ligger mellem hans Fødeaar 1874 og hans Dødsaar 1936, har betydet mere end noget andet Halvsekel i Danmarks Historie. Jens Holdgaard har været med til at bygge Danmark op i disse Aar. Men han vilde have Gud med i dette Arbejde, det maatte aldrig blive blot Politik, Økonomi og Taktik. Det skulde udføres under evige Horisonter, under Bøn og under Guds Ords Lys som Ledestjerne: Kom hid til mig!

Saa er Rejsen endt, og vi staar tilbage og ser ud mod det fjerne som Drengen, der ser sin Fader forsvinde i Horisonten bag Hedens Vidder. Arbejdsdagen er for Jens Holdgaard til Ende. Jeg var paa Hospitalet den sidste Aften, han levede, min gode Ven, som med sin trofaste Hustru altid kom i Eliaskirken, naar han var i København. Og da Jens Holdgaard skulde forlade alt, sit Hjem og sine kære, sine Tillids-hverv, sine Fremtidsplaner — og da alt det, som hid-

til havde været saa stort, nu blev smaat i Skyggen at Dødens Majestæt, da var han ganske rede til at slippe det altsammen. Da saa han opad og kunde kun ét, klynge sig til det Ord af Jesus: »Kommer hid til mig, alle I, som arbejder og lider Møje, og jeg vil give eder Hvile.« Da sukkede han Syndernes Bøn om Tilgivelse for alt, hvad der var forbrudt og forsømt, da løftedes Blikket mod ham, der indbyder alle, som kender til at arbejde og lide Møje. Han var nu ganske rede til at komme, og han gik ind til Hvilen.

Jeg saa engang en Altertavle: den moderne Storby med Tusinder af Hjem, rygende Skorstene, susende Trafik, ubarmhjertig Kamp for Tilværelsen — og derud over bøjede sig en ensom Skikkelse mod Menneskehavet, vor Frelser, som stille kaldte: »Kom hid til mig!«

Jeg ser for mig de Tusinder smaa Hjem, spredt ud over alle Sogne, med Tørverøg op af Skorstenspipen, med Flaget paa halv denne Novemberdag. Ned over disse Hjem bøjer den samme Frelser sig: »Kom hid til mig!« Alt, hvad I har, er kun Laan. Det skal før eller senere splittes til andre. Tillidshvervene maa I forlade, vore Navne glemmes som Sne, der faldt i Fjor. Søg de Skatte, som Møl og Rust ikke kan fortære! Kom til ham, der kan give os en Fremtid og et Haab — midt i Arbejdet og Møjen!

Dette Haab lyser ogsaa over Jens Holdgaards Jordefærd, saa den ikke blot bliver et Farvel, men et »paa Gensyn« hjemme hos vor Frelser, som Paaskemorgen sejrede over Døden for os og gav os et levende Haab.

Det Haab lyser ogsaa for dem, der vil komme til at savne ham allerdybest, hans Hustru, hans Børn og hans nærmeste. Vi ved godt, at Ord forslaar saa lidt i den rigtige Hjertesorg. Men I ved, hvor Trøsten er at finde, og at Mesteren særlig i disse Dage kalder paa jer: Kom hid til mig!

»Om han tager, om han giver,
 samme Fader han dog bliver,
 thi hans Maal er kun det ene:
 Barnets sande Vel at tjene.«

Og naar Minderne i Ensomhedens tunge Timer er ved at overvælde Sindet, da husker vi Ordet fra Hospitalet den sidste Aften: »Min Naade er dig nok, thi min Kraft fuldkommes i Magtesløshed. Kom hid til mig!« Ja, hans Naade er os nok, ogsaa i den største Sorg.

Til Gud vil vi komme med Sorgen. Han vil give den trætte Hvile, og han vil minde os om alt det, vi har at sige Tak for — ogsaa for den Lykke, at vor Ven nu kan hvile efter fuldendt Gerning.

Saa lytter vi til Guds Kald og Indbydelse i Dag, Dagen efter Allehelgens Dag og vor Kirkes Reformationsfest. Vi ser opad mod den store, hvide Flok af dem, der gik foran ind til Hvilen, friet fra Dagens Byrder, og vi lovpriser Jesus, vor Frelser, for hans Værk. Gud velsigne Danmark og vort Riges Raad! Gud velsigne de tusind Hjem og enhver, til hvem det kan siges: Vel, du gode og tro Tjener, du var tro over lidet, jeg vil sætte dig over mere. Gaa ind til din Herres Glæde!

Kan det siges om os, da er vor Rejse i Sandhed lykkes — af Guds Naade og til Guds Ære.

Farvel, Jens Holdgaard! Vi under dig Hvilen efter Arbejdet og Møjen. Vi beder Gud trøste og læge hos dem, der mistede. Og alt, hvad vi har at sige, vil vi stille samle i det ene lille Ord: Tak!«

Saa sang Forsamlingen »Den store, hvide Flok vi se«, og Skolebørnene sang flerstemmigt: »Krist stod op af Døde«, hvorefter Zahle traadte hen bag Kisten og sagde:

»Jens Holdgaards Partifæller paa Rigsdagen har

paalagt mig det ærefulde Hverv at sige et Par Ord her i Dag.

Faa er de Mænd, hvis Ydre er præget saa stærkt af sand Adel som Jens Holdgaards. Han var dog ikke blot en smuk Mand, men ogsaa en god, klog og ædel Mand. Han viede alle sine Manddomskræfter til Arbejdet for andres Vel. Han rasede ikke, om noget gik ham imod, men søgte de bedste Midler til Fremme af det, der var hans gode Hensigt. Han lod sig ikke pryde med Kors eller Titler, hans Adelskab var at skabe lysere Kaar i Husmandshjemmene.

Husmændenes Tillid gav ham stor Magt, men han misbrugte den aldrig. Han var ikke bange for at sætte Samfundsinteresserne over den enkelte Klasses, naar han saa, at det var nødvendigt, og Husmændene fulgte ham, fordi de forstod, at som han viste Vej, saadan maatte det være.

Jeg vil haabe, at der maa blive rejst Jens Holdgaard et værdigt Minde, som kan bære hans Navn til kommende Slægter. Æret være Jens Holdgaards Minde!«

Efter Salmen »Min Jesus, lad mit Hjerte faa«, bar Holdgaards to Sønner og Medlemmer af den jyske Samvirksomheds Styrelse Kisten til Graven. Pastor Nedergaard foretog Jordpaakastelsen, og Krogh bragte Familiens Tak for den store Deltagelse. Sørgehøjtiden sluttede med »Altid frejdig, naar du gaar«. Holdgaard holdt meget af denne Sang, og den har afsluttet mangfoldige af de Møder, hvor han førte Ordet.

Straks efter Jordefærden samledes saa mange af Følget, som kunde faa Plads, om de smukt pyntede Kaffeborde paa Afholdshotellet til en Mindefest, hvor der holdtes en meget lang Række Taler. Her skal kun gengives et kort Udtog.

De samvirkende danske Husmandsforeningers Næstformand, N. P. Andreasen, betegnede Holdgaard

som den fødte Fører, der fik udrettet saa meget, fordi han forenede Tankens Klarhed med Sindets Mildhed og Retfærd. Husmændene elskede Holdgaard og stolede paa ham, og han svigtede aldrig deres Tillid. Han havde en urokkelig Tro paa det gode og det sande. Hans Indsats vilde vokse videre i de kommende Slægter til Gavn for det danske Folk, som han elskede saa højt.

N. Frederiksen takkede sin Ven og Arbejdsfælle gennem et kvart Aarhundrede. Holdgaard var en af de store Ege i Danmarks Skov, og det vilde vare længe, før en ny naaede det Format.

Dahlgaard bragte en Tak fra Regeringen. Holdgaard gav Husmændene sit Liv, men han glemte ikke Folket for Standen. Det var saadanne Mænd, som bar vort Land og gjorde Livet værd at leve.

Bording betegnede Holdgaard som en af de ædleste og paa samme Tid mest særprægede Skikkelser i dansk Politik. Havde man set ham én Gang, kunde man kende ham, og havde man hørt ham én Gang, kunde man huske ham. Han var en Forhandlingens Mand, men ogsaa en Handlingens; han turde tage sit eget Standpunkt, og derfor blev han respekteret. Socialdemokratiet takkede ham for godt Samarbejde.

Hauch bragte en Tak fra De danske Landboforeninger og Landbrugsraadet. Holdgaard var ikke alene en smuk Mand, men ogsaa stærk; Taleren havde ikke mødt mange, som var saa stærke. Han vilde blive savnet dybt; i Øjeblikket kunde man ikke øjne nogen, som kunde erstatte ham.

Siden 1933 havde Holdgaard været Medlem af Statens Baconudvalg. Dets Formand, Gaardejer Byriel, priste Holdgaard som en retfærdig Mand, hvis Natur var at samle alle gode Kræfter.

Blandt mange Udtalelser af stedlige Mænd skal kun nævnes den Tak, Troels Jensen, Isenvad, bragte fra

Ikast Husmandsforening. »Vi forstod ikke altid Holdgaard godt nok. I 1920 nægtede vi at høre paa ham og forlod Salen, da han forfægtede sit Syn paa Grænsespørgsmaalet. Men Holdgaard sagde blot, at den Dag vilde komme, da vi gav ham Ret. Den Dag er forlængst kommet for mig og mange andre.«

Efter at endnu mange flere havde frembaaret deres Tak, sluttede Krogh Aftenen med en fornyet Tak fra Fru Holdgaard og hendes nærmeste. Efter en kort Andagt sang den store Forsamling »Saa rejser vi til vort Fædreland«. —

Sjælden har en Jordefærd samlet saa vidt forskellige Mennesker fra alle Landets Egne i saa samstemmig en Følelse af Beundring og Taknemlighed. Denne Følelse udtømtes ikke ved Jordefærdens storslaaede Hyldest, men gav sig Udtryk i Beslutningen om at hædre den afdøde med et Mindesmærke og en Mindefond.

Herom udsendte Styrelsen for De samvirkende danske Husmandsforeninger følgende Opraab:

»Jens Holdgaards Mindefond.

De danske Husmænds store Fører og Talsmand, Jens Holdgaard, døde den 28. Oktober 1936. I Ærbødighed for hans store Livsgerning i Arbejdet for Højnelsen af Husmandsstanden og i Taknemlighed for hans store Samfundssind ønsker den danske Husmandsbevægelse at hædre hans Minde ved at rejse et Mindesmærke paa hans Grav og skabe en Jens Holdgaards Mindefond, hvis Midler agtes anvendt til Studiehjælp for unge Mænd og Kvinder fra Husmandshjemmene. I Erkendelse af, at Jens Holdgaards Livsvirke fik stor Betydning i videre Kredse end Husmandshjemmene, haaber undertegnede, at mange inden for alle Samfundslag i vort Land vil være med at yde et Bidrag, stort eller lille, og saaledes virke med

til, at der kan rejses et værdigt Mindesmærke for Jens Holdgaard og skabes en Fond af en saadan Størelse, at det kan faa virkelig Betydning ved Dygtiggørelse af Ungdommen.«

Opraabet var tiltraadt af godt halvthundrede Repræsentanter for forskellige Kredse i Folket, deriblandt syv Ministre og seksten Husmænd.

Mindesmærket afsløredes Fredag den 19. November 1937. Skønt Vejret var ublidt med Snefald og strid Østenvind, var der samlet et lille Tusind Mennesker. Fra Sendemandsmødet i Aarhus ankom et mægtigt Biltog, lidt før Højtideligheden skulde begynde, men ogsaa fra Ikast og Omegn var der stor Tilslutning.

N. P. Andreasen, Holdgaards Afløser som Formand for De danske Husmandsforeninger, holdt en smuk Tale og fjernede derefter det store Dannebrogssflag, som var hyldet om Stenen. Det er en ca. 2½ Meter høj, firkantet, lys Granitsten. Øverst ses et Broncerelief af Holdgaard, og derunder læses:

Landstingsmand

JENS HOLDGAARD

30/9 1874 28/10 1936

Husmændenes djærve

og trofaste Talsmand

Rejst af danske Husmænd*)

*) Ved Siden af den store Mindesten staar en lignende, men meget mindre, som Sønnen har rejst over sine Forældre. Foruden deres Navne og Datoer og Aarstal for deres Fødsel og Død læses nederst de Ord »Jeg er Opstandelsen og Livet. Joh. 11,25.«

Efter Afsløringen bragte P. Nielsen, Tvis, den nye Formand for De jyske Husmandsforeninger, en Tak for Holdgaards Arbejde, som Husmændene vilde føre videre af bedste Evne.

Efter den forholdsvis korte Afsløringshøjtidelighed samledes 3-400 af Deltagerne til et Mindesamvær i Afholdshotellet, hvor adskillige havde Ordet, blandt dem gamle Vandman. Talerne var naturligvis i nogen Grad Gentagelser af, hvad der blev sagt ved Jordefærden, men alligevel blev Festen stemningsfuld, baa-ret af de mange Minder om den afdøde, som fyldte alle Sind.

Samtidig udkom »Mindebogen om Jens Holdgaard«, et smukt udstyret Skrift paa næsten 200 Sider. Bogen er udgivet af et københavnsk Forlag i Samarbejde med De danske Husmandsforeninger og samlet af Lærer Dybkjær, Beder, som siden 1916 har været Husmandshjemmets Redaktør. Ved Samværet efter Mindestenens Afsløring tog ogsaa han Ordet og omtalte først, at han i tyve Aar havde staaet i nært Forhold til Holdgaard. Alligevel var han gennem Arbejdet med Mindebogen næsten kommet til at kende ham bedre efter hans Død, end mens han levede. Fra mange forskellige Lejre havde han modtaget Udtalelser, der alle viste den største Ærbødighed for Holdgaards Personlighed.

Af de sidstnævnte Ord fremgaar Mindebogens Særpræg. Ganske vist har Dybkjær selv skrevet Hovedafsnittet, der fortæller Holdgaards Levnedsløb i Almindelighed. Men indføjet i denne Fortælling eller tilføjet bagefter som særlige Afsnit beretter andre Venner om Holdgaards Arbejde paa forskellige Omraader. Bogen virker derfor, som det blev skrevet ved dens Fremkomst, lidt kalejdoskopisk og er med sine mange udmærkede Enkeltheder mere en Materiale-samling til en Levnedsskildring end selve denne Lev-

nedsskildring. Som Materialesamling er den imidlertid særdeles værdifuld, og meget Stof er hentet derfra til nærværende Skrift.

Allerede tidligere paa Aaret havde daværende Landstingsmand Gunnar Fog-Petersen givet en kort, men indholdsrig, dybt forstaaende og glimrende formet Skildring af Jens Holdgaard i Det radikale Venstres Aarvog for 1937.

Mindefonden naaede ved det endelige Opgør den betydelige Sum af godt 36,000 Kroner. Den er forlængst traadt i Virksomhed.

Inden der var gaaet to Aar efter Holdgaards Død, skulde der imidlertid blive rejst ham endnu en Mindesten. Venner i Sdr. Omme, længst vesterude i Givekredsen, havde ogsaa følt Trang til at hædre den bortgangne og fandt en stedlig Begrundelse til at rejse en Sten for ham deri, at han havde medvirket til, at Staten havde købt en stor Hedestrækning paa den Egn til Plads for en Arbejdsanstalt, »hvor Lovbrydere nu dømmes til at bryde Alen op og forvandle Heden til frugtbar Jord.« Saaledes udtrykte Zahle det i sin Afsløringstale, hvori han for øvrigt ud fra Mindebogen gav en sand og smuk Skildring af Holdgaards Liv og Gerning.

Afsløringen foregik 7. August 1938 og indleddes med Sdr. Omme Landboforenings og Husmandsforenings aarlige Sommermøde, hvor Christmas Møller og Konsulent Toftdahl Møller talte. Den første mindedes i Slutningen af sit Foredrag, der handlede om Forfatningsspørgsmaalet, Holdgaard i følgende Ord: »Vi var uenige om mange Ting og stod jo i to forskellige Partier; men det kan ikke medføre, at jeg paa denne Mindedag for ham og hans undlader at sige, at Jens Holdgaard, arbejdende ud fra sin Indstilling, udførte et redeligt, stærkt og godt Arbejde.«

Efter Sommermødets Slutning fulgte den egentlige

Afsløringsfest. Stenen er en vældig Natursten paa 16 Tons med et Broncerelief af Holdgaard og derunder denne Indskrift:

Landstingsmand
JENS HOLDGAARD

Født 30/9 1874 Død 28/10 1936

Mer Ridder du er med din barkedede Haand
end mange, der pyntes med Stjerner og Baand.

Efter Afsløringen fik Landstingsmand Rahbek Ordet. Han mindedes i smukke Ord sin gamle Modkandidat og Ven.

Ogsaa her sluttedes af med fælles Kaffebord, hvor en lang Række Taler holdtes. Blandt andre Talere var fhv. Folketingsmand Nis Nissen, Sønderborg, der bragte en Hilsen fra Sønderjylland, hvor Holdgaard havde gjort et stort Arbejde blandt Husmændene. Inspektør Hertel fra Arbejdsanstalten fortalte, at naar Holdgaard aflagde Besøg dør, var hans Optræden præget af baade Alvor, Humør og Lune. Lind Thomsen bragte en Tak fra Givekredsens radikale Vælgere. Missionær Hansen, Ikast, havde kendt Holdgaard i fem og tredive Aar: »Vi saa ikke op til Holdgaard til at begynde med, men efterhaanden lærte vi at respektere og elske ham. Han havde de ægte vestjyske Egenskaber Nøjsomhed og Guds frygt, og han kæmpede med blanke Vaaben.«

Efter en Tak fra Fru Holdgaard sluttede ogsaa denne Fest med Holdgaards Yndlingssang, »Væbnersangen« af Chr. Richardts »Tornerose«. Den skal ogsaa slutte denne Skildring af hans Liv. Jævnt og trohjerligt, men paa samme Tid fast og klart giver den det Løsen, under hvilket han selv levede Livet, og under hvilket han ønskede, at andre ogsaa vilde leve det.

Altid frejdig, naar du gaar
Veje, Gud tør kende,
selv om du til Maalet naar
først ved Verdens Ende.

Aldrig ræd for Mørkets Magt!
Stjernerne vil lyse.
Med et Fadervor i Pagt
skal du aldrig gyse.

Kæmp for alt, hvad du har kært,
dø, om saa det gælder.
Da er Livet ej saa svært,
Døden ikke heller.
